Evrak Tarih ve Sayısı: 29.06.2022-171

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GRAFİK ANASANAT DALI

HİTİT BAŞKENTİ HATTUŞA VE YAŞAM İZLERİNİN FOTOĞRAFLARLA YENİDEN SUNUMU

MAHMUT EMİN SÖYLEMEZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Nafia ÖZDEMİR HANYALOĞLU
İkinci Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Nermin ATİLA ONAT

ANTALYA – 2022

Bu belge, güvenli elektronik İmza ile imzalanmıştır.
Evrak sorgulaması https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5543&eD=BSC7K1D5A3&eS=171 adresinden yapılabilir. (PIN:90332)

T.C.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

27/05/2022

Mahmut Emin SÖYLEMEZ

Evrak Tarih ve Sayısı: 29.06.2022-171

T. C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

MAHMUT EMİN SÖYLEMEZ tarafından hazırlanan HİTİT BAŞKENTİ HATTUŞA VE YAŞAM İZLERİNİN FOTOĞRAFLARLA YENİDEN SUNUMU başlıklı bu çalışma 27/05/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Nafia ÖZDEMİR HANYALOĞLU	Danışman
Doç. Handan DAYI	Üye
Doç. Dr. Tuna AKÇAY	Üye

Enstitü Müdürü

Bu belge, güvenli elektronik İmza ile imzalanmıştır.
Evrak sorgulaması https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5543&eD=BSC7K1D5A3&eS=171 adresinden yapılabilir. (PIN:90332)

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesinde en önemli unsur üzerinde yaşadığım coğrafyanın tarihi ile kültürüne duyduğum ilgi ve sorumluluktur. Doğup büyüdüğüm kentin, yüzyıllar önce önemli bir medeniyetin başkenti olması beni bu konuda tez hazırlamaya teşvik etmiştir. Ülkemizde yüzyıllar boyunca birçok medeniyet yaşamıştır. Günümüzde bilimin ışığında bu medeniyetler hakkında bilgi sahibi olmamızı, geçmişteki insanların yaşadıkları kültürel mirası gelecek kuşaklara aktarmış olmalarına borçluyuz. Bu sorumluluk ve hedef ile çıktığım yolda lisans döneminden itibaren bana yol gösteren, verdiği dersler sayesinde hem fotoğraf hem de diğer birçok alanda kendimi geliştirmeme katkı sağlayan ve tez konumun belirlenmesine vesile olup, tezimin başlangıcından son aşamasına kadar büyük bir sabırla gösterdiği ilgi, alaka ve desteklerinden dolayı danışman hocam Sayın Dr.Ögr.Üyesi Nafia Özdemir Hanyaloğlu'na teşekkürü bir borç bilirim.

Tezimin başlangıcında daha önce bilmediğim bir alanda önerdiği kaynaklar, tanıştırdığı insanlar ve kendi deneyimleri ışığında yolumu aydınlatan, Hititler ile ilgili edindiğim tüm bilgilerin mimari olan, ikinci danışman hocam Sayın Dr.Ögr.Üyesi Nermin Atila hocama, tüm tez süreci boyunca gece gündüz demeden sunduğu katkılardan, sağladığı motivasyondan, gösterdiği ilgi ve alakadan dolayı teşekkürler ederim. Ayrıca Hattuşa'daki kazı evinde yüz yüze tanışma fırsatı bulduğum Sayın Prof. Dr. Andreas Schachner'e , Hititler ve kazı arşivi ile ilgili verdiği tüm bilgilerden dolayı şükranlarımı sunarım.

Hititler ile ilgili gerçekleştireceğim fotoğraf çalışmaları öncesinde, resmi kurum ve kuruluşlarla yapılan tüm izin görüşmelerinde bana yardımcı olan ve kolaylık sağlayan Çorum Müzesi Müdürü Sayın Metin Çakar'a desteklerinden dolayı minnettarım.

Son olarak beni küçüklüğümden itibaren büyük bir şahsiyet olarak gören, fikir ve düşüncelerimi her zaman önemseyen, tüm hayatım boyunca destekleri ile bu günlere gelmemi sağlayan başta annem Hülya Söylemez ve babam Halil İbrahim Söylemez'e ağabeylerim Abdulkadir Söylemez ile Ömer Faruk Söylemez'e sonsuz teşekkürlerimle ...

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mahmut Emin SÖYLEMEZ
	Numarası	20195303008
	Anasanat Dalı	Grafik
	Danışmanı	Dr.Ögr.Üyesi Nafia ÖZDEMİR HANYALOĞLU Dr.Ögr.Üyesi Nermin ATİLA
Tezin Adı		Hitit Başkenti Hattuşa ve Yaşam İzlerinin Fotoğraflarla Yeniden Sunumu

ÖZ

Fotoğraf, icadından itibaren bilim ve sanat alanlarında önemli belgeleme aracı olmuştur. Tarihi mekanların belgelenmesinde fotoğraf, teknolojiye bağlı olarak kolay üretilebilir olması ve net bilgi aktarması sebebiyle, ortaya çıktığı erken dönemlerden itibaren kullanılmıştır. Fotoğrafın icadı 1839 yılında Fransa Bilimler Akademisi tarafından Daguerre'nin buluşu olarak kamuoyuna duyurulmuştur. Ardından gezgin fotoğrafçılar çeşitli yerlere seyahat ederek, Daguerretyple tekniği ile, tarihi mekanları fotoğraflamışlardır. Günümüzde de birçok fotoğrafçı bu bağlamda fotoğraflar çekmiştir. Çalışmamızda Joseph Koudelka ve Sabit Kalfagil'in tarihi mekanlarda çektiği fotoğraflar incelenmiş ve fotografik açıdan değerlendirilmiştir.

Hititler, M.Ö. II. binyılında Anadolu'da varlığını sürdüren ve Eski Yakındoğu tarihine damgasını vuran bir uygarlıktır. Hitit başkenti Hattuşa, günümüzde Çorum ili Boğazkale ilçesinde yer almaktadır. Hattuşa 1834 yılında Charles Texier tarafından keşfedilmiştir. Hattuşa keşfinin ilk yıllarında çizim ve gravürler aracılığıyla belgelenmiştir. Antik kent ilk kez 1861 yılında Jules Delbet tarafından fotoğraflanmıştır. Fotoğraf, 1906 yılından günümüze kadar devam eden arkeolojik kazı çalışmalarında analiz, yorumlama ve gözden kaçan detayların saptanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu çalışmada, Hattuşa kazı tarihi fotoğraflarla anlatılmış ve günümüzde çekilen güncel fotoğraflar sayesinde de fiziksel değişim ortaya konulmuştur. Hattuşa'nın anıtsal mekanlarında gerçekleştirilen eser üretimine ek olarak bu mekanların doğru ışık zamanları hakkında da bilgi verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Fotoğraf, Arkeoloji, Hititler, Hattuşa

T.R.
AKDENIZ UNIVERSITY
Institute of Fine Arts

Student's	Name Surname	Mahmut Emin SÖYLEMEZ
	Number	20195303008
	Department	Graphic
	Advisor	Dr. Öğr. Üyesi Nafia Özdemir HANYALOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Nermin ATİLA
Thesis Name		Representation of the Hittite Capital Hattusha and Traces of Life with Photographs

ABSTRACT

Photography has been an important documentation tool in the fields of science and art since its invention. In the documentation of historical places, photography has been used since the early periods of its emergence, due to its easy production and clear information transmission depending on technology. The invention of photography was announced to the public as Daguerre's invention by the French Academy of Sciences in 1839. Then, traveller photographers traveled to various places and photographed historical places with the Daguerreotype technique. Today, many photographers have taken photographs in this context. In our study, the photographs taken by Joseph Koudelka and Sabit Kalfagil in historical places were examined and evaluated photographically.

Hittites, BC. II. It is a civilization that continued its existence in Anatolia in the millennium BC and left its mark on the history of the Ancient Near East. The Hittite capital, Hattusha, is located in the Boğazkale district of Çorum today. Hattusa was discovered by Charles Texier in 1834. Hattusa was documented in the early years of its discovery through drawings and engravings. The ancient city was first photographed by Jules Delbet in 1861. Photography has played an important role in the analysis, interpretation and detection of overlooked details in the archaeological excavations that have continued since 1906. In this study, the history of the Hattusa excavation was explained with photographs and the physical change was revealed thanks to the current photographs taken today. In addition to the production of works carried out in the monumental places of Hattusha, information about the correct light times of these places is also given.

Keywords: Photography, Archaeology, Hittites, Hattusa

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI ..... **i**

TEZ KABUL FORMU ..... **ii**

TEŞEKKÜR ..... **iii**

ÖZ ..... **iv**

ABSTRACT ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **vi**

GÖRSELLER LİSTESİ ..... **viii**

1. GİRİŞ **1**

2. BÖLÜM: HİTİTLER **5**

2.1.Hitit Siyasi Tarihi **8**

3. BÖLÜM: HİTİT BAŞKENTİ HATTUŞA'NIN TARİHİ FOTOĞRAFLARI **16**

3.1.Hattuşa'nın Keşfi ve İlk Belgelemeler **16**

3.2.Birinci Dönem Kazı ve Fotoğrafları (1906- 1912) **26**

3.3.İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kazı ve Fotoğrafları (1931-1978) **40**

3.4.Üçüncü Dönem Kazı ve Fotoğrafları (1978-1993) **71**

3.5.Dördüncü Dönem Kazı ve Fotoğrafları (1994-2005) **83**

3.6.Beşinci Dönem Kazı ve Fotoğrafları (2006-2021) **94**

4. BÖLÜM: TARİHİ MEKÂN VE FOTOĞRAF İLİŞKİSİNİN BAŞLANGICI **110**

4.1.Tarihi Mekânların Fotoğraflanması Üzerine Çalışma Yapan Fotoğrafçılar **126**

4.2.Jouseph Koudelka **133**

4.3.Sabit Kalfagil **143**

5.BÖLÜM: HATTUŞA'DA YER ALAN BAZI ANITSAL YAPILARIN FOTOĞRAFLARLA YENİDEN SUNUMU **148**

5.1.Hitit Kent Suru **148**

5.2.Aşağı Şehir **151**

5.3.Büyük Tapınak..... 152
5.4.Aslanlı Kapı..... 157
5.5.Yer Kapı 161
5.6.Sfenskli Kapı 165
5.7.Kral Kapı..... 169
5.8.Büyükkale..... 172
5.9.Yazılıkaya 176
5.9.1.Yazılıkaya A Odası 179
5.9.2 Yazılıkaya B Odası 184

6.ESERLERİM.....190
7.SONUÇ..... 195
KAYNAKÇA 197
ÖZGEÇMİŞ.....

GÖRSEL LİSTESİ **SAYFA NO**

Görsel 1: Kadeş Barış Antlaşması……...15
Görsel 2: Yazılıkaya Gravür Çizimi……...…17
Görsel 3: Büyük Tapınak Gravür Çizimi.....18
Görsel 4: Texier'in Boğazköy Çizimleri. 18
Görsel 5: Texier'in Yazılıkaya Kabartmaları Çizimi.....19
Görsel 6: Heinrich Barth Yazılıkaya Planı.....20
Görsel 7: Yazılıkaya'nın İlk Fotoğrafları.....21
Görsel 8: 12 Tanrı Kabartmasının ilk fotoğrafları.....21
Görsel 9: Yazılıkaya B Odası Fotoğrafı.....22
Görsel 10: Hama Taşlarından Bir Tanesi.....23
Görsel 11: Yazılıkaya'daki Kabartmaların Alçı Kopyaları.....25
Görsel 12: Boğazköy Kazılarında Bulunan İlk Çiviyazılı Tabletler.....26
Görsel 13: Boğazköy Müzesi'nde Sergilenen Tabletler..... 27
Görsel 14: Heinrich Kohl, Topografik Planı Oluştururken, 1907.....28
Görsel 15: Poternli Sur ve Aşağı Şehir'in Tahkimat Sistemi, 1907.....29
Görsel 16: Aslan Tekne'sinin Kalıntıları,.....30
Görsel 17: Aslanlı Tekne Rekonstrüksiyonu.....30
Görsel 18: Büyük Tapınak'ın Temizlendikten Sonraki Görüntüsü, 1907….....31
Görsel 19: John Garstang ve Ekibi….....32
Görsel 20: Aslanlı Kapı….....32
Görsel 21: Aslanlı Kapının Önden Görünüm.....33
Görsel 22: Aslanlı Kapı'nın Rekonstrüksiyonu.....33
Görsel 23: Yer Kapı ve Sfenksli Kapı,1907.....….....34
Görsel 24: Sfenksli Kapının Arkadan Görünümü, 1907….....34
Görsel 25: Sfenksli Kapı'nın Restorasyon Sonrası Görünümü.....35
Görsel 26: Kral Kapı ve Erich Puchstein.....36
Görsel 27: Kral Kapı Rekonstrüksiyon Çalışması,1907….....36
Görsel 28: Yamaç Evi Kazısı Esnasında Boğazköylü İşçiler, 1912….....37
Görsel 29: Kral Kapı Çıkarılırken, 1912….....38
Görsel 30: Kral Kapı, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi…….....38
Görsel 31: Hititçe İlk Cümle.....39
Görsel 32: Çek Asur Bilimci Bedrich Hronzy, 1925….....40
Görsel 33: İkinci Kazı Döneminin Başlangıcı, 1931….....41
Görsel 34: Ziya Bey'in Konağında Kazının İlk Günü…….....42
Görsel 35: Büyükkale'nin Yamacındaki Yeni Kazı Evi, 1931….....42
Görsel 36: Büyükkale (Kraliyet Sarayı) ve Büyükkale Platosu, 1938….....43
Görsel 37: Büyükkale Kraliyet Arşivi A Yapısı, 1938….....43
Görsel 38: Büyükkale'deki Toprak Hafriyatında Çalışan İşçiler, 1938…….....44
Görsel 39: Alişar Höyük'ten Getirilen Dekoviller, 1938…….....44
Görsel 40: Kapların Restorasyonu.....45
Görsel 41: Hans Gustos Güterbock, 1939…….....47
Görsel 42: II.Dünya Savaşı Öncesi Son Kazı Fotoğrafı.....47

Görsel 43: Boğazköy Köy Meydanı....48
Görsel 44: Boğazköy'de Yaşayan İnsanlar....48
Görsel 45: Boğazköy Harman Yeri....49
Görsel 46: Boğazkale İlkokul Önünde Kazı Ekibi....50
Görsel 47: Dulkadiroğluları Konağı....50
Görsel 48: Büyükkaya'da Kullanılan Dekoviller, 1952....51
Görsel 49: Konağın Bahçesinde Bekleyen İşçiler, 1955....52
Görsel 50: Kurt Bittel, Kazı İşçilerine Maaş Dağıtırken, 1955....52
Görsel 51: Büyükkale Kral Sarayına Ait Yapılar, 1960....53
Görsel 52: Boğa Biçimli Tören Kabı Bulunduğu yerde, 1960....54
Görsel 53: Restorasyon Sonrası Tören Kapları, 1960....54
Görsel 54: Kazı Evinde Geçici Sergi....55
Görsel 55: Celal Bayar ve Kurt Bittel, 1952....55
Görsel 56: Erzak Küplerinin Bulunduğu Alan, 1964....56
Görsel 57: Erzak Küplerinin Yakından Görüntüsü, 1964....56
Görsel 58: 1935 Yılında Yazılıkaya'nın Genel Görünümü, 1935....57
Görsel 59: 1967 Yılında Yazılıkaya'nın Genel Görünümü, 1967....57
Görsel 60: Stereofotogrametri Tekniği, 1969....58
Görsel 61: Yazılıkaya'daki Belgeleme Çalışmaları Esnasında Kurt Bittel, 1971....59
Görsel 62: Fotoğraf İçin Gölge Yapan İşçiler, 1966-67....60
Görsel 63: Boğazköy'de Sosyal Hayat....60
Görsel 64: Boğazköy'de Hasat Çalışmaları....61
Görsel 65: Kazı Bitişi, 1960'lı yıllar....61
Görsel 66: Dulkadiroğulları Konağı ve Kazı Arabası....62
Görsel 67: Sağda Harald Hauptmann ve solda Alman İstanbul Başkonsolosu Walter von Gehlen, 1966....63
Görsel 68: Boğazköy Müzesi İçi, 1966....63
Görsel 69: Kazı Yerine Ulaşım, 1966....64
Görsel 70: Kabartmanın Mulajı Taşınırken, 1967....65
Görsel 71: Mulaj Yerine Yerleştirilirken, 1967....65
Görsel 72: Büyük Tapınak ve Temel Duvarları, 1968....66
Görsel 73: Depo Odalarında Bulunan Erzak Küpleri, 1968....66
Görsel 74: Büyük Tapınak'ın Güneybatıdan Görünümü, 1968....67
Görsel 75: Aşağı Şehir'deki Kazı Çalışmaları, 1977....68
Görsel 76: Kanalizasyon Sistemi....68
Görsel 77: Aşağı Şehir'deki Fotoğrafçı....69
Görsel 78: 3.Kazı Evinin Dıştan Görümü, 1976....70
Görsel 79: 3.Kazı Evinin İçi, 1976....70
Görsel 80: Peter Neve....71
Görsel 81: 3.Dönem Kazı Ekibi, 1977....72
Görsel 82: Tapınak Mahallesi Kazı Başlangıcı, 1978....73
Görsel 83: Tapınak Mahallesi Kazı Sonrası, 1986....73
Görsel 84: Yer Kapı'nın Kent Dışı Kapısı, 1986....74
Görsel 85: Yer Kapı Restorasyon Sonrası, 1986....74

Görsel 86: Uzman kazı ekibi ve Peter Neve, 1986.....75
Görsel 87: Tam Donanımlı "Sarı Kuş".....76
Görsel 88: Sarı Kuş.....76
Görsel 89: UNESCO Levhası Dikilirken, 1986.....77
Görsel 90: Yer Kapı ve Meşe Ormanı, 2000.....77
Görsel 91: Büyük Kral Tudhaliya'ya ait stel.....78
Görsel 92: Büyük Kral Tudhaliya Steli Günümüz.....78
Görsel 93: 3'Nolu Tapınakta Bulunan Tanrı Başı Günümüz.....79
Görsel 94: Çiviyazılı Bronz Tablet.....79
Görsel 95: Hiyeroglifli Odanın İlk Buluntu Hali.....80
Görsel 96: Hiyeroglifli Oda ve Güneş Tanrısı.....80
Görsel 97: Ekip Film Kamera Arkası, 2002.....81
Görsel 98: Peter Neve Balonda, 1993.....82
Görsel 99: Boğazköy Üzerinde Balonun Gölgesi, 1993.....82
Görsel 100: Jürgen Seeher.....83
Görsel 101: Büyükkaya Havadan Fotoğrafı, 1994.....84
Görsel 102: Hitit Tahıl Siloları, 1996.....84
Görsel 103: Büyükkaya'da Belgeleme Çalışmaları, 1997.....85
Görsel 104: Kral Kapı'nın Yeni Mulajı, 1995.....87
Görsel 105: Kentin En Büyük Tahıl Silosu, 1999.....87
Görsel 106: Botanik Ekibi, 2002.....88
Görsel 107: Yukarı Şehir'deki Güney Havuzlar, 2000.....88
Görsel 108: Güney Havuzlar Manyetik Ölçüm Planı, 2000.....89
Görsel 109: Restaröterler İş Başında, 2001.....90
Görsel 110: Jürgen ve Ayşe Seeher, 2001.....90
Görsel 111: Sarıkale Ölçümler Yapılırken, 1998.....91
Görsel 112: Sarıkale 'deki Hitit Yerleşimi, 2005.....91
Görsel 113: Hitit Surları Yapım Aşamasında, 2005.....92
Görsel 114: Hitit Sur Rekonstrüksiyon Ekibi, 2005.....92
Görsel 115: Hitit Sur Rekonstrüksiyonu, 2005.....93
Görsel 116: Arkeolog ve Fotoğrafçı Bekir Köşker, 2005.....93
Görsel 117: Prof. Dr. Andreas Schachner.....94
Görsel 118: Orta Plato'da Bizans Yapısı, 2007.....95
Görsel 119: GAL.MEŠEDİ'nin Evinin Havadan Fotoğrafı, 2009.....96
Görsel 120: Keramik ve Vazolar Restorasyon Esnasında, 2007.....96
Görsel 121: Boğa Başlı Vazo ve Diğer Kaplar, 2007.....97
Görsel 122: Boğa Başlı Vazo ve Andreas Schachner, 2008.....98
Görsel 123: Boğazköy Müzesi'nde Boğa Başlı Vazo.....98
Görsel 124: Aşağı Şehir'in Güneyindeki Çalışmalar, 2009.....99
Görsel 125: Aşağı Şehir'de Belgeleme Çalışmaları, 2010.....99
Görsel 126: Eski Hitit Dönemi Sur Üzeri Kapı, 2009-10.....100
Görsel 127: İn situ Durumundaki Kap Kaçaklar, 2010.....101
Görsel 128: Asur Ticaret Dönemi'ne Ait Kap Kaçaklar Restorasyon Sonrası.....101
Görsel 129: Aslanlı Kapı'da Radar Ölçümleri.....102

Görsel 130: Uzaktan Kumanda Düzenekli Helyum Balonu, 2009.....102
Görsel 131: Aşağı Şehir'deki Jeofizik Çalışmaları, 2011.....103
Görsel 132: Restoratör Eik Lehmann Aslanlı Kapı'da, 2010.....104
Görsel 133: Eik Lehmann Aslan Yelesi Detayları İşlerken, 2010.....104
Görsel 134: Boğazköy Müzesi Dış Görünüm.....105
Görsel 135: Boğazköy Müzesi İç Görünüm.....105
Görsel 136: Boğazköy Müzesi'nde Sfenksler.....106
Görsel 137: Keçi Başı Şeklindeki İçki Kabı.....107
Görsel 138: Boğa Başı Şeklindeki İçki Kabı.....108
Görsel 139: Aslanlı Tekne Yeni Yerine Yerleştiriliyor.....108
Görsel 140: Aslanlı Tekne, Yandan Görünüm.....109
Görsel 141: Aslanlı Tekne Önden Görünüm.....109
Görsel 142: Kamera Obscura.....110
Görsel 143: Anconalı Ciriaco.....112
Görsel 144: Thomas Wedgwood.....114
Görsel 145: Fotogram Tekniği.....114
Görsel 146: Pencereden Görünüm, Le Gras, 1826.....115
Görsel 147: Louis Jacques Mande Daguerre.....116
Görsel 148: William Henry Fox Talbot.....118
Görsel 149: Niepce Daguerre Natürmort, 1837.....119
Görsel 150: Abu Simbel, Maxime Du Camp, 1850.....120
Görsel 151: Gize Sfenksi, Maxime Du Camp, 1849.....121
Görsel 152: M.Tranchand, Khorsabad Kapısı, 1852-1855.....121
Görsel 153: C.T. Newton, Litografi.....122
Görsel 154: Semadirek Kemerli Kapı, 1880.....123
Görsel 155: Wilhelm Burger, Sütün Parçası, 1873-1875.....124
Görsel 156: Sabit Kalfagil, Türkiye'nin Üzerindeki Işık, 2002.....126
Görsel 157: Yunanistan, Atina Akropolü, Gustave Joly De Lotbiniere , 1839.....127
Görsel 158: Türkiye, Bergama, Henri Carter Bresson , 1864.....128
Görsel 159: İngiltere, Stonohenge, Peter Marlow , 2004.....129
Görsel 160: Afrodisias, Ara Güler , 1958.....130
Görsel 161: Afrodisias Hipodromu, Ara Güler , 1958.....130
Görsel 162: Geyre Köylüleri, Ara Güler , 1958.....131
Görsel 163: Afrodisias Lahit, Ara Güler , 1958.....132
Görsel 164: Afrodisias'taki Lahit Başı, Ara Güler , 1958.....132
Görsel 165: Afrodisias Hadrian Kapısı, Ara Güler ,1958.....133
Görsel 166: Afrodisias Sütun Başları, Ara Güler , 1958.....133
Görsel 167: Sovyet Tankı Prag'da, Joseph Koudelka, 1968.....134
Görsel 168: Prag İşgali, Joseph Koudelka, 1968.....135
Görsel 169: Neretva Köprüsü, Joseph Koudelka, Bosna Hersek, 1994.....136
Görsel 170: Forum Romanum, Joseph Koudelka, Roma, 2003.....137
Görsel 171: Atina Akropolü, Joseph Koudelka, Yunanistan, 2003.....137
Görsel 172: Joseph Koudelka 'Ruins' Sergisinde.....138
Görsel 173: Joseph Koudelka 'Ruins' Kitabı.....138

Görsel 174: Afrodisias, Joseph Koudelka, Türkiye, 2006.....139
Görsel 175: Bergama, Joseph Koudelka, Türkiye, 2011.....139
Görsel 176: Çavdarhisar Aizanoi Antik Kenti, Joseph Koudelka, Türkiye, 2016.....139
Görsel 177: Didim, Joseph Koudelka, Türkiye, 2014.....140
Görsel 178: Sagalassos, Joseph Koudelka, Türkiye, 2012.....140
Görsel 179: Myra, Joseph Koudelka, Myra, 2013.....140
Görsel 180: Amman, Joseph Koudelka, Myra, 2012.....141
Görsel 181: Cyrenaica'daki Apollonia, Joseph Koudelka, Libya, 2007.....141
Görsel 182: Cyrenaica'daki Apollonia, Joseph Koudelka, Libya, 2007.....142
Görsel 183: Timgad, Joseph Koudelka, Cezayir, 2012.....143
Görsel 184: Sabit Kalfagil.....145
Görsel 185: Muğla, Pınara Antik Kenti, Sabit Kalfagil.....146
Görsel 186: Kütahya Zeus Tapınağı, Sabit Kalfagil.....146
Görsel 187: Van Kalesi, Eski Van Harabeleri Sabit Kalfagil.....147
Görsel 188: Kapadokya, Paşa bağ, Sabit Kalfagil.....147
Görsel 189: Hitit Kent Surları.....148
Görsel 190: Hitit Kent Surları ve Aşağı Şehir.....149
Görsel 191: Hitit Kent Surları Günümüz.....150
Görsel 192: Hitit Kent Surları Havadan Görünümü.....150
Görsel 193: Aşağı Şehir'in Havadan Görünümü.....151
Görsel 194: Önde Büyük Tapınak, Arkada Hitit Surları.....152
Görsel 195: Büyük Tapınak'ın Girişi.....153
Görsel 196: Aslanlı Tekne, Günümüz.....153
Görsel 197: Teknedeki Aslan Başı.....154
Görsel 198: Yeşil Taş.....154
Görsel 199: Büyük Tapınak, Dörtgen Tekne.....155
Görsel 200: Büyük Tapınak, Erzak Küpleri.....156
Görsel 201: Büyük Tapınak'ın Kuzeyden Görünümü.....156
Görsel 202: Aslanlı Kapı ve Yukarı Şehir'in Havadan Görünümü.....157
Görsel 203: Aslanlı Kapı'nın Havadan Görünümü.....158
Görsel 204: Aslanlı Kapı Panorama.....159
Görsel 205: Aslanlı Kapı'nın Detayları.....159
Görsel 206: Aslanlı Kapı, Aslan Kabartması.....160
Görsel 207: Yer Kapı'nın Havadan Panoraması.....161
Görsel 208: Yer Kapı'nın Üstündeki Hitit Surları.....161
Görsel 209: Yer Kapı ve Arkasında Başkent Hattuşa.....162
Görsel 210: Yer Kapı'nın Sivri Tonozları.....163
Görsel 211: Yer Kapı, Günümüz.....163
Görsel 212: Altta Yer Kapı, Üstte Sfenksli Kapı.....164
Görsel 213: Yer Kapı'nın Kent İçi Girişi.....164
Görsel 214: Sfenksli Kapı Panorama.....165
Görsel 215: Sfenksli Kapı Havadan Görünümü.....166
Görsel 216: Sfenksli Kapı Önden Görünüm.....166
Görsel 217: Sfenksli Kapı Arkadan Görünüm.....167

Görsel 218: Sfenkslerin Detayları....167
Görsel 219: Sfenkslerin Detayları....167
Görsel 220: Boğazköy Müzesi'nde Sfenksler....168
Görsel 221: Boğazköy Müzesi'nde Sfenksler....169
Görsel 222: Kral Kapı, Panorama....169
Görsel 223: Kral Kapı....170
Görsel 224: Kral Kapı, Savaşçı Kabartması....171
Görsel 225: Kral Kapı, Kabartma Detayları....172
Görsel 226: Büyükkale Havadan Görünümü....173
Görsel 227: Büyükkale'den Kente Bakış....173
Görsel 228: Sarayın İçindeki Yapıların Havadan Görünümü....174
Görsel 229: Büyükkaleye Çıkan Merdivenler....175
Görsel 230: Büyükkale'nin Girişi....176
Görsel 231: Yazılıkaya Panorama....177
Görsel 232: Yüksek Kayalıklar Arasına Gizlenmiş Yazılıkaya....177
Görsel 233: Yazılıkaya'nın Girişi....178
Görsel 234: Yazılıkaya A Odası, On İki Tanrılar....179
Görsel 235: On İki Tanrı ve Yazılıkaya A Odası....180
Görsel 236: Yazılıkaya Ana Sahnesi....181
Görsel 237: Büyük Kral IV.Tudhaliya....182
Görsel 238: Büyük Kral IV.Tudhaliya....182
Görsel 239: B Odasına Geçilen Dar Koridor....183
Görsel 240: Koridorun Girişinde Yer Alan Demon....183
Görsel 241: B Odası, On İki Tanrı Kabartması....184
Görsel 242: B Odası, On İki Tanrı Kabartması....185
Görsel 243: Tanrı Şarruma ve Büyük Kral IV.Tudhaliya....186
Görsel 244: Tanrı Şarruma ve Büyük Kral IV.Tudhaliya Kabartma Detayları....186
Görsel 245: Solda Kılıç Tanrısı Nergal....187
Görsel 246: Kılıç Tanrısı Nergal....188
Görsel 247: Büyük Kral IV.Tudhaliya İdeogramı....189
Görsel 248: Hitit Kent Surları....190
Görsel 249: Aslanlı Kapı....190
Görsel 250: Aşağı Şehir....191
Görsel 251: Büyük Tapınak....191
Görsel 252: Büyükkale....192
Görsel 253: Sfenksli Kapı....192
Görsel 254: Kral Kapı....193
Görsel 255: Yer Kapı....193
Görsel 256: Yazılıkaya Panorama....194
Görsel 257: Yazılıkaya, On İki Tanrı....194

GİRİŞ

Hititler, M.Ö II.binyılında Anadolu'da varlığını sürdüren ve Eski Yakındoğu tarihine damgasını vuran bir uygarlıktır. Anadolu'yu ilk kez siyasi birliği sağlayan Hititlerin başkenti günümüzde Çorum ili Boğazkale ilçesi sınırlarında yer almaktadır. 1906 yılından günümüze kadar devam kazı çalışmalarında arkeolojik ve filolojik veriler ele geçmiştir. Arkeolojik kazı çalışmaları esnasında tarihi mekanların ve eserlerin fotoğraflanması çok önemlidir. Bu noktada "Hitit başkenti Hattuşa ve Yaşam İzlerinin Fotoğraflarla Yeniden Sunumu" isimli çalışmamızda geçmişin izleri fotoğraflar aracılığıyla ortaya konmuştur. 1906 yılından 2022 yılına kadar Hattuşa'ya ait fotoğrafların yer aldığı bu çalışma arkeolojik kazı sürecinde farklı tarihlerdeki fotoğraflarla, günümüz fotoğrafları arasındaki fiziksel değişimi yansıtmaktadır.

Tezimizin "Hititler" bölümünde, Hititlerin nereden ve nasıl geldikleri sorunsalı incelenmiştir. Bu noktada araştırmacıların bilimsel tartışmaları ve önerileri dikkate alınmıştır. Aynı zamanda bu bölümde Hitit başkenti Hattuşa'nın coğrafyası, yerleşim tarihçesi ve Hitit öncesi kentin durumu hakkında bilgiler sunulmuştur.

Hititler'e dair bulgular ilk olarak İncil'de daha sonra Mısır hiyeroglif ve yazıtlarında son olarak ise Suriye'de bulunan Hama taşlarında görülmüştür. Fransız gezgin Charles Texier tarafından 1834 yılında keşfedilen Hattuşa, keşfinden sonra bilim dünyasında büyük bir yankı uyandırmıştır. Hattuşa'da belgeleme yöntemi kent planları ve gravürler ile başlamıştır. Tarihi kentin ilk fotoğrafları ise Jules Delbet tarafından 1861 yılında çekilmiştir. Bu fotoğraflar aynı zamanda Anadolu'da arkeolojik amaçlarla ilk kez çekilen fotoğraflar olarak bilinmektedir. Hattuşa'da ilk sistemli kazılar ise 1893 – 1894 yılları arasında Ernest Chantre tarafından gerçekleştirilmiştir. Hattuşa'da ilk kazılar 1906 yılında Thedor Makridi ve Hugo Winckler tarafından Müze'i Hümayun'un bir projesi olarak başlamıştır ve Alman Arkeoloji Enstitüsü bünyesinde geçmişten günümüze kadar gelmiş ve devam etmektedir. Hattuşa 1986 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne dahil edilmiştir. 2001 yılında Hattuşa kazılarında bulunan ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri ile Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesinde yer alan 30.000'i aşkın Çiviyazılı tablet UNESCO Dünya Belleği Listesine

alınmıştır. Hattuşa'da kullanılan belgeleme yöntemleri, her zaman içinde bulunduğu çağın teknolojik gelişmeleri açısından öncü olmuştur. Günümüzde de Dünya'daki kültürel mirasın korunmasına, belgelenmesine ve tanıtılmasına yönelik çalışmalar büyük bir önem kazanmıştır. Bu bağlamda Hattuşa'da geçmişten, günümüze kadar fotoğraf önemli bir araç olmuştur. Çalışmamızın 'Hitit Başkenti Hattuşa ve Tarihi Fotoğrafları' bölümünün ilk alt başlığında Hitit başkenti Hattuşa'nın keşfi ve kentin ilk belgelemeleri hakkında bilgi verilmiştir. 1906 yılında başlayan kazılar, çalışmamızın yapıldığı 2022 yılında da devam etmektedir. Kazı çalışmaları geçmişten günümüze birinci dönemden başlayıp beşinci döneme kadar gruplandırılmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde kazı arşivi ve fotoğrafları yer almaktadır. Aynı zamanda kazı arşivi içerisinde yer alan bazı tarihi mekanların ve tarihi objelerin fotoğrafları, günümüzdeki fotoğrafları ile bir arada sunularak geçmiş ve günümüz arasında köprü kurulması amaçlanmıştır.

Rönesans Çağı'nda insanlar skolastik düşüncenin etkisinden kurtularak, hümanizm etkisi altına girmişlerdir. Bu çağ içerisinde bilim, edebiyat, felsefe, mimarlık ve sanat alanlarında faaliyet göstererek çok yönlü bireyler olmuşlardır. Arkeolojinin geniş kitlelere yayılması, arkeolojik kazıların çoğalması ve kurumlar tarafından desteklenmesi de bu çağ içerisinde gerçekleşmiştir. Aynı zamanda bu çağda kendilerini ve etraflarını sorgulayan insanlar, gördükleri görüntüleri gerçeğe en yakın nasıl saptayacaklarını da düşünmüşlerdir. Bu çalışmalar kapsamında tarihte ilk kez IV.yüzyılda Aristo tarafından çalışma prensiplerinden bahsedilen ve geçmiş yıllarda icat edilmiş olan Camera Obscura'da geliştirilerek birçok sanatçı tarafından arazide kullanılmaya başlanmıştır. Fotoğraf için geriye sadece görüntünün bir yüzey üzerinde sabitlenmesi kalmıştır. Kimyasal, optik ve teknik gelişmeler neticesinde insanların yüzyıllarca süren gerçeğe en yakın görüntü elde etme ve bunu kalıcı kılma çabası, 1826 yılında Nicephore Niepce'nin "Pencereden Görünüm, Le Gras" adını verdiği tarihteki bilinen ilk fotoğraf ile son bulmuştur. Fotoğraf, 1839 yılında kamuoyuna duyurulmasının hemen ardından arkeoloji başta olmak üzere, tıp, astronomi, antropoloji, jeoloji ve askeri amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır. Fotoğrafın ilanından birkaç hafta sonra bir grup sanatçı 1839 – 1844 yılları arasında Mısır, İtalya, İspanya ve Fransa'ya giderek bölgede bulunan tarihi mekanları ve arkeolojik alanları

görüntülemişlerdir. Burada çekilen görüntüler ‘Excursions Daguerriennes’ adıyla yayınlamıştır. Fotoğraf, Dünyanın dört bir yanında bulunan tarihi mekanları ve arkeolojik alanları belgelemek için kullanılmaya başlanmasının ardından, 1850’li yıllarda çizim ve gravür gibi yöntemlerin önüne geçmiştir. Bu bilgiler ışığında arkeoloji ve fotoğraf biliminin temellerinin Rönesans’ta atıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. İlerleyen yıllarda benzer süreçler içerisinde gelişme gösteren arkeoloji ve fotoğraf, bilim olma yolunda birbirlerine destek olmuşlardır. Sanatçıların eserlerinde tarihi mekanları ve arkeolojik alanları kendilerine konu edinmeleri ‘Excursions Daguerriennes’ serisi ile başlamıştır. Susan Sontag’da ‘Fotoğraf Üzerine’ adlı kitabında “Excursions Daguerriennes” serisinden ve fotografik görme teriminden bahsetmiştir. Fotoğrafın icadından sonra yaşanan bu gelişmeler kurum ve devletlerinde ilgisini çekmiştir. British Müzesi 1852 yılında ,fotoğrafçı Fox Talbot’a müze içerisinde bulunan tablet ve yazıtların nasıl fotoğraflanması gerektiğini danışmıştır. Aynı dönemde İngiltere ve Fransız hükümetleri tarihi eserlerin belgelenmesi için büyük çaba göstermişlerdir. Arkeolojik bir kazıda fotoğrafın ilk kez bilinçli kullanımı ise Asur’da M.Tranchand tarafından 1852-1855 yılları arasında V.Place’nin gerçekleştirdiği kazılarda, çekilen fotoğraftır. Arkeoloji fotoğraf tarihinde, kazı raporunda orijinal fotoğrafın ilk kullanımı ise 1880 yılında Alexander Conze tarafından gerçekleştirilen Semadirek kazı raporunda görülmüştür. Günümüzde de birçok fotoğrafçı tarihi mekanları ve arkeolojik alanları temalarında kullanmaktadırlar. Bu fotoğrafçılar arasında Sabit Kalfagil ve Joseph Koudelka yaptıkları çalışmalar ile önemli bir yere sahiptirler. 1991- 2015 yılları arasında 24 yıl boyunca 200 yüzden fazla tarihi mekânın fotoğraflarını çeken Koudelka, İtalya, Libya, Yunanistan, Suriye ve Türkiye’de çektiği 110 fotoğraftan oluşan “Ruins” (Harabeler) adlı kitabını 2020 yılında yayınlamıştır. Arkeoloji fotoğrafında çekilen yapının ve nesnenin tüm özellikleri doğru ve eksiksiz bir şekilde gösterilmelidir. Aynı zamanda fotoğraf çekimleri sırasında çekimin yapıldığı zamanın koşulları, ışığın yönünün ve konumun belirtilmesi, fotoğraflarda varılan sonucun denetimi konusunda önemlidir. Bu bağlamda, Sabit Kalfagil’in 2002 yılında yayınladığı ‘Türkiye’nin Üzerindeki Işık’ isimli kitabı rehber niteliğindedir. Çalışmamızın ‘Tarihi Mekân ve Fotoğraf İlişkisinin Başlangıcı’ bölümünde arkeoloji ve fotoğraf ilişkisinin tarihsel süreci hakkında bilgi verilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde arkeoloji ve fotoğrafın bilim olma yolunda

birbirlerine nasıl ve ne gibi katkılarda bulunduğu araştırılmıştır. Tarihi mekanların ve arkeolojik alanların belgelenmesinde fotoğrafın ilk kez bilinçli kullanımı, fotoğrafın arkeolojik kazı raporunda ilk kez yer alması ve bu alanda eser üretmiş fotoğrafçılar hakkında bilgi verilmiştir. Joseph Koudelka ve Sabit Kalfagil'in tarihi mekanların ve arkeolojik alanların fotoğraflanması temasıyla ürettikleri eserler, fotografik açıdan incelenmiştir.

Çalışmamız Hitit Başkenti Hattuşa'da yer alan anıtsal mekanları kapsamaktadır. Başkent Hattuşa'da yer alan bazı anıtsal yapılar şunlardır: 2003-2005 yılları arasında kenti ziyaretçilere üç boyutlu olarak anlatmak amacıyla inşa edilen Hitit Kent Suru, kentin ikinci ana merkezini oluşturan, geneli memur, tüccar ve din adamlarının konakladığı evlerin bulunduğu Aşağı Şehir, başkentte bulunan tapınaklar arasında en büyüğü olan Büyük Tapınak, kentin savunma ve törensel geçitlerinde kullanılan Aslanlı Kapı, Yer Kapı, Sfenksli Kapı ve Kral Kapı. Kralın yaşadığı ve imparatorluğun merkezi olan Büyükkale, son olarak ise Hattuşa'nın 1,5 km kuzeydoğunda yer alan Hititler'in dini tören ve bayramlarını gerçekleştirdiği Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı. Çalışmamızın 'Hattuşa'da Bazı Anıtsal Yapıların Fotoğraflarla Yeniden Sunumu' bölümünde, başkentte yer alan anıtsal mekanların tarihsel süreçleri, Hititler'deki işlevi ve önemleri ile anıtsal mekanlar hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler ışığında, Hattuşa'da yer alan anıtsal mekanlar, fotoğraf ile belgelenerek, gelecek kuşaklara aktarılması, taşınamayan kültürel mirasın tanıtılması ve bilimsel çalışmalarda belgeleme amacıyla kullanılması amaçlanmaktadır. Belgeleme yöntemi sürecinde, Hattuşa'da kullanılan belgeleme yöntemlerinin, her zaman bulunduğu çağda teknolojik gelişmeler açısından öncü olduğunu misyonunu unutmadan, yer alan anıtsal yapıların özelliklerine göre bazı eserlerde insansız hava aracı drone yardımı ile havadan görüntüler elde edilmiştir. Bu bağlamda, eser üretimi yapılan anıtsal mekânın coğrafi ve topografik özelliklerinin daha net bir şekilde anlaşılması hedeflenmiştir. Çalışmamızın eser üretimi öncesinde Sabit Kalfagil'in 'Türkiye'nin Üzerindeki Işık' adlı kitabında yer alan bilgiler ve günümüzde teknolojik gelişmeler sayesinde oldukça yaygınlaşan, dijital güneş uygulamaları rehberliğinde Hattuşa'da yer alan anıtsal mekanlara günün hangi saatinde doğru ışığın geldiği hesaplanmış ve bu doğrultuda eser üretimi gerçekleştirilmiştir. Kalfagil'in kendi eserleri için tanımladığı 'doğrudan

fotoğraf' felsefesi kapsamında, açık, net, sade ve anlatımı açık eserler üretmek amaçlanmıştır. Anıtsal mekanlarda gerçekleştirilen eser üretimine ek olarak, anıtsal mekanların doğru ışık saatleri de bilgi olarak verilmiştir.

Dünyada yer alan kültürel miras, arkeolojik alanlar ve tarihi mekanlara yönelik yapılan çalışmalar bilimin ve sanatın farklı dallarında gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirdiğimiz çalışma kapsamında literatür taranmış ve mevcut çalışmanın çıkış noktası literatür açığı gözetilerek belirlenmiştir. Tüm dünyada arkeoloji, tarih, güzel sanatlar ve fotoğraf alanları için önemli bir konu olan Hitit medeniyetinin, başkenti Hattuşa içerisinde yer alan anıtsal mekanların modern fotoğraf tekniği ile belgelenmesini içeren bir çalışma uluslararası ve ulusal literatürde bulunmamaktadır.

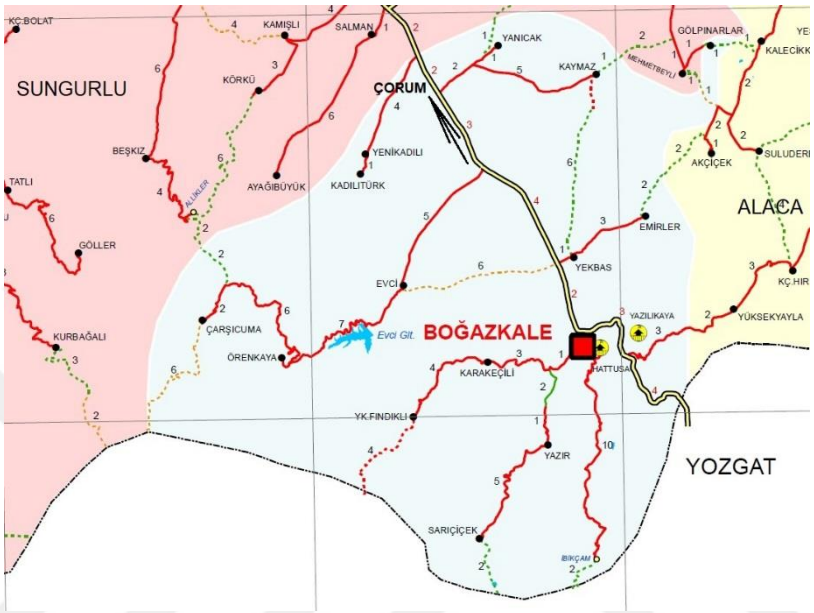
2.BÖLÜM

HİTİTLER

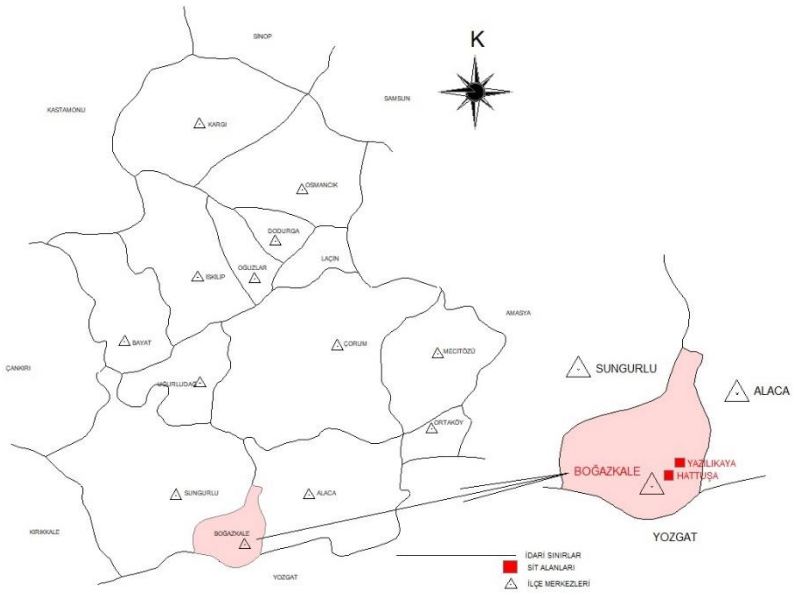
Anadolu'yu ilk kez tek bir siyasi çatı altında birleştiren Hititler, M.Ö II.binyılda Anadolu'da hüküm sürmüşlerdir. Hitit dilinin Hint – Avrupa grubuna dahil olmasından dolayı Anadolu'ya dışarıdan geldikleri bilinmekle beraber, tam olarak ne zaman ve nasıl geldikleri hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Hint- Avrupalı göçmen gruplarından Luviler güney ve Batı Anadolu'ya, Palalar kuzey ve kuzey Anadolu'ya yerleşirken, Hititler 'de Orta Anadolu'da bulunan Hatti ülkesine gelerek burada yeni bir sentez oluşturmuşlardır (Baykal, 2001, s.14)

Hititler'in başkenti Hattuşa, Ankara'ya 208 km, Çorum il merkezine 82 km ve Boğazkale ilçesine 4 kilometre uzaklıkta, 40' 00' 50'' kuzey enlemi ve 34' 37' 14' doğu boylamında yer almaktadır (Atila, 2015, s. 36). Anadolu platosunun kuzey kesiminde etrafı dağlarla çevrilmiş uzun bir ovanın güney bitiminde eğimli bir arazide yer alan Hattuşa yazları sıcak ve kurak, kışları ise karlı ve soğuk bir iklime sahiptir. Günümüzde bitki örtüsü bozkıra yakın olan kent, 5.Bin yıl öncesinde şu an ki görüntüsünün aksine, geniş tepeler üzerinde ormanlarla kaplıdır. Tarih boyunca imparatorlukların genelde ova ve su kaynaklarının yanına kurulduğu bilinirken;

Hititler uzun bir surun çevirdiği, geniş bir vadinin sonunda sarp ve parçalanmış yamaçlar üzerine kurulmuştur. Bu sayede kentin doğu tarafında yer alan derin bir vadi ve diğer tarafında yer alan doğal teraslar ile bu terasların yamacına inşa edilen surlar sayesinde güvenlik sağlanmıştır (Seeher, 1999, s.91).

Harita 1: Boğazkale Haritası

Harita 2: Çorum İl Haritası

Hititlerin başkenti Hattuşa'da ilk yerleşim izlerinin ne zaman olduğu tam olarak bilinmemekle beraber, M.Ö 6.000 ve 4.000 yılları arasında Budaközü vadisi etrafında kısa süreli yerleşimlerin olduğunu bilinmektedir (Schachner, 2019, s.104).

Dr.Shoop tarafından yapılan bir başka araştırmada ise Hattuşa'da Kalkolitik Dönem içerisinde taş temelli evlerden oluşan, tarım, hayvancılık ve madenciliğe dayalı platolarda yaşayan insanların yerleşimlerine rastlanmıştır (Schoop, 2011). Yerleşimlerin çevresindeki yaşam koşulları elverişli olmadığından ve doğal kaynakların da tüketilmesi ile burada yaşayan insanlar başka yerlere kısa süreler içerisinde göç etmişlerdir Dolayısıyla Anadolu'da düzenli bir yerleşim karşımıza çıkmamaktadır.

Kalkolitik Çağ'da görülen ilk yerleşim izlerinin yerini ancak M.Ö 3000 yılların sonlarında sürekli yerleşim almaktadır. M.Ö 3000 yılında Boğazköy ve çevresindeki kültürel gelişmelere dair bilgiler tam olarak elde edilemese de aynı bin yılın sonlarında Boğazköy'de kurulan yeni bir yerleşimin varlığı bilinmektedir. Önceki bin yıllardan farklı olarak ilk kez görülen çok daha büyük, uzun ömürlü ve değişik mimari formlar Hitit başkenti Hattuşa şehrinin temellerini oluşturmuştur (Schachner, 2019, s.104).

M.Ö 3000'li yılların son çeyreğinde 2000'in ilk yüzyıllarında Anadolu'da Asurlu tüccarlar öncülüğünde kurulan ticaret kolonilerinin olduğu bilinmektedir. Anadolu ile Kuzey Suriye ve Mezopotamya'yı birbirine bağlayan bilgi ve alışveriş ağı kuran tüccarlar, kendi dillerinde liman anlamına gelen "*Karum*" adını verdikleri yerleşkelerde yaşamaktadırlar. Hitit başkenti Hattuşa'nın Aşağı Şehir kısmında bulunan yerleşim bölgesine "Karum Hattus" adını veren Asurlular, çivi yazılı tabletlerinde ise Hattuşa'ya Sümerce "gümüş" anlamında olan "*KU.BABBAR*" ismini vermişlerdir. (Schachner, 2019, s.106).

Kayseri yakınlarındaki yer alan Kültepe'nin kontrolü altında bulunan "Karum Hattuş" kentinde bulunan altın, gümüş ve bakır gibi eşyalar Asur ülkesine taşınmıştır. Bu eşyaların karşılığında ise Asur ülkesinden kalay, kumaş ve giysiler getirilerek ticaret yapılmıştır (Seeher, 1999, s.92).

Anadolu'da bulunan Asurlu tüccarlarda yerel hükümdarlar ile müzakere yaparak bölgede yaşamış ve ticaret yapmışlardır. M.Ö 1835 yılında ise Asurlu tüccarların ticaret merkezi Kanes, Anadolu kaynaklı iç askeri itilaf yüzünden tahrip edilmiş ve bir daha eskisi gibi toparlanamamıştır (Hout, 2019, s.11).

2.1. Hitit Siyasi Tarihi

Anadolu'da Hititler'den önce irili ufaklı pek çok krallık bulunmaktadır. Krallıkların kendi aralarındaki sorunlar nedeniyle Anadolu'da siyasi istikrar sağlanamamış, merkezi bir otoriteye ihtiyaç duyulmuştur. Kussara kralı Anitta ve babası Pithana bu boşluktan yararlanarak Anadolu'da bulunan krallıklara baskınlar yapmış ve ele geçirmiştir. Hititler ile Hattuşa tarihine ışık tutan Anitta Metninde, Kral Anitta'nın Kussara yerine Kaneş'i merkez yaptığı ve buradaki imar faaliyetleri hakkında bilgi verdiği görülmektedir. Aynı metinde *"Hangi ülke başkaldırdı ise onların hepsini yendim"* cümlesi yer almaktadır. Anitta, Hititlerin başkenti Hattuşa'yı da ele geçirmiş ve umduğunu bulamamasından dolayı yakıp, yıkıp lanetlemiştir.

> *"Ve ben Hattuşa'yı fırtınalı bir gecede aldım, ne var ki burada elime geçen bir şey olmadı. Kenti yaktıktan sonra yabani otlar ektirdim. Benden sonra kral olacak her kim, Hattuşa'yı yeniden canlandırırsa göklerin Fırtına Tanrısı onun belasını versin"* (Alp, 2000, s.93).

Anitta'nın lanetinden sonra kentin tam olarak kaç yıl boş kaldığı bilinmemekle birlikte bazı kaynaklara göre 75 ile 100 yıllık bir aranın ardından Hitit Devleti, I.Hattuşili tarafından kurulmuştur. I.Hattuşili, Boğazköy'ü stratejik konumu nedeniyle Hititlere başkent seçmiştir (Ünal, 2002, s.64). Hititler, ülkelerini "Hatti Ülkesi", dillerini ise Asur ticaret merkezi Kanes / Neşa'dan esinlenerek bugün Hitit dili olarak bilinen "Nesice" olarak adlandırmışlardır (Seeher, 2011, s 173).

I.Hattuşili ilk seferini Şanahuitta'ya, düzenlemiştir. Buradan aldığı zaferin ardından, önce Alalah'ı ele geçiren I.Hattuşili, ticaret yolları üzerinde bölgeye hâkim olan Halep'i de almıştır. Arzawa'nın, Hitit Devletine karşı saldırıları sonucu kral Arzawa'ya sefer düzenlemiştir. Hititlerin savaşta olmasından istifade eden Hurrilerin Hatti topraklarına saldırması üzerine, I.Hattuşili, düşman Hurrileri, Fırat Nehri'nin

sınırlarını geçerek uzaklaştırmıştır. Fırat'ı geçmesinden dolayı kendisini Akad Kralı Sargon ile eş değer gören I.Hattuşili, Kuzey Suriye'de yer alan Haşşu ve Hahhu kentlerini de ele geçirmiştir (Hout, 2019, s.13).

I.Hattuşili'nin kendinden sonra tahta geçecek kişiyi belirlemek adına yazdırdığı vasiyetnamesinin olduğu bilinmektedir.

"§ 7 "İşte Muršili benim oğlumdur. [Onu tanıyın!] Onu tahta oturtun! Tanrı tarafından onun yüreğine iyilik verilmiştir. Tanrı ancak arslanı arslanın yerine koyar. Ne zaman bir savaş sözü olursa ya da bir isyan sözü ağırlık kazanırsa, hizmetkârlarım ve büyükler(im) oğluma yardımcı olsun!" (Alp, 2000, s, 68).

I.Mursili tahta geçtikten sonra, Hattuşili'nin yarım bıraktığı Suriye'deki Halpa'yı almıştır. Hititler'in 800 km güneydoğusunda bulunan Babil' ile savaşmış ve savaş sonrası kentin yönetimini Kassitlere bırakmıştır. I.Mursili'nin bu başarıları Suriye'den Hititler'e devlet yönetimi için önemli bir belgeleme aracı olan çiviyazısını getirmiştir. (Hout, 2019, s.13). I.Mursili, 1595 yılında Babil'deki seferden dönerken öz oğlu Zidanta ve kayınbiraderi Hantili tarafından öldürülmüştür. I.Mursili'nin öldürülmesi ile başlayan cinayetler, daha sonra da pek çok kralın, hanedan mensupları tarafından öldürülmesiyle devam etmiştir. Bu olaylar sebebiyle Hititler'de 50 yıl süren bir gerileme dönemini yaşanmıştır. Kimi kaynaklara göre bu dönem "kargaşa dönemi" olarak adlandırılmıştır (Klinger, 2019, s. 53).

Kargaşa dönemindeki kaynakların belirsizliği sebebiyle net bir kronolojik sıralama yapılamamıştır. En son tahta geçen Telepinu'nun, yazdırdığı bir ferman ile bu kargaşa dönemine son vermek istediği bilinmektedir. (Ünal, 2002, s. 72). Telepinu Fermanı'nda şu satırlar dikkat çekmektedir;

> *§ 27 "Kral ailesinde kan (dökmeler) çoğaldı. Kraliçe İštapariya öldü. Üstelik Prens Ammuna da öldü. Tanrıların insanları da (şöyle) dediler: 'işte Hattuşa'da kan (dökmeler) çok arttı.' Bunun üzerine (ben) Telepinu, Hattuşa'da (asiller) meclisi(ni) (toplantıya) çağırdım. Bu andan itibaren*

> *Hattuşa'da kral ailesinin bir çocuğuna hiç kimse kötülük yapmayacak, ona bıçak çekmeyecek. Yalnız öndeki (en büyük erkek) çocuk, prens, kral olsun! Eğer öndeki (bir prens) yok ise, kim ikinci sıradaki, oğul ise kral o olsun! Eğer varis (olacak) bir prens yok ise, hangi kız çocuk öndeki ise, ona bir iç güveysi alsınlar, o kral olsun! (*Alp, 2000, s.61).

Telepinu yazdırdığı ferman ile birlik ve beraberlik duygusuna vurgu yapmıştır. Aynı zamanda tahta geçme kurallarını da belirlemiştir. Telepinu yayınladığı fermanda, ülkenin yönetimi, kraliyet ailesinin iç huzuru ve hazinesi hakkında da düzenlemeler yapmıştır. Bu bilgiler ışığında Telepinu Fermanı, Hitit Devleti'nin ilk kanun derlemesi olarak görülmektedir. Kral Telepinu, dış siyasette ise Kizzuwatna kralı Išputahšu ile eşitlik esasına dayanan bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma aynı zamanda Hitit tarihindeki ilk barış antlaşmasıdır. (Hout, 2019, s.14). Telepinu, koyduğu kuralların uygulanması ve denetimi için "panku" meclisine görev vermiştir. Hititçe "tümü, tamamı" anlamına gelen panku sözcüğü, denetleme ve yargı yetkilerini kapsayan bir meclis için kullanılmıştır (Bryce, 2021, s.45).

Hititler'de Telepinu'dan sonra, Tahurwali, Allavanna, II.Hantili, II.Zidanda, II.Huzziya ve I.Muwattalli isimli krallar tahta egemen olmuştur. Kralların çoğunun Hurri kökenli olması nedeniyle, Hurri kültürel etkileri Hititler'i etkisi altına almıştır (Ünal, 2002, s.73). Bu dönemde yaşanılan diğer önemli gelişme ise II.Hantili döneminde, Hitit kutsal şehri Nerik'in Kaşkalıların eline geçmesi olmuştur. Hititler, 200 yıl boyunca Nerik'te kutsal tören düzenleyememiş ve kenti Kaskalıların hakimiyetinden kurtaramamıştır (Murat, 1998, s.437).

Yukarıda bahsedilen krallar hakkında Hitit kaynaklarında net bilgiler bulunmamakla birlikte, I.Muwattali'nin iki yüksek rütbeli memur tarafından öldürüldüğü bilinmekte ve memurlardan birisinin Muwattalli sonrası tahta geçen I.Tudhaliya'nın babası olduğu varsayılmaktadır (Hout, 2019, s.15).

I/II.Tudhaliya'nın yaklaşık M.Ö 1420 yılında iktidara gelmesiyle birlikte, Hitit İmparatorluğu doğal sınırlarının ötesinde otorite sahibi olmuş ve uluslararası siyasette

önemli bir rol oynamıştır. I/II.Tudhaliya Hurri adı taşıyan prenses Nikalmati ile evlenmiştir. Eşi sayesinde Hititler'deki Hurri etkisi en yüksek seviyeye gelmiştir. Hurrice tabletlerin birçoğu Hattuşa'ya getirilmiştir (Hout, 2019, s.15).

I./II. Tuthaliya Batı Anadolu'ya yönelerek Aşşuwa birliği adıyla bilinen birlikle savaşmıştır. Hattuşa'da bulunan Akadca bir kılıç üzerinde Tudhaliya'nın Batı Anadolu seferi hakkında bilgi verilmektedir. Daha sonra ise Kaşkalılar ile mücadele eden Tudhaliya, bazı seferlerine I. Arnuwanda ile çıkmıştır. Arnuwanda oğlu değildir ancak kızı Ašmunikal ile evlidir. I.Arnuwanda Kaşkalılarla baş edebilmek için savaşmak yerine diplomatik bir yol izlemek istemiştir ancak Kaşkalıların tek bir liderinin olmaması nedeniyle antlaşma geçersiz sayılmıştır. Kizzuwatna bu dönemde Hitit hakimiyetinden çıkmıştır. Hititler için olumlu gelişme ise çeşitli şehirlerin "askeri birliklerinin komutanı" (LÚDUGUD), I.Arnuwanda, Ašmunikal ve Tudhaliya'ya bağlılık ve sadakat yemini etmişlerdir.

Arnuwanda'dan sonra tahta oğlu II.Tudhaliya geçmiştir. Hitit İmparatorluğu, II.Tudhaliya döneminde kuzeyden Kaşkalılar, batıdan ve güneybatıdan Arzawalılar, doğudan İşuwalılar ve Azziler'in saldırıları ile yok olma noktasına gelmiştir. Kaşkalıların Hattuşa'yı yağmaladığı ve bu sebeple kraliyet ailesinin başkenti terk ederek geçici bir süre doğuda yer alana Samuha adlı bir yerleşimde kaldığı bilinmektedir (Hout, 2019, s.17).

Hititlerde yaşanan bu olumsuz olaylar M.Ö 1350'de I.Şuppiluliuma'nın tahta geçmesi ile tersine çevrilmiştir. Hitit İmparatorluğu, I.Şuppiluliuma döneminde siyasi gücünün zirvesine ulaşmıştır ve ülke içerisindeki karışıklıklara son bulmuştur. I.Şuppiluliuma ilk olarak Arzawa askerlerini Aşağı Şehir'den sürmüş ve kuzeydeki Kaşkalıları ise Karadeniz bölgesine doğru püskürtmüştür. Anadolu toprakları içinde güvenliğin teminatı için, Arzzi-Hayasa bölgesindeki halklar ile bir anlaşma yapmıştır. Güneybatıda ise Arzawalılar ile savaşmıştır. Kuzey Suriye'yi işgal eden Şuppiluliuma, Kinza ve Amurru bölgeleri de ele geçirmiştir. Ticaret yollarının kesiştiği bir noktada bulunan Kargamış şehri ise Hitit İmparatorluğuna karşı yedi günlük bir mücadele

vermiş ancak sonucunda kuşatılmıştır. I.Şuppiluliuma Kargamış şehrinin yönetimini oğlu Piyaşili'ye vermiştir (Bryce, 2021, s.84).

I.Şuppiluliuma 'ya, Kargamış seferi sırasında Mısır firavunu Tutankamon'un dul eşi tarafından şöyle bir mektup gelmiştir:

> *"Kocam öldü. Oğlum yoktur. Senin ise oğullarının çok olduğunu söylüyorlar. Eğer sen bana bir oğlunu verirsen, o kocam olabilir. Bir hizmetkarımı hiçbir zaman alıp onu kocam yapmayacağım. Bundan çok korkarım"* (Alp, 2000, s.97).

Bölgedeki en büyük düşmanından gelen bu teklif karşısında şaşıran I.Şuppiluliuma, mektubu araştırmak üzere bir elçisini göndermiştir; ardından oğlu Zannanza'yı Mısır'a yollamıştır ancak geçen sürede Mısır'da taht değişikliği olmuştur. Zannanza, Mısır yolculuğu sırasında öldürülmüştür. I.Şuppiluliuma oğlunun intikamını almak amacıyla diğer oğlu Arnuwanda'yı Suriye'deki toprakları fethetmek için görevlendirmiştir. Sefer sonrası bol ganimet ve esir ile Hattuşa'ya dönülmüştür. Bu seferden getirilen esirlerden bulaştığı düşünülen veba salgını sonrası I.Şuppiluliuma ve II.Arnuwanda ölmüştür (Peker, 2019, s.49).

II.Arnuwanda'nın ölümü ile tahta I.Şuppiluliuma'nın en küçük oğlu 20 yaşındaki II.Murşili çıkmıştır. Veba salgınının devam ettiği Hititler'de, II.Murşili'nin genç ve tecrübesiz görülmesinden faydalanan halklar başkaldırmıştır. II.Murşili önce Kaşkalıları bertaraf etmiş daha sonra ise Azzi Hayaşa bölgesindeki halklar ile barışmıştır. Batı Anadolu'da ise Arzawa Devletlerini yenerek parçalamasına sebep olmuştur. Arzawa koalisyonunu, Mira, Haballa ve Şeha Nehri Ülkesi olarak üçe ayırmış ve devletlerin başına vassal krallıklar geçirerek anlaşma yapmıştır (Hout, 2019, s.19).

II.Murşili kral olarak geçirdiği ilk on yılın sonlarında ise kuzeydoğu ve güneye yönelmiştir. Asurlular, Suriye'deki bulunan Hitit İmparatorluğu topraklarındaki karışıklıktan yararlanarak Karkamış'ın doğusu ve Fırat Nehri'nin kendi tarafında kalan

toprakları istila etmişlerdir. II.Murşili bu durumu dokuzuncu yılında tersine çevirerek, bölgede Hitit otoritesini tekrar kurmuştur. Kargamış Krallığına ölen kardeşi Piyaşili'nin oğlu, Halpa'ya ise Telepinu'nun oğlu Talmi-Şarruma vali olarak geçmiştir. Ayrıca Amurru ve Ugarit Devletleri ile yeni anlaşmalar imzalanmıştır. Bu bilgiler ışığında II.Murşili'nin babasının siyaset anlayışını sürdürdüğü ve devletler arası anlaşmaları uluslararası bir diplomasi aracı olarak geliştirdiği görülmektedir.

II.Murşili'nin en az 22 yıl hüküm sürdüğü tahmin edilmektedir. Bu süre boyunca II.Murşili tarafından yazdırılan, I.Şuppiluliuma'nın icraatleri, kendisinin On Yıl ve ayrıntılı anelleri ve veba salgınının bitmesi için yazdırdığı dualar, Hitit İmparatorluğu'nun kronolojik problemlerinin çözülmesinde oldukça etkilidir. Bu bilgiler ışığında, II.Murşili yazınsal anlamda en verimli kral olmuştur (Hout, 2019, s.18).

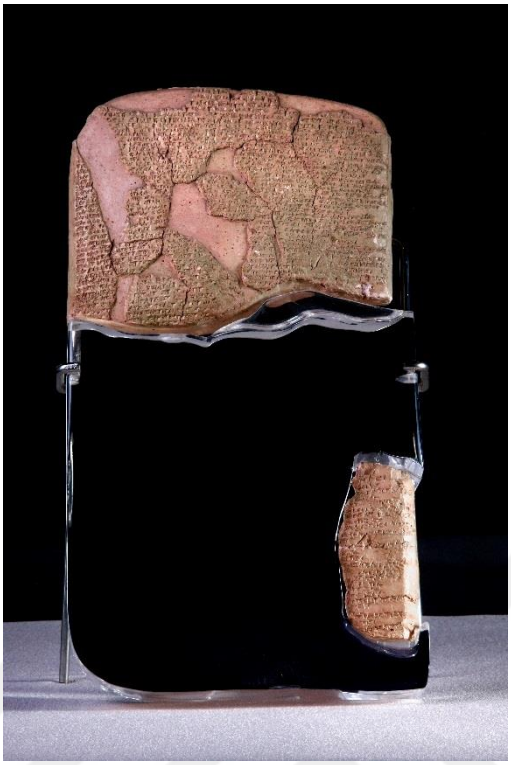
II.Murşili'den sonra tahta en büyük oğlu II.Muwatalli geçmiştir. Yukarı Ülke'nin idaresini ise kardeşi III.Hattuşili'ye bırakmıştır. III.Hattuşili burada Kaşkalıların saldırılarına karşı ülkeyi korumakla sorumlu olmuştur. Mısır Devleti ise II.Ramses'in önderliğinde Suriye topraklarında etkisini artırarak sınırını Ugarit'e kadar ulaştırmıştır. II.Murşili, Mısır'a sefer düzenlemeden önce başkenti Hattuşa'dan Aşağı Ülke'de bulunan Tarhuntaşşa'ya taşımıştır. Kimi kaynaklara göre bu davranışı, Mısır ile yapılacak savaş sırasında bölgeye yakın olmak, kimi kaynaklara göre ise Kaşkalıların saldırılarından korunmak veya Hurri kültürüne verilen önemden kaynaklanmaktadır (Hout, 2019, s.22).

M.Ö 1275 yılında II.Muwatalli'nin komutanlığındaki yaklaşık 48.000 askeri bulunan Hititler ile II.Ramses'in komutanlığındaki Mısır arasında Kadeş Savaşı meydana gelmiştir. Savaşta Hitit ordusu avantajlı bir durumdayken, askerlerin ganimet merakını II.Ramses fırsata çevirmiş ve iki tarafta birbirine üstünlük sağlayamamıştır. Ancak savaş sonrasında Amurru ve Kadeş krallıkları yeniden Hititler'e bağlanarak bölgedeki durum savaştan önceki hale gelmiştir (Hout, 2019, s.22).

II.Muwatalli'den sonra oğlu III.Murşili kısa süreli tahta geçmiştir. Bu kısa sürede yaptığı en önemli icraat ise Hititler'in başkentini Aşağı Ülke'deki Tarhuntaşşa'dan yeniden Hattuşa'ya taşıması olmuştur (Hout, 2019, s.22).

II.Muwatalli'nin krallığı boyunca kuzeydeki Hakpis ve Nerik şehirlerinin genel valisi olarak görevine devam eden III.Hattuşili, III.Murşili'nin krallığını kabul etmiştir. Ancak III.Murşili'nin kendisine savaş açtığını öne sürerek, onu yenmiş ve M.Ö 1267 yılında tahta geçmiştir. III.Hattuşili, kendisinden intikam almaması için III.Mursili'nin kardeşi Kuruntiya'yı Tarhuntaşşa kentine genel vali olarak atamıştır (Hout, 2019, s.23).

Suriye'de güçlenen Asur Devleti tehlikesine karşı müttefik arayışında olan Hititler, Mısır ile Kadeş Savaşı'ndan 16 yıl sonra M.Ö 1258 yılında Kadeş Barış Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre iki devlet birbirine saldırmayacak, karşılıklı askeri yardımlarda bulunacak, tahta çıkacak veliahdın hakları korunacak ve kaçaklar ile tutsaklar ülkeler arası koşulsuz geri verilecektir. Kadeş Barış Anlaşması Mısır ve Akadca dillerinde yazılmıştır. Anlaşmada Mısır Kralı II.Ramses'in, III.Hattuşili'nin ve Hitit Kraliçesi Puduhepa'nın mührü bulunmaktadır. Antlaşmanın Mısır tapınak duvarlarına kazınmış bir nüshası Boğazköy kazılarında bulunmuştur ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Ayrıca, Hattuşa'da bulunan çivi yazılı tabletinin büyütülmüş bir kopyası da New York'taki Birleşmiş Milletler binasında yer almaktadır. Hititler ve Mısır arasındaki dostane ilişkiler, III.Hattuşili'nin kızının II.Ramses ile evlenmesi üzerine daha da pekişmiştir. (Taş, 2021, s. 32).

Görsel.1: Kadeş Barış Antlaşması
(İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi, 2019)

III.Hattuşili'nin ölümünün ardından tahta üvey oğlu IV.Tudhaliya geçmiştir. Puduhepa, sahip olduğu siyasi yetkileri bu dönemde de sürdürerek, oğlu ile ülkeyi yönetmişlerdir. III.Hattuşili döneminde Amurru ile iyi ilişkileri devam ettirmek adına Amurru kralı Šaušgamuwa ile kız kardeşini evlendirmiştir. III.Hattuşili döneminde Puduhepa'nın isteği doğrultusunda başkent Hattuşa'da çok sayıda yeni tapınaklar inşa edilmiştir. Kentin farklı bölgelerine dağılan kült merkezleri bir araya toplanmaya çalışılmıştır. Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'da bu dönemde yapılmıştır. Devlet arşivleri yeniden düzenlenmiştir. Bozulan, kırılan ve kaybolan tabletler yeniden kopya edilerek arşivlenmiştir (Ünal, 2002, s.82).

IV.Tudhaliya'nın ölümünden sonra tahta sırasıyla III.Arnuwanda ve kardeşi II.Şuppiluliuma geçmiştir. Bu süreçte Hitit İmparatorluğu büyük bir hızla çöküş dönemine girmiştir ve M.Ö 1200 yılında yıkılmıştır. Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışına kuraklık, açlık, kıtlık ve deniz kavimlerinin göçü

gibi sebeplerin neden olduğu düşünülse de tam sebebin ne olduğu bilinmemektedir (Hout, 2019, s.27)

3.BÖLÜM
HİTİT BAŞKENTİ HATTUŞA'NIN TARİHİ FOTOĞRAFLARI

3.1. Hattuşa'nın Keşfi ve İlk Belgelemeler

Hititler ve başkenti Hattuşa 20. yy. başlarında henüz keşfedilmemişti. Hititler'in keşfedilmesi birkaç farklı aşamadan oluşmaktadır. Hititler, İncil'de "Hittim" ve "Hetoğulları" ismiyle anılmaktadır. İncil'e göre Hititler, Filistin'in güneyinde dağlık bir bölgede yaşayan küçük bir kabile olarak anlatılmaktadır. Günümüzdeki bilgiler ışığında İncil'de Hitit İmparatorluğu'ndan değil, imparatorluktan sonra kurulan Geç Hitit Devletleri'nden bahsedildiği bilinmektedir. Hititler, Eski Ahit metinlerinde de yer almaktadır. İkinci Krallar kitabında "Bakın, İsrail kralı bize saldırmak için Hitit ve Mısır krallarıyla anlaşmış" cümlesi görülmektedir.

Hititler'in ortaya çıkışındaki bir sonraki aşama ise Fransız bilgin Jean- François Champollion'un 1822 yılında Mısır hiyerogliflerini çözmesi ve Mısır yazıtlarının içeriğinin belirlenmesi ile yaşanmıştır. Bu yazıtlarda "Kheta" adlı bir ülke ile Firavun III.Ramses'in Kadeş Meydanında yaptığı savaştan bahsedilmiştir.

19.yüzyılın başlarında ise İsviçreli Johann Ludwing Burkhardt adlı bir tüccar kendisine Şeyh İbrahim adını vererek, doğululara özgü kıyafetler ile Yakındoğu'ya seyahat etmiştir. Bu seyahati sırasında Suriye'de bulunan Hama kentini ziyaret eden Burkhardt, çarşıdaki bir evin içerisinde Mısır'daki hiyerogliflerden benzer ancak farklı olan başka hiyerogliflere rastlamıştır ve 1822 yılında yayınlanan "Travels in Syria and the Holy Land" adlı kitabında bu keşifinden bahsetmiştir (Bryce, 2021, s.10)

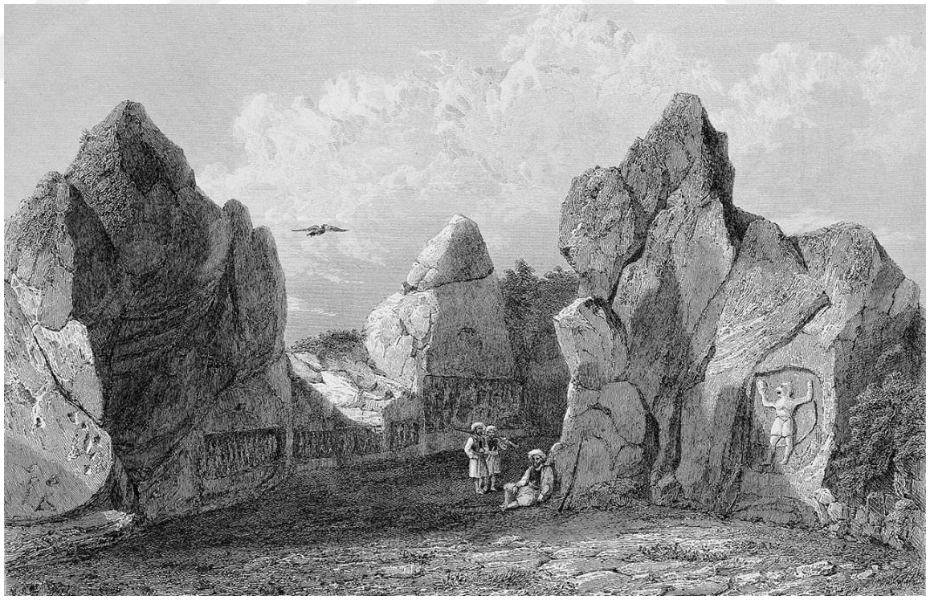
Fransız hükümeti tarafından bilimsel keşifler yapmakla görevlendirilen mimar Charles Texier, 1833-1837 yılları arasında Anadolu'da keşif gezileri yapmıştır. Bu geziler kapsamında 28 Temmuz 1834'te Boğazköy'e gelen Texier, burada bulanan Yazılıkaya'yı keşfetmiştir. Charles Texier, 10 gün boyunca Boğazköy'de kalarak, burada bulunan harabelerin ölçümlerini yaparak bir kent planı ortaya çıkartmıştır.

Harita 3: İlk Hattuşa Planı

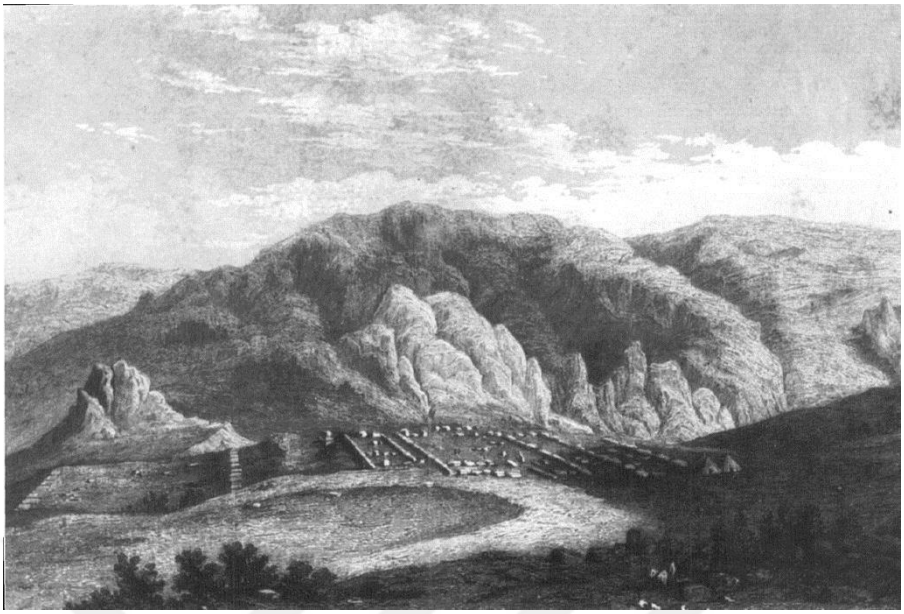
(Texier, 1834)

Aynı zamanda gördüğü bina kalıntılarının, kent yapılarının, şehir surunun ve Yazılıkaya'da bulunan kabartmalarının resimlerini çizmiştir.

Görsel 2: Yazılıkaya Gravür Çizimi

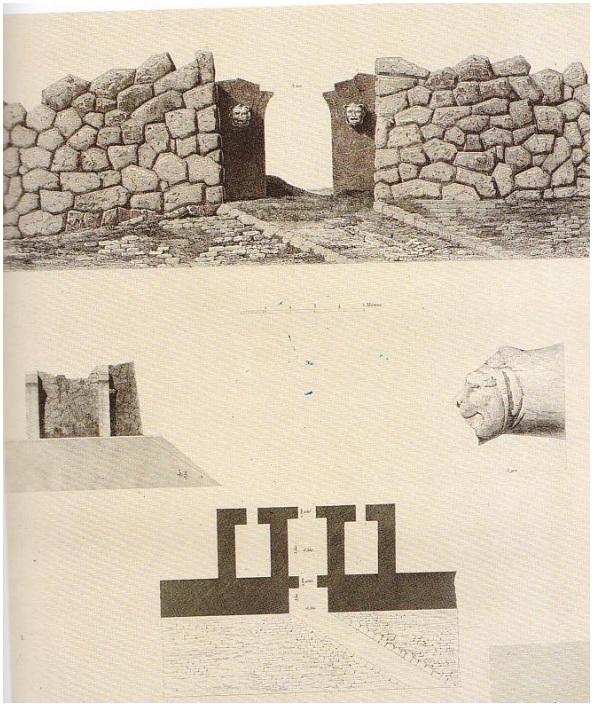
(Texier, 1839)

Görsel 3: Büyük Tapınak Gravür Çizimi

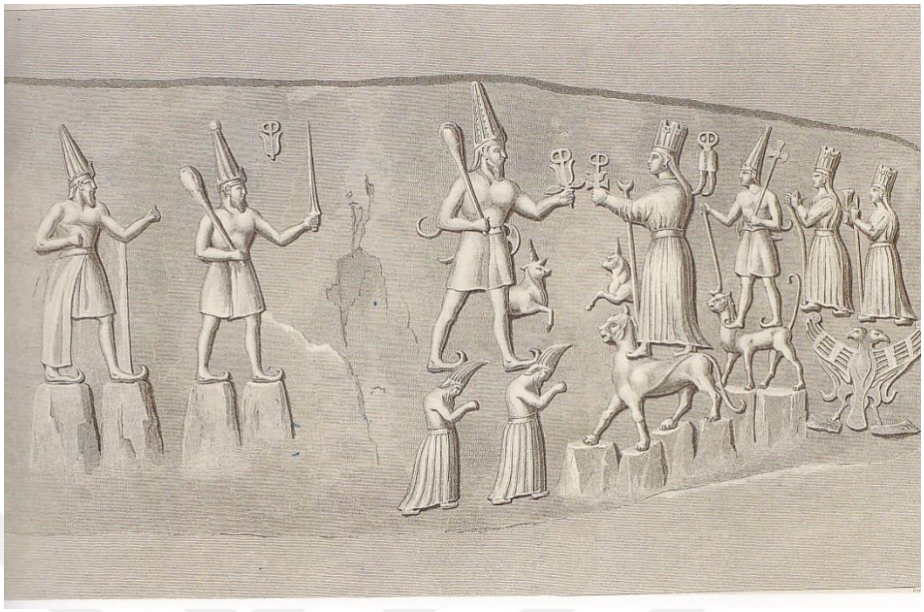
(Texier, 1839)

Texier, Fransa'ya döndükten sonra 1839 yılında bu çalışmaları Fransız Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde "Küçük Asya'nın Tasviri; Güzel Sanatları, Anıtların Tarihi, Antik Şehirlerin Planları ve Topografyası" ismiyle yayınlamıştır. (Texier, 2002, s. xii).

Görsel 4: Texier'in Boğazköy Çizimleri

(Texier, 1839)

Görsel 5: Texier'in Yazılıkaya Kabartmaları Çizimi
(Texier, 1839)

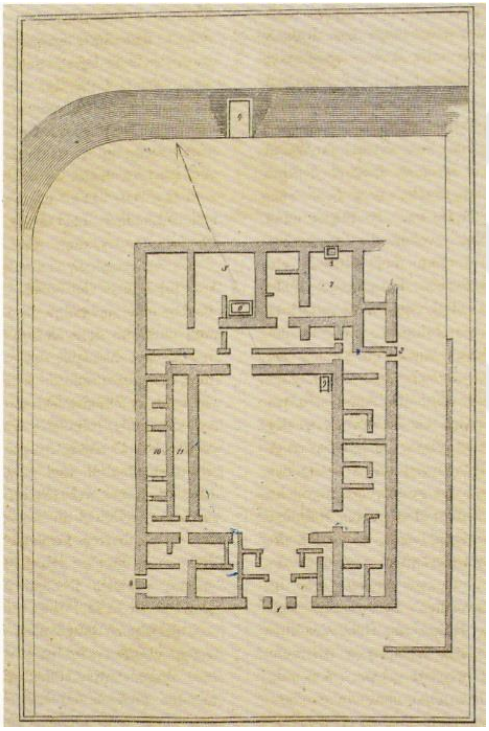
Texier tarafından keşfedilen ve yayınlanan Boğazköy daha sonra pek çok kâşif ve bilim adamı tarafından ziyaret ederek araştırmalara konu olmuştur. Bu kentin antik ismi ve neresi olduğu hakkında önerilerde bulunan bilim adamları, eldeki bulgulara dayanılarak Pteria veya Roma Dönemi Galatia bölgesinde olduğu bilinen Tavium olduğu düşünmüşlerdir (Seeher, 2001, s.99)

Charles Texier 'in ilk raporunda yer alan Yazılıkaya çizimleri ile Hattuşa'nın ilk kent planının olması kentin keşfedilmesinde ve araştırılmasında son derece önemlidir. O dönemde fotoğraf makinası kullanılmamasına rağmen detaylı gravür ile çizim yapabilen kâşiflerin var olduğu bilinmektedir. Bu bilgiler ışığında Hattuşa'da ilk belgeleme yönteminin çizim ve gravür olduğunu düşünülmektedir

Charles Texier'in Boğazköy'ü bilim dünyasına tanıtmasından etkilenen William Hamilton 1835-1836 yıllarında Anadolu'da yaptığı geziler sırasında doğruca Boğazköy'e gitmiştir. Bir gün boyunca bölgede kalan Hamilton, Texier gibi Büyük Tapınak ve Yazılıkaya'nın çizim ve ölçümlerini yapmıştır. Hamilton, bu çalışmalarından sonra buranın Tavium olduğunu varsaymıştır. Boğazköy'ün 20 kilometre yakının bulunan Alacahöyük'ü ve Konya yakınlarında bulunan Eflatun Pınar adlı kentleri bulan Hamilton, 1842 yılında yaptığı gezi sonrası bulgularını

“Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia. Wiht some account of their Antiquites and Geology” adlı yapıtında yayınlamıştır (Jean, 1999, s.158).

Boğazköy’deki araştırmalar 1855 yılında Afrikalı kâşif Alman Andreas D. Mordtmann ve Heinrich Barth tarafından, Yazılıkaya’da gerçekleştirilen çalışmalar ile devam etmiştir. Çalışmalar kapsamında Mordtmann Yazılıkaya’da toprak altında kalan birkaç kabartmayı gün ışığına çıkartmıştır. Barth ise Texier’in yaptığı çizimleri geliştirerek Yazılıkaya tapınağının hassas planını çizmiştir (Jean, 1999, s.158).

Görsel 6: Heinrich Barth Yazılıkaya Planı

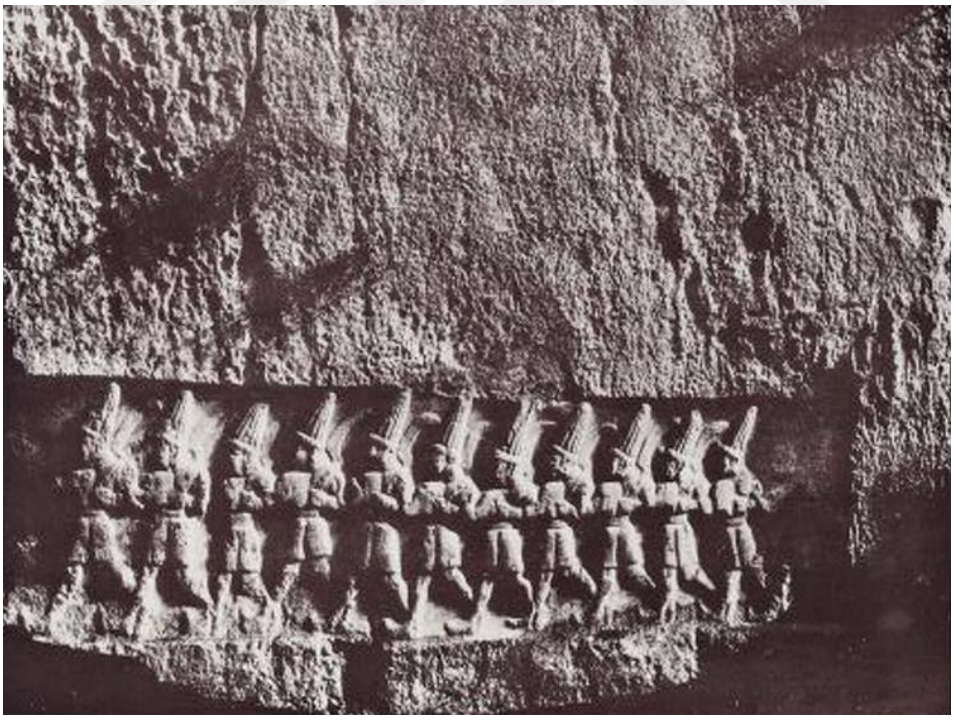
(Barth, 1860)

1861 yılında Fransız Devlet Bakanlığı’nın isteği üzerine Doğu Uzmanı Georges Perrot, çizimci Ermond Guillaume, doktor ve fotoğrafçı Jules Delbet Türkiye’ye yaptıkları sekiz aylık bir yolculuk kapsamında 7-15 Kasım 1861 tarihleri arasında Boğazköy ile Yazılıkaya’yı ziyaret etmiş, daha sonraki yıllarda “Exploration Archeologique” (Keşif Arkeolojisi) adlı eserde Yazılıkaya’nın ilk fotoğraflarını yayınlamışlardır (Seeher, 2001, s.100)

Görsel 7: Yazılıkaya'nın ilk fotoğrafları

(Jules Delbet, 1861)

Görsel 8: 12 Tanrı Kabartmasının ilk fotoğrafları

(Jules Delbet, 1861)

Görsel 9: Yazılıkaya B Odası Fotoğrafı
(Jules Delbet, 1861)

Perrot'un yaptığı bu gezi, Anadolu'da arkeolojik amaçlarla ilk kez fotoğraf çekilen gezi olarak tarihe geçmiştir. Fotoğrafın 1839 yılında kamuoyuna duyurulmasının ardından çok erken sayılabilecek bir süre içerisinde Boğazköy'de kullanılmış olması Boğazköy'ün bilim dünyası adına ne denli önemli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir (Jean, 1999, s.159).

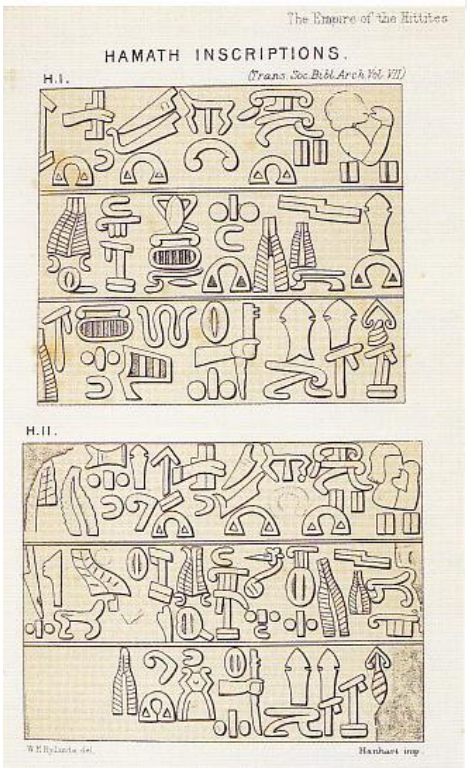
1864 yılında ise İngiliz misyoner Henry J. Van Lennep Boğazköy ve Yazılıkaya'ya gelerek antik kentin yeni çizimlerini yapmıştır ve kentin kalıntılarını yorumlamıştır. Lennep'e göre de Boğazköy, Pteria olarak görülmüştür. Gezisinden 6 yıl sonra yayınladığı kitapta şu cümlesi dikkat çekmektedir:

"Bunlar büyük olasılıkla Küçük Asya'nın en görkemli ve en önemli harabeleridir" (Seeher, 2001, s. 100).

Van Lennep'in yayınının çıktığı yıl, Amerikalı misyoner olan rahip S. Jesup ve Şam Amerikan Başkonsolosu J. Agustus Johnson, Orta Suriye'ye yaptıkları gezi sırasında yıllar önce İsviçreli Johann Ludwing Burkhardt tarafından da bulunan üzerinde

hiyeroglif yazılar bulunan dört taş bulmuşlardır. Yöre halkı bu taşların göz iltihabına iyi geldiğini düşündükleri için, kutsal bir taş olarak nitelendirmiş ve taşın bazı bölümlerinde aşınmalar meydana gelmesine sebep olmuşlardır. Halkın öfkeli tutumu nedeniyle taşların estampajını alamayan Jesup ve Johson, bu kentte bulunan diğer hiyeroglifli taşların kopya çizimlerini alabilmişlerdir. 1871 yılında yayınladıkları eserde yer alan bu hiyeroglifli taşlar, bilim dünyasının merakını uyandırmıştır.

1872 yılında ise Şam'da görev yapan İngiliz Konsolosu Yüzbaşı Burton, Hama taşlarını "Unexplored Syria I" adlı kitabında yayınlamıştır. Ancak taşlarının yeri hakkında bir bilgi vermemiştir. Hama taşları aynı yıl, Suriye valisi Suphi Paşa'nın yardımı ile İrlandalı Protestan rahibi William Wright ve Şam'daki İngiliz Konsolosu W. Kirby Green tarafından bulunmuştur. Belirli bir ücret karşılığı alınan taşlar incelenmek üzer İstanbul'a, alçı kopyaları ise Wright ve Green tarafından alınarak British Müzesi'ne gönderilmiştir. Wright, 1874 yılında yayınladığı makalesinde, Suriye'de bulunan Hama Taşları'nın Hititlere ait olduğunu söylemiştir (Jean, 1999, s.162).

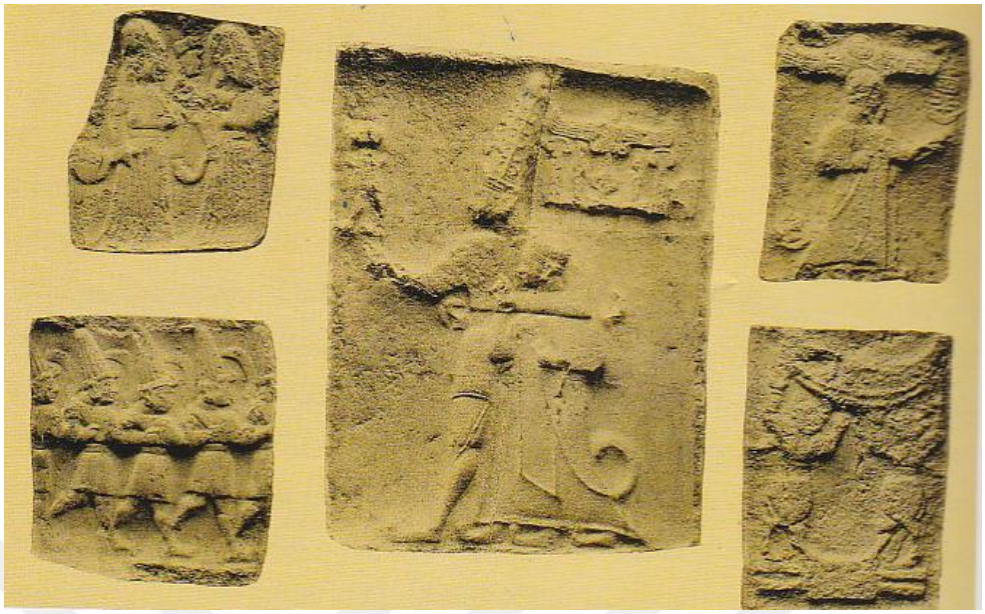

Görsel 10: Hama Taşlarından Bir Tanesi

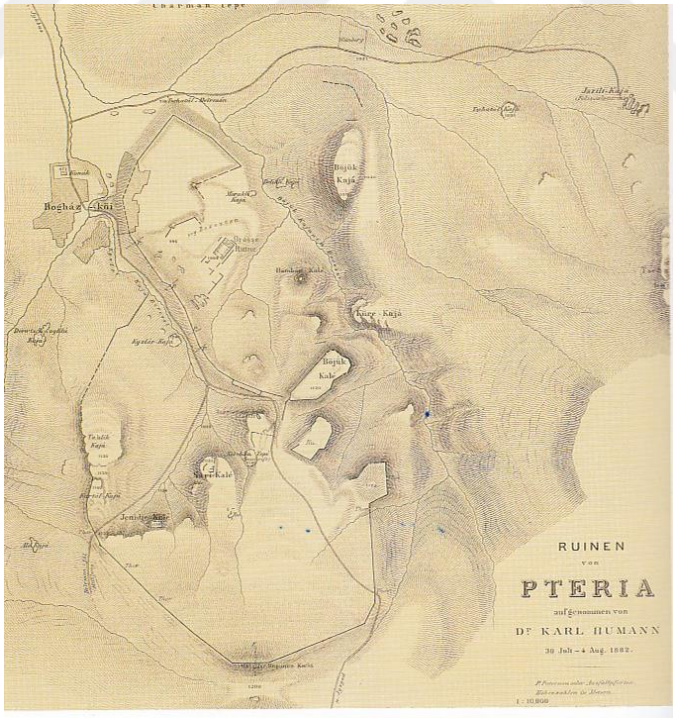
(Wright, 1884)

Wright'in makalesinden 2 yıl sonra 1876 yılında ise Wright'i tanımadığı varsayılan İngiliz Tarihçi Archibald H.Sayce, Londra'da verdiği konferansta Boğazköy ve Yazılıkaya'daki belgelenmiş olan yazıtların 1870'li yıllarda Suriye'de Hama taşlarında ortaya çıkan kaya yazıtlarındaki işaretlerle benzerlik gösterdiğini belirtmiştir. Sayce aynı zamanda hiyeroglif yazıtlarının "bustrofedon" biçiminde yazıldığını belirtmiştir. Bu yazı biçiminde metin, işaretlerin baktığı yöne doğru ve ilk satırı sağdan sola, ikinci satırı ise soldan sağa okunmaktadır. Hiyeroglif Luvicesi olarak bilinen bu yazı o dönem tam olarak çözümlenmese de söz konusu yazının geniş bir coğrafyada kullanıldığı saptanmıştır. Sayce, tüm bu bilgiler ışığında bu kültürün Mısır kaynaklarında Kheta ve Eski Ahit'te "Hittim" olarak geçen Hititler olduğunu söylemiştir. Aynı dönemde Mısır Tel el-Amarna'da Mısır firavunu Akhenaton'a ait o zamanın diplomatik dili olan Akadca ile yazılmış mektuplardan da Akdeniz'in kuzeyinde Mısır'ın güçlü bir rakibi olduğunu anlaşılmıştır. Tarihe "Arzawa Tabletleri" olarak geçen bu yazışmaların daha sonra Hititçe olduğu öğrenilmiştir. (Schachner, 2019, s.22).

Akademik camiada bu gelişmeler yaşanırken, Boğazköy ve Yazılıkaya'daki çalışmalar ise 1882 yılında Bergama hafiri Carl. Human ve epigraf Alfred von Domaszewski'nin ziyareti ile devam etmiştir. Çalışmalar kapsamında Yazılıkaya'da bulunan kaya kabartmalarının alçı kopyaları alınarak Berlin'e gönderilmiştir. Günümüzde de Berlin'deki Ön Asya Kültürleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Mühendis olan Carl Humann, aynı zamanda bölgede ölçümler yaparak, yeni bir kent planı çizmiştir. Arkeolojik alanlarda o dönem ki belgeleme araçları olan gravürlerin, fotoğrafların, kent planlarının ve Yazılıkaya'daki gibi alınan alçı kopyaların önemi yadsınamaz (Seeher, 2001, s.101).

Görsel 11: Yazılıkaya'daki Kabartmaların Alçı Kopyaları
(Carl Humann, 1882)

Harita 4: Carl Humann'ın Hattuşa Kent Planı
(Humann, 1890)

Boğazköy'deki ilk sistemli kazılar ise 1893-1894 yılları arasında Ernest Chantre tarafından gerçekleştirilmiştir. Chantre, Yazılıkaya'da, Aşağı Şehir'de, Büyükkale'de

ve Büyük Tapınak'ta yaptığı sondajlarda birçok çivi yazılı tablet ele geçirmiştir. Burada ele geçirilen tabletler İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde çalışan çivi yazısı uzmanı Jean Vincent Scheil tarafından incelenerek çivi yazısıyla yazılmış Hititçe olabileceğine öne sürülmüştür (Seeher, 2001, s. 102).

Görsel 12: Boğazköy Kazılarında Bulunan İlk Çiviyazılı Tabletler
(Jules Delbet, 1861)

3.2. Birinci Dönem Kazı ve Fotoğrafları (1906 – 1912)

Bilimsel olarak oldukça önemli bir antik kent olan Boğazköy'de kazılar için izin alabilmek uzun yıllar sürmüştür. Gerek siyasi gerek ekonomik sebeplerden dolayı Boğazköy'de ilk kazılar ancak 1906 yılında yapılabilmiştir. Eski Doğu dilleri uzmanı Hugo Winckler ve Theodor Makridi ile Müze'i Hümayun'un bir projesi olarak gerçekleştirilen kazılarda Büyükkale'deki Saray, Yamaç Evi, Büyük Tapınak ve önündeki sırt üzerinde yaklaşık 2.500 tablet bulunmuştur. Burada bulunan kil tabletlerde Mısır firavunu II. Ramses ile Hitit Kralı III.Hattuşili arasında yapılan mektuplaşmalara ek olarak, kral sarayını ilgilendiren yazışmalara da rastlanmıştır. Bu

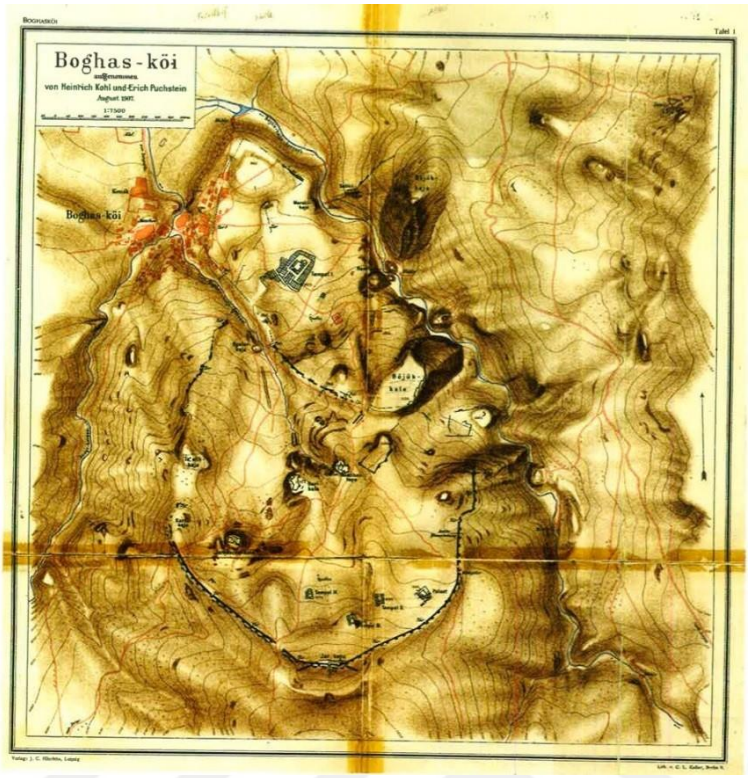
bilgiler ışığında bulunan antik kentin Hititlerin başkenti Hattuşa olduğu anlaşılmıştır (Seeher, Schachner ve Baykal, 2012, s. 24).

Görsel 13: Boğazköy Müzesi'nde Sergilenen Tabletler
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Winckler ve Makridi'nin yaptığı ilk çalışmalar akademik camialar tarafından merakla takip edilmiştir ancak bu çalışmalar arkeolojik ve bilimsel açıdan yetersiz bulunarak projeye 1907 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü adına Otto Puchstein başkanlığında, mimar Heinrich Kohl, mimar Daniel Krencher, arkeolog Ludwig Curtius ve kazı başkanının yeğeni olan Erich Puchstein katılmıştır. Bu dönemde belgeleme çalışmalarına büyük önem verilerek 1907 yılında Heinrich Kohl tarafından bölgenin ilk kez ayrıntılı topografik[1] planı oluşturulmuştur. Dakik bir şekilde hazırlanan topografik plan günümüzde bile önem taşımaktadır (Schachner, 2019, s. 25)

[1] Engebeleri belirtecek şekilde bir yeri grafik olarak gösterme ilmi (Saltuk, 2017, s. 182).

Harita 5: Boğazköy İlk Topografik Plan
(Heinrich Kohl, 1907)

Görsel 14: Heinrich Kohl, Topografik Planı Oluştururken, 1907
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s.34)

O yıllarda Boğazköy'de Erich Puchstein tarafından düzenli olarak fotoğraf çekildiği bilinmektedir. Fotoğrafların Puchstein'in ailesinde kalmasından dolayı, tam olarak ne kadar fotoğraf çekildiği ve içeriklerinin ne olduğu bilinmemektedir. Fotoğraflar, aile tarafından Alman Arkeoloji Enstitüsüne parçalar halinde teslim edilmektedir (A. Schachner ile video röportaj, 23 Eylül 2021).

Alman Arkeoloji Enstitüsünden çoğunluğu mimar olan kişilerin katılımıyla gerçekleştirilen kazı döneminde tapınaklar, sur ve sur kapıları üzerindeki mimari yapılara yoğunlaşılmıştır. Bu kapsamda Boğazköy / Hattuşa başkent olduktan sonra inşa edilen ilk sur olan poternli sur kazılarak gün ışığına çıkarılmıştır.

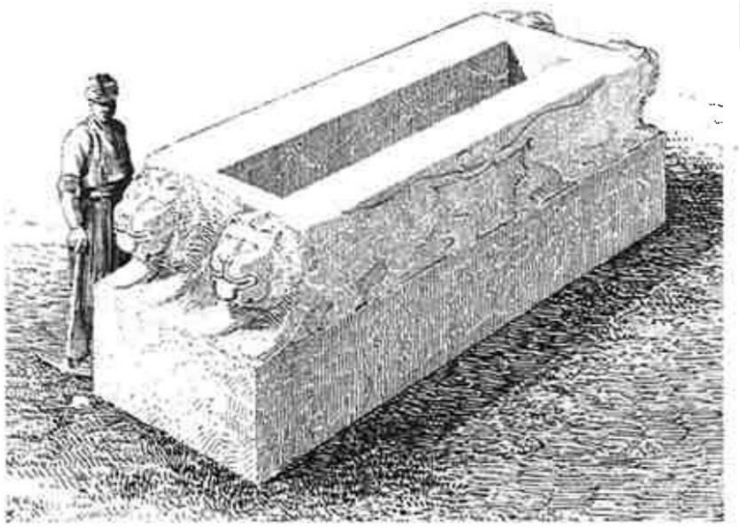

Görsel 15: Poternli Sur ve Aşağı Şehir'in Tahkimat Sistemi, 1907
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 36)

Boğazköy'ün hemen bitişiğinde bulunan, Hititler'in en büyük tapınağı olan 1'nolu Tapınak'ın girişi temizlenerek, burada bulunan depo odaları ön plana çıkarılmıştır. Tapınağın hemen yanında bazı kaynaklara göre törensel anlamı olduğu düşünülen, bazı diğer kaynaklara göre ise bir heykelin kaidesi olabileceği düşünülen Aslan Teknesi bulunmuştur. Aslan Tekne'sinin 1912 yılında Puchstein tarafından yapılan rekonstrüksiyon çizimi teknenin işlevi hakkında daha net bilgiler vermektedir.

Görsel 16: Aslan Tekne'sinin kalıntıları,
(Garstang Museum of Archaeology,University of Liverpool, 1907)

Görsel 17: Aslanlı Tekne Rekonstrüksiyonu
(Puchstein, 1907)

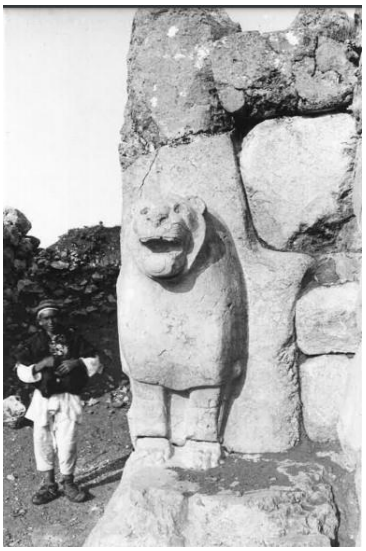
Görsel 18: Büyük Tapınak'ın temizlendikten sonraki görüntüsü, 1907
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s.43)

Boğazköy'deki çalışmalar bilim dünyasının dikkatini çekmeye devam etmiştir. Bu kapsamda 21-22 Mayıs 1907'de İngiliz arkeolog John Garstang ve ekibi kazı alanını ziyarete gelerek, kazının pek çok yerinde belgeleme amaçlı fotoğraf çekmiştir. Boğazköy'ün en eski fotoğraflarından bazıları Garstang'ın arşivinde yer almaktadır. Garstang, Boğazköy'e geldiğinde aktif bir kazı çalışması bulunmadığından dolayı, fotoğraflarında Boğazköy'ün kazı sonrası halini görmemize imkân tanımıştır. Bu yüzden Boğazköy fotoğraf arşivinde önemli bir yere sahiptir (A. Schachner ile kişisel video röportaj, 23 Eylül 2021).

Görsel 19: John Garstang ve ekibi
(Garstang Museum of Archaeologhy, University of Liverpool, 1907)

Bu dönemde kazı ekibinde bulunan mimarlarında etkisiyle Hititlere ait mimari yapılar tek tek gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. 1907 yılında şehrin güneybatı girişi olan Aslanlı Kapı, Thedor Makridi tarafından bulunmuş ve daha sonra Puchstein ekibi ile ortaya çıkartmıştır. Kapının iki tarafında bulunan aslan kabartmaları yıllardır toprak altında kaldığından çok tahrip olmadan günümüze kadar gelmiştir. Sadece Aslanlı Kapı'nın sol pervazında bulunan aslan başının kafası deforme olmuştur.

Görsel 20: Aslanlı Kapı
(Garstang Museum of Archaeologhy, University of Liverpool, 1907)

Görsel 21: Aslanlı Kapının Önden Görünümü
(Garstang Museum of Archaeologhy, University of Liverpool, 1907)

Boğazköy'de mimari yapıların ortaya çıkarılmasıyla birlikte, belgeleme yöntemlerinin yanı sıra rekonstrüksiyon çalışmaları da hız kazanmıştır. H.Schriever tarafından yapılan rekonstrüksiyonda Aslanlı Kapı'nın kemer biçimli geçidini ve Hititler zamanında nasıl göründüğünü görülebilmiştir.

Görsel 22: Aslanlı Kapı'nın rekonstrüksiyonu
(H.Schriever, ?)

Aslanlı Kapı'daki çalışmaların ardından kentin en güneyinde ve yüksek noktasında yapay bir toprak setin üzerinden geçirilmiş kent suru olan Yer Kapı bulunmuştur. Sur ve surun üzerinde yer alan Sfenksli Kapı'da ortaya çıkartılmıştır. Geçirdiği yangından dolayı zarar gören sfenksler restore edilmek amacıyla Makridi tarafından yerinden çıkartılmıştır.

Görsel 23: Yer Kapı ve Sfenksli Kapı,1907
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s.53)

Görsel 24: Sfenksli Kapının Arkadan Görünümü, 1907
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 54)

Sfenksli Kapı adını kapı girişlerinde bulunan dört sfenksten almaktadır. Kentteki diğer kapılardan farklı olarak bir kule bulunmamakla beraber, aslan vücutlu, insan başlı karışık yaratıkların olduğu kapının arka yüzü de sfenksler ile bezemelidir (Seeher, 2011, s.70).

Görsel 25: Sfenksli Kapı'nın Restorasyon Sonrası Görünümü
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 56)

Kazı çalışmalarının devamında kentin doğu kapısı olarak bilinen Kral Kapı'da çok zaman geçmeden bulunmuştur. Aslanlı Kapı ile aynı yapı şemasına sahip olan kapının dış yüzeyinde bir süre bezeme bulamayan hafirler, kazıya ara vermişlerdir. Daha sonra kapının tümünün kazılmasıyla kentin iç yüzüne bakan kabartma ortaya çıkmıştır.

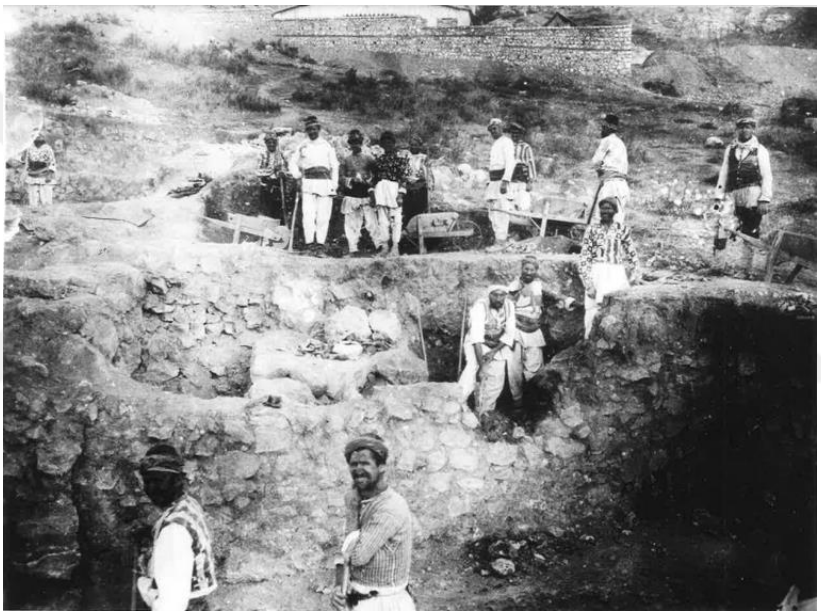
Görsel 26: Kral Kapı ve Erich Puchstein
(Garstang Museum of Archaeologhy, University of Liverpool, 1907)

Belgeleme çalışmaları amacıyla çekilen fotoğraflarda, mimari yapının büyüklüğünü anlatmak için kadraja insanların bilinçli olarak yerleştirilmesi dikkat çekmektedir. Hafirler, Aslanlı Kapı'da olduğu gibi Kral Kapı'da da rekonstrüksiyon yapmışlardır. Fotoğraf üzerinden çizim yaparak kapının görünümü hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmışlardır.

Görsel 27: Kral Kapı Rekonstrüksiyon Çalışması,1907
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 62)

Hugo Winckler ve Thedor Makridi 1911 – 1912 yıllarında son kez Boğazköy'de birlikte çalışmışlardır. Winckler'in sağlık sorunları ve kazının finansal kaynak bulma sıkıntısına ek olarak Boğazköy'de kolera hastalığının yayılması üzerine, kazılarda çalışacak işçi bulmakta bile zorlanılmıştır. Tüm bu zorluklara rağmen Yamaç Evi kazılarak tablet arşivi ele geçirilmiş ve Kral Kapı'da bulunan kabartma restore edilmek üzere yerinden çıkartılmıştır. Teknik sorunlardan dolayı 1932 yılına kadar kazı evinde muhafaza edilen kabartma, daha sonra Ankara'ya gönderilmiştir. 1913 yılında Hugo Winckler'in ölümü sebebiyle başka yayın yapılmamıştır. I.Dünya Savaşı ve ardından Kurtuluş Savaşı nedeniyle 1913-1931 yılları arasında çalışmalar kesintiye uğramıştır.

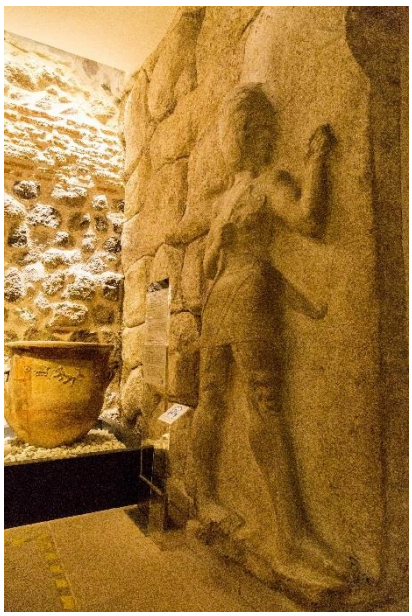
Görsel 28: Yamaç Evi Kazısı Esnasında Boğazköylü İşçiler, 1912
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 66)

Görsel 29: Kral Kapı Çıkarılırken, 1912

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 70)

Kral Kapı, Günümüzde Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Hitit Bölümünde sergilenmektedir.

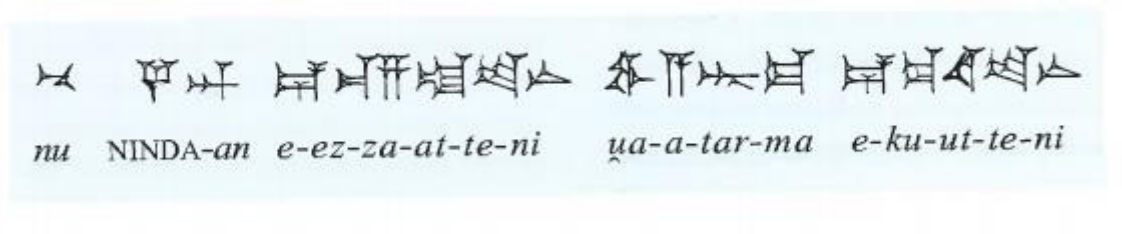

Görsel 30: Kral Kapı, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

(Mahmut Emin Söylemez, 2022)

I.Dünya Savaşı'ndan önceki süreçte Boğazköy'deki çalışmalar, projenin bir müzeye eser temin etme amacı gütmeden yapılmıştır. Yalnızca bilimsel araştırmalar için yapılmış olması bakımından dünyadaki diğer tüm kazılardan ayıran bir etken olmuştur. Müzelerden maddi yardım alamayan proje, Alman ve Türk bilim adamlarının iş birliği sayesinde gerçekleştirilmiştir. Bilimsel sorunların çözülmesinin amaçlanması, uluslararası ve disiplinler arası tek proje olması da dünyaya örnek olmuştur (Schachner, 2019, s.25).

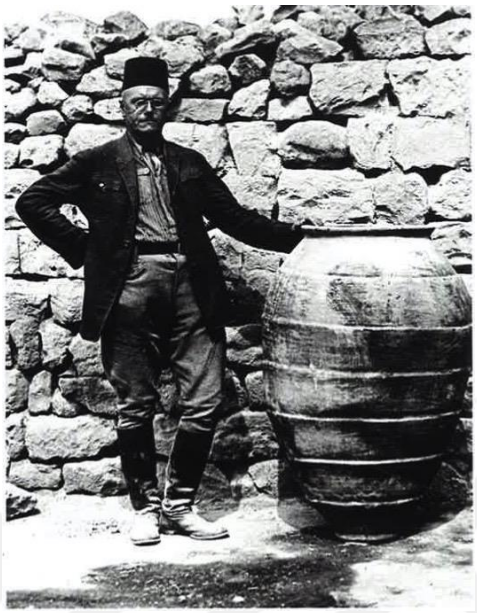
Kazılara bulunan çivi yazılı tabletler Hititçe henüz keşfedilmediği için okunamamıştır. Savaş dolayısıyla kazılara verilen arada yaklaşık 10.000 tablet parçası İstanbul Müzesi depolarına gönderilmiştir. 1914 yılında Alman Şark Cemiyeti tablet parçalarını temizlemek ve birleştirmek adına Hugo Heinrich Figulla ve Bedrich Hronzy'yi görevlendirmiştir (Seeher, 2001, s.104). Hronzy yaptığı araştırmalar sonrasında Hititçenin seslerini yeniden oluşturmuş ve Hititçe ilk cümle olan "Ekmeği yiyeceksiniz, suyu ise içeceksiniz " adlı cümleyi çözümleyerek Hititçe'nin en eski Hint – Avrupa dili olduğunu göstermiştir.

Görsel 31: Hititçe İlk Cümle

Hitit metinlerinde ideogram olarak gösterilen birçok Sümerce sözcüğün bulunması, Hititçe ilk cümlenin keşfinde önemli bir yere sahiptir. Sümerce "NINDA" kelimesinin ekmek olduğunu bilen Hronzy, ekmeğin yemek ile ilgili olacağını düşünerek Hint – Avrupa dillerindeki sözcük ve gramer yapılarına bakmıştır. İngilizce'de "eat", Yunanca'da "edein, Latince'de "ederre" ve Almanca'da "ezzan" sözcükleri ile Hititçe'de "ezza" kelimesinin benzerlik taşıması üzerine Hititçe'nin Avrupa dil kökenine yakın olduğu görüşüne daha da fazla inanmıştır. Metnin ikinci cümlesi de İngilizce'de "water" Almanca'da ise "wasser" Hititçe ise "watarma" olarak geçen "su"

kelimesi ile başlamaktadır. Hronzy izlediği bu yöntem ile Hititçe ilk cümlenin bu şekilde okunacağını öngörmüştür (Karasu, 2019, s.136).

Görsel 32: Çek Asur bilimci Bedrich Hronzy, 1925
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 71)

3.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kazı ve Fotoğrafları (1931-1978)

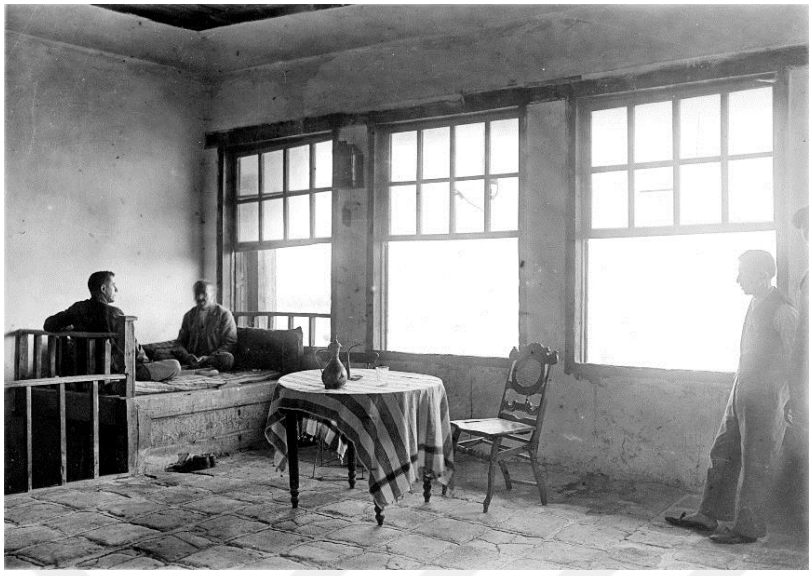
1913 – 1931 yıllarındaki gerçekleşen I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sebebiyle ara verilen kazılar 1931 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Berlinli iş adamı James Simon'un finansal kaynak sağladığı Alman Şarkiyat Cemiyeti iş birliği ile 24 yaşındaki Kurt Bittel başkanlığında yeniden başlamıştır (Seeher, 2001, s.105). Prehistorya uzmanı Kurt Bittel'in başkanlığı döneminde yapılan çalışmalarda, kral sarayının bulunduğu Büyükkale'de, Aşağı Şehir'de ve Büyük Tapınak'ta çalışmalar yapılmıştır. Bunun yanı sıra Yazılıkaya'da detaylı bir şekilde incelenerek, Boğazköy'ün yakın çevresi de ilk kez çalışmalara da dahil edilmiştir. Yarıkkaya adı verilen mevkide gerçekleştirilen kazılarda kentin iskân tarihi ilk kez tüm evreleri ile ele alınabilmiştir (Schachner, 2019, s, 25).

Görsel 33: İkinci Kazı Döneminin Başlangıcı, 1931

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 73)

Uzun bir aradan sonra yeniden kazılara başlamak üzere Boğazköy'e gelen ekip, Thedor Makridi'nin yaptırdığı kazı evinin kullanılamayacak durumda olması sebebiyle ilk yıl Ziya Bey'in konağında kalmıştır. 1932 yılında ise Büyükkale'nin hemen yanında bulunan alana, içerisinde mutfak, yemek odası ve cam fotoğraf negatiflerin banyosunun yapıldığı karanlık odası olan bir bina inşa edilmiştir. Ayrıca hava gözlemlerini kaydetmek üzere günde birkaç kere barometre ve termometre ile ölçümler yapılarak, Boğazköy'ün 1931 yılından 1939 yılına kadar hava istatistiği çıkarılmıştır (Seeher, 2001, s.106).

Görsel 34: Ziya Bey'in Konağında Kazının İlk Günü
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 75)

Yeni kazı evinin inşasında karanlık odanın kurulmuş olması, kazıda belgeleme aracı olarak fotoğrafa verilen önemin örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda hava istatistiğinin çıkarılması ise belgelemenin yalnızca artık görsel alanda değil diğer tüm fen ve doğa bilimleri alanında da yapılmaya başlandığını görülmektedir.

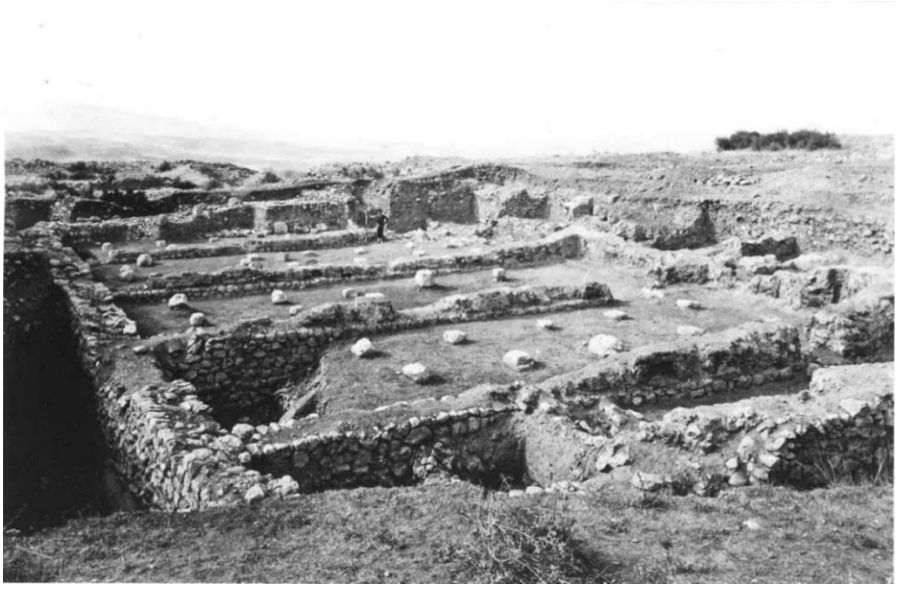

Görsel 35: Büyükkale'nin yamacındaki yeni kazı evi, 1931
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 85)

Büyükkale'deki kral sarayında yapılan çalışmalarda sarayı ve saray yapılarını çevreleyen sur duvarının büyük bir kısmı ortaya çıkarılmıştır. Aynı zamanda bu bölgede yapılan kazılarda 4600 civarında çiviyazısı tablet bulunmuştur (Seeher, Schachner ve Baykal Seeher, 2012, s.73).

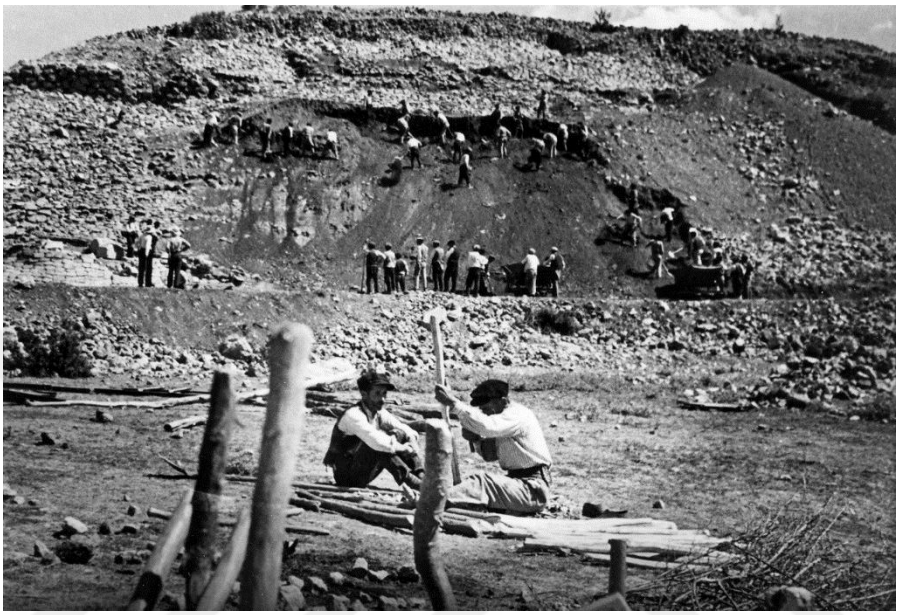

Görsel 36: Büyükkale (Kraliyet Sarayı) ve Büyükkale Platosu, 1938
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 83)

Görsel 37: Büyükkale Kraliyet Arşivi A Yapısı, 1938
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 86)

Büyükkale'deki kazılarda yalnızca Hititler'e ait değil Frigler ve Helenistik döneme ait birçok toprak dolgu bulunduğundan büyük ölçüde toprak hafriyatı yapılmak zorunda kalınmıştır. O dönem Alişar Höyük 'teki kazıların bitmesiyle birlikte, orada kullanılan dekoviller ve raylar Boğazköy'deki bu iş için kullanılmıştır (Seeher, 2001, s. 107).

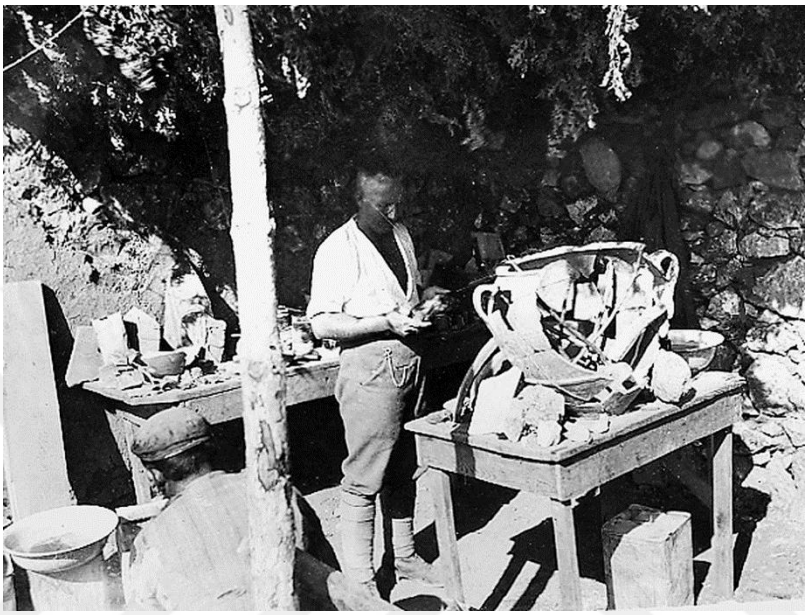

Görsel 38: Büyükkale'deki toprak hafriyatında çalışan işçiler, 1938
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 87)

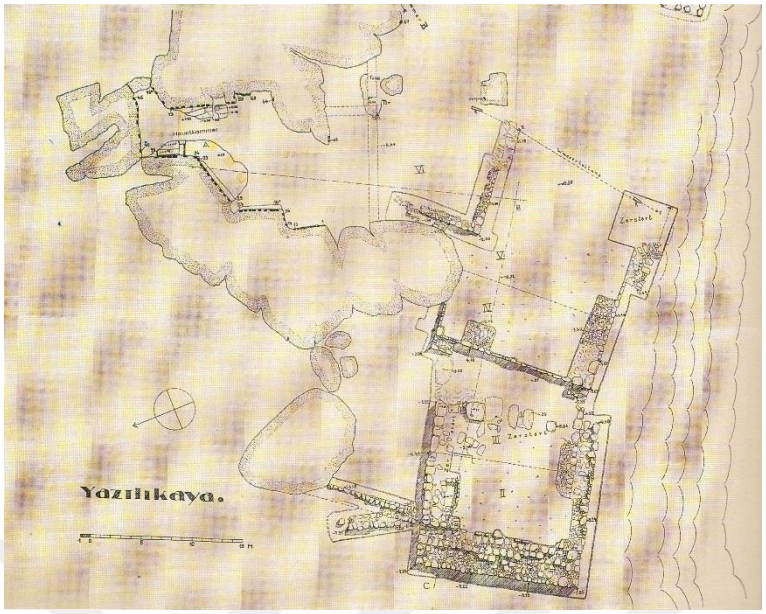
Görsel 39: Alişar Höyük'ten Getirilen Dekoviller, 1938
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s.82)

Kurt Bittel, kazıda yalnızca mimari yapıları incelemek yerine kentin geçmişinde yaşayan insanlara ait toprak pişmiş kaplar, gündelik eşyalar vb. konularda da yakından ilgilenmiştir. Kazıda bulunan bu eşyaların birçoğu kırık parçalardan oluştuğu için restore edilmeleri gerekmektedir. Restorasyonlar kazı evinin bahçesinde yapılmıştır.

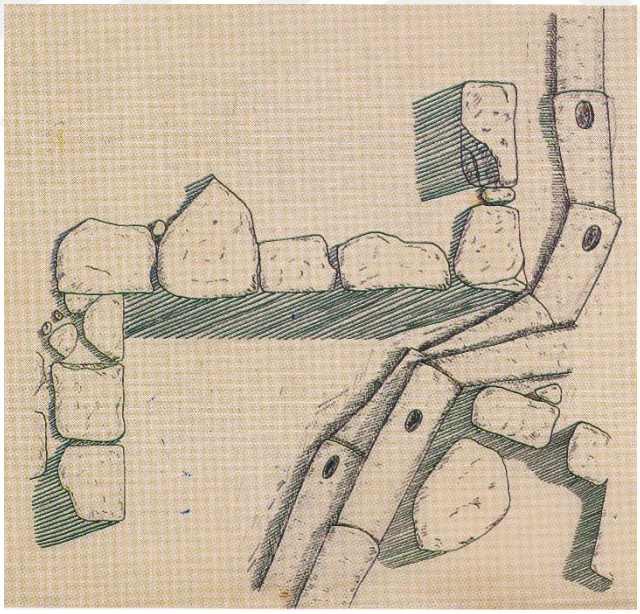

Görsel 40: Kapların Restorasyonu
(Ilse Bittel Vakfı, 1934)

Boğazköy'deki kazı çalışmalarına 1933 ve 1936 yıllarında Alman filolog Hans Gustav Güterbock katılarak destek vermiştir. Güterbock daha sonra 1936 yılında Ankara Dil ve Tarih – Coğrafya bölümünde profesör olarak görevine devam etmiştir. 1937 yılında ise mimar Rudolf Naumann Boğazköy'e gelerek 1956 yılına dek kazı çalışmalarında görev almıştır. Çalışmalar kapsamında Naumann, Yazılıkaya'nın yeni plan ve çizimlerini gerçekleştirmiştir.

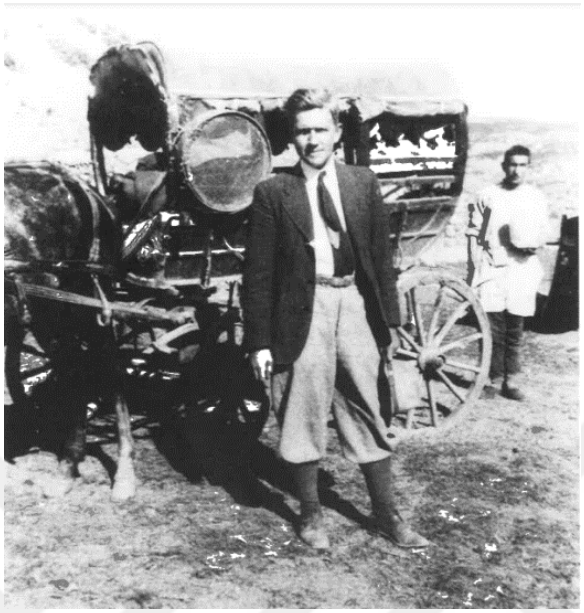
Harita 6: R.Naumann Yazılıkaya Planı
(Ilse Bittel Vakfı, 1934)

Harita 7: R.Naumann Yazılıkaya Planı II

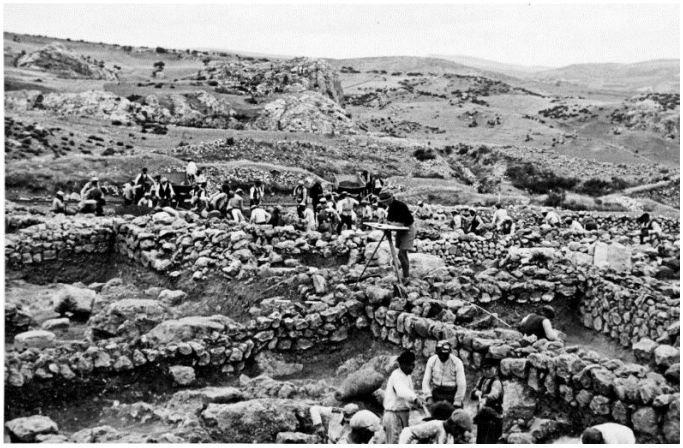
Kurt Bittel döneminde kazılara fen ve doğa bilimleri uzmanı birçok araştırmacının katılımı ile arkeolojinin standart metotları haline gelmiş birçok yöntem Boğazköy'deki çalışmalarda uygulanmıştır. Ayrıca Türkiye'de yetişen Prehistorya ve Ön Asya

Arkeolojisinde uzmanlaşmak isteyen arkeologlar için Boğazköy kazıları tecrübe olmuştur. (Schachner, 2019, s.26).

Görsel 41: Hans Gustos Güterbock, 1939
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 80)

31 Ağustos 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile kazı çalışmalarına ara verilmiştir. 1938 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Müdürlüğüne seçilen Kurt Bittel'in bu sırada Berlin'de bir arkeoloji kongresinde olmasından dolayı kazıları vekili Dr. Naumann kesmiştir (Seeher, 2001, s.110).

Görsel 42: II.Dünya Savaşı Öncesi Son Kazı Fotoğrafı
(Naumann, 1938)

Kurt Bittel kazı yayınlarında kazı ile ilgili belgelemelerin yanı sıra etnografik belgelemelere de yer vermiştir. Yayınlarda; Boğazköy'de yaşayan insanların portreleri, günlük yaşam ve köyün fotoğrafları da yer almıştır. Bittel'in etnografik belgelere yer vermesi, arkeolojinin yalnızca bir kazı bilimi olmadığını aynı zamanda geçmiş ile günümüz arasında bir köprü görevi gördüğünü göstermektedir.

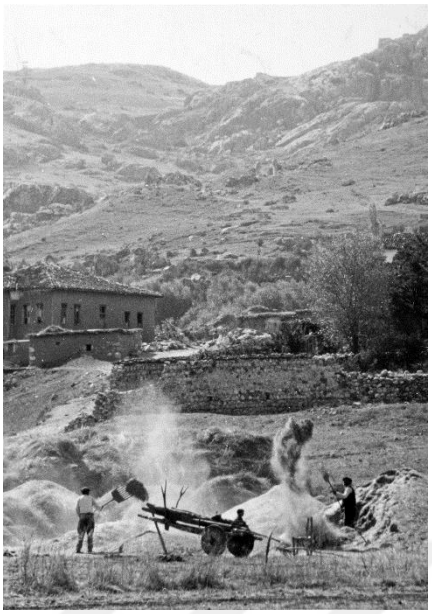
Görsel 43: Boğazköy Köy Meydanı

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 90)

Görsel 44: Boğazköy'de Yaşayan İnsanlar

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s.93)

Görsel 45: Boğazköy Harman Yeri
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 92)

Çekilen bu fotoğraflar sayesinde geçmişteki yaşam koşulları, insanlar, imkanlar ve coğrafik açıdan bölgenin o gün ki yapısını görülmektedir.

II.Dünya Savaşı nedeniyle kazılara ara verilmesi, kazılarda toparlanan çalışmaların incelenmesi için fırsat yaratmıştır. Kurt Bittel ve Naumann tarafından kazılarda o zamana dek yapılanların bir özeti niteliğinde olan Boğazköy – Hattuşa dizisinin ilk cildi 1952 yılında yayınlamıştır (Seeher, 2002, s. 110).

II.Dünya Savaşı sonrası çalışmalar, 1952 yılında başlanmıştır. Boğazköy'deki kazı ekibinde Naumann, Güterbock, Otten, Mimar Schröder ile arkeoloji öğrencisi Ufuk Esin yer almıştır Eski kazı evi kullanılmayacak durumda olduğundan kazı ekibi geçici olarak Boğazköy'deki okula yerleşmiş, daha sonra ise köyde bulunan Dulkadiroğluları Konağının bir bölümü ve deposu kiralanmıştır ancak 1975 yılında yeni bir kazı evi inşa edilmiştir. (Seeher, 2001, s. 112)

Görsel 46: Boğazkale İlkokul Önünde Kazı Ekibi
Soldan sağa: F.Schröder, Bittel, ??, Naumann, Hans Güter, ?
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s.95)

Fotoğrafın arka planında yer aldığı üzere köyün adı Boğazköy yerine Boğazkale olarak değiştirilmiştir ve günümüzde de bu isimle bilinmektedir.

Görsel 47: Dulkadiroğluları Konağı
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 94)

Savaş sonrasında çalışmalar 1952-1954 yılında kentin daha önce hiç kazılmamış olan alanı Büyükkaya mevkiinde devam etmiştir. Buradaki çalışmalarda Alişar Höyük'ten getirilen dekovillerin kullanıldığı görülmektedir

Görsel 48: Büyükkaya'da kullanılan dekoviller, 1952
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 96)

Boğazköy'deki kazılara katılan işçilere Kurt Bittel tarafından konağın önünde maaşları dağıtılmaktaydı. Burada çekilen fotoğraflarda yalnızca kazı için değil, etnografik açıdan da fikir sahibi olmamıza sebep olmaktadır. Köylülerin kılık kıyafet ve aksesuarlara dikkat çekmektedir.

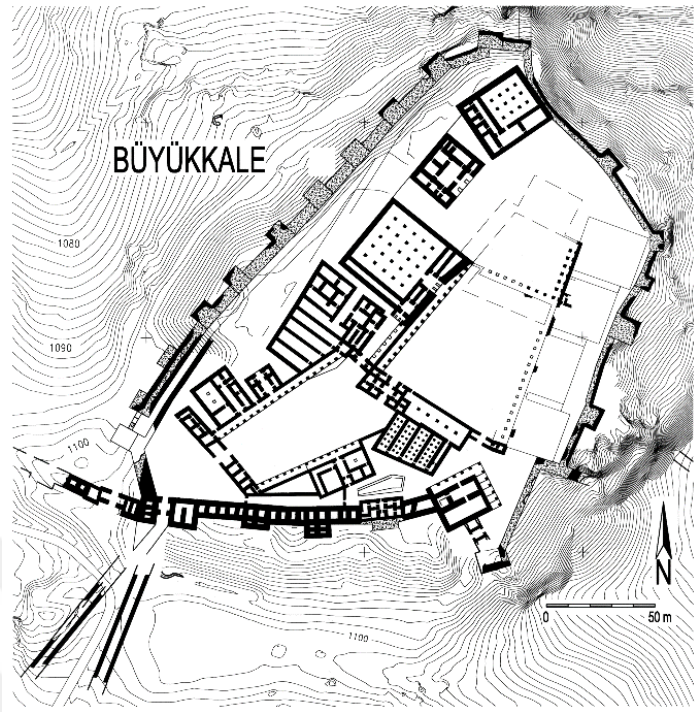

Görsel 49: Konağın Bahçesinde Bekleyen İşçiler, 1955
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 101)

Görsel 50: Kurt Bittel, Kazı İşçilerine Maaş Dağıtırken, 1955
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 101)

Kurt Bittel ve ekibi çalışmalarına Büyükkale'deki Kral Sarayı'nda 1960'lı yıllara devam etmişlerdir. Sarayın avlularını birbirine bağlayan çok yapılı planı ortaya çıkarılmış ve yeni bir plan oluşturulmuştur (Seeher ve diğerleri, 2012, s.98).

Harita 8: Büyükkale Planı, 1960

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 98)

Görsel 51: Büyükkale Kral Sarayına Ait Yapılar, 1960

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 99)

Kral Sarayı'nda aynı zamanda törenlerde kullanıldığı düşünülen birçok kap bulunmuştur. İlk olarak bulundukları yerde belgelenen eserler, daha sonra restorasyonu yapılarak kazı evinde muhafaza edilmiştir.

Görsel 52: Boğa Biçimli Tören Kabı Bulunduğu yerde, 1960
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 102)

Görsel 53: Restorasyon Sonrası Tören Kapları, 1960
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 102)

Kurt Bittel'in kazı döneminde önemli ziyaretçiler için hazırlanmış geçici sergilerde görülmektedir. Sergide çalışmalar sonrası oluşturulan planlar, bulunan eserler ve fotoğraflar yer almaktadır. Bu bağlamda 1952 yılında 3.Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Boğazköy'ü ziyaret ederek, kazı başkanı Kurt Bittel 'den bilgi almıştır (Seeher ve diğerleri, 2012, s.104).

Görsel 54: Kazı evinde geçici sergi
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 102)

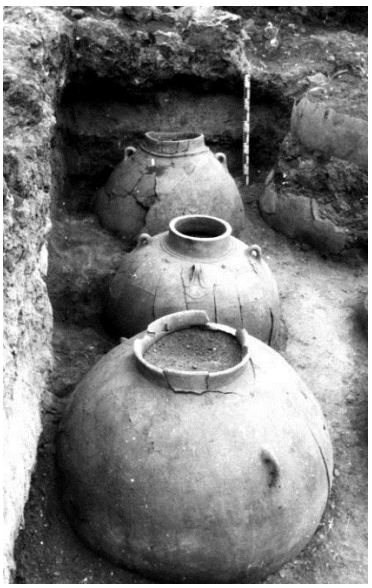

Görsel 55: Celal Bayar ve Kurt Bittel, 1952
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 104)

Boğazköy'ün Hititler'den önce ve sonra da yerleşim alanı olduğunu bilinmektedir. Bu doğrultuda 1964 yılında Büyük Tapınak'ın doğusunda Asurlu tüccarların yaşadığı döneme ait, çok sayıda erzak küpü bulunan yapı kazılarak ortaya çıkarılmıştır (Seeher ve diğerleri, 2012, s.105).

Görsel 56: Erzak Küplerinin Bulunduğu Alan, 1964
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 105)

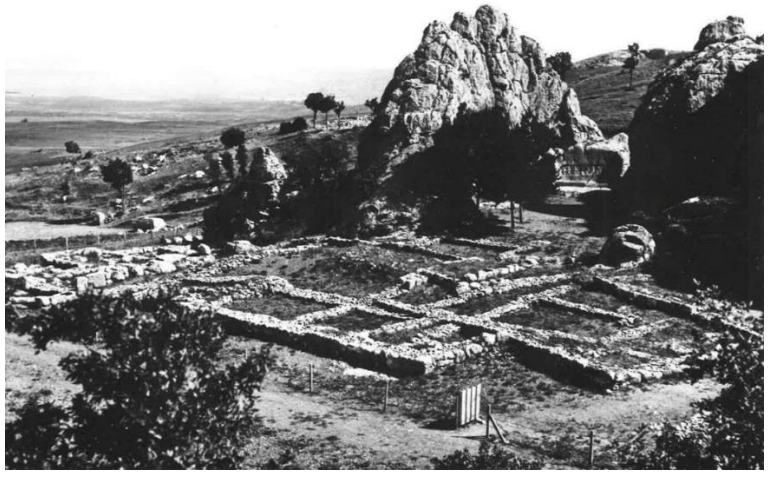

Görsel 57: Erzak Küplerinin Yakından Görüntüsü, 1964
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 105)

1960'lı yılların sonunda Kurt Bittel ve ekibi tarafından Yazılıkaya'da kapsamlı sondaj ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Yazılıkaya'nın ön kesimindeki mimari kazılmıştır. Kazı sonrası kabartmaların olduğu ile bu bölümün aynı kompleks olduğu anlaşılarak Yazılıkaya ilk kez bir bütün olarak ele alınmıştır. Bittel'in Yazılıkaya'daki kazısı öncesi çekilen fotoğraf ile kazıların sonunda çekilen fotoğraf sayesinde çalışmaların öncesi – sonrası halini görmemize imkân sağlamaktadır.

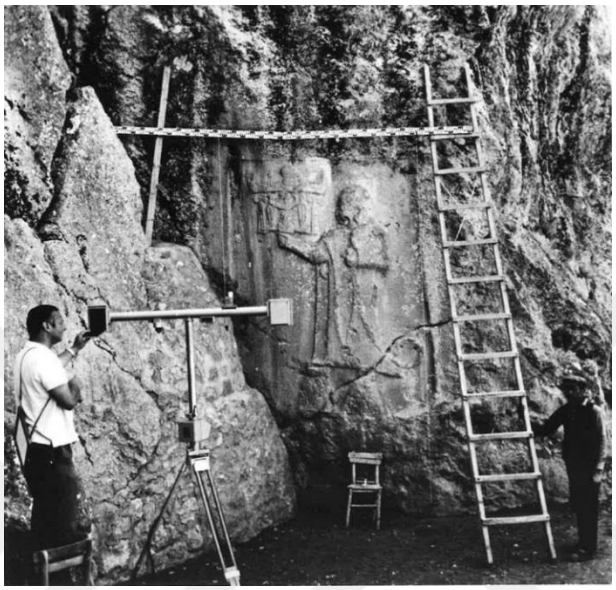

Görsel 58: 1935 yılında Yazılıkaya'nın Genel Görünümü, 1935
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 107)

Görsel 59: 1967 yılında Yazılıkaya'nın Genel Görünümü, 1967
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 108)

1969 yılında Yazılıkaya'daki tüm kabartmalar stereofotogrametri[2] tekniği ile incelenerek gözün görmediği detaylar saptanmıştır. Bu bilgiler ışığında Boğazköy'de belgeleme çalışmalarına yeni bir tekniğin eklendiği görülmüştür (Seeher ve diğerleri, 2012, s.110).

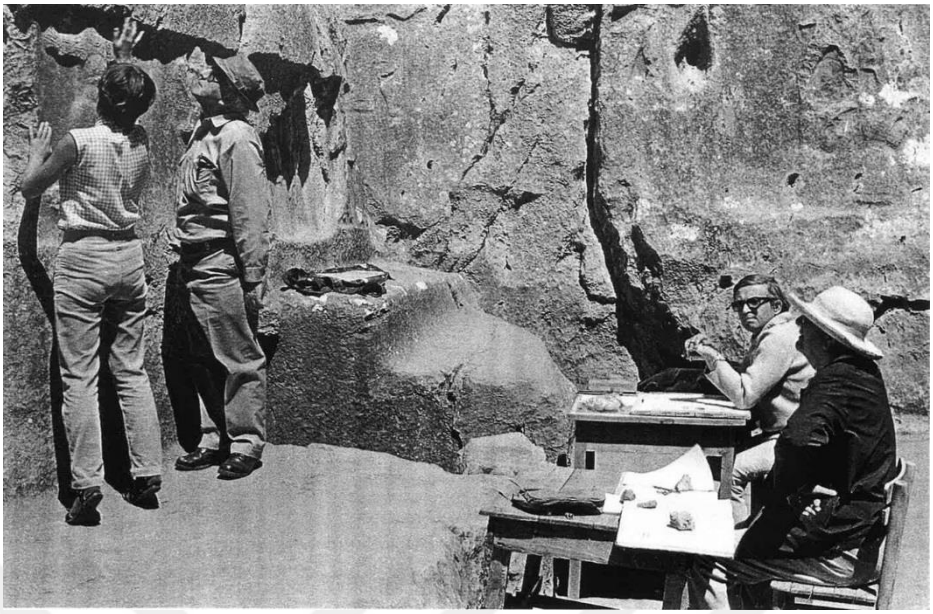

Görsel 60: Stereofotogrametri Tekniği, 1969

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 110)

Kurt Bittel ve Hans Gustav Güterbock Yazılıkaya'da günün değişik saatlerinde farklılaşan ışık durumlarından yararlanarak kabartmalarında detayları saptamaya çalışmıştır. Çalışmalarda çizim ve fotoğraflardan yararlanılmıştır.

[2] 3 boyutlu bir cismin aynı düzlem üzerinde farklı açılardan elde edilen görüntülerini kullanarak 3 boyutlu görüntü elde etme yöntemidir

Görsel 61: Yazılıkaya'daki belgeleme çalışmaları esnasında Kurt Bittel, 1971
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 111)

1966 -1967 yıllarında Harald Hauptmann tarafından Yazılıkaya'nın 600 metre kuzeyinde Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı'na ait yerleşim alanı kazılarak ortaya çıkartılmıştır. Bu çalışmalar esnasında çekilen bir fotoğrafta kazı işçilerinin uygun ışık koşulu sağlanması adına fotoğraf çekilecek bölge üzerinde gölge yaptıkları görülmektedir (Seeher ve diğerleri, 2012, s.117).Fotoğrafta, tripod üzerinde orta ya da büyük format bir fotoğraf makinesi ve arkasında bir fotoğrafçı bulunmaktadır. Çekilen bu kare sayesinde o dönem kazıda belgeleme amaçlı olarak kullanılan ekipmanlar hakkında bilgi sahibi olunmuştur.

Görsel 62: Fotoğraf için gölge yapan işçiler, 1966-67
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 117)

Boğazköy'de bir kazı döneminin daha sonunda, kazı ekibi köyü bir kez daha belgelemek amacıyla fotoğraflar çekmiştir. Bu fotoğraflarda köyün coğrafik yapısı ve köy hayatına ilişkin detaylar dikkat çekmektedir. Boğazköy ile ilgili ilk fotoğraflarda düz damlardan oluşan evlerin yerine kiremit çatılı evler aldığı görülmektedir. Fotoğraflarda yine köylülerin günlük yaşamlarından kareler yer almaktadır.

Görsel 63: Boğazköy'de sosyal hayat
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 120)

Görsel 64: Boğazköy'de Hasat Çalışmaları

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 120)

O yıllarda Boğazköy'e ulaşım sadece karayolundan yapılabilmiştir. Bir kazı dönemi sonrası ekibin arabalara eşyaları yüklerken çekilmiş fotoğrafı, kazı arşivinde önemli bir yere sahiptir. Bu araç günümüzde kazı ekibinin bir dönem konakladığı Dulkadiroğluları Konağı bahçesinde sergilenmektedir.

Görsel 65: Kazı Bitişi, 1960'lı yıllar

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 121)

Görsel 66: Dulkadiroğulları Konağı ve Kazı Arabası
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Boğazköy ve çevresindeki kazılarda bulunan eserler ilk yıllarda İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne, ilerleyen yıllarda ise Ankara'da bulunan Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne gönderilmiştir. 1966 yılında Boğazköy eserleri için, kazı başkanlığı ve Kültür Bakanlığı'nın ortak çalışmaları sonucunda Türkiye'deki ilk antik kent müzelerinden olan Boğazköy Müzesi açılmıştır. Harald Hauptmann ve mimar Wulf Schirmer müze içerisindeki teşhiri planlamışlardır. Müze'nin açılışına Türkiye ve yurt dışından çok sayıda davetli katılmıştır.

Görsel 67: Sağda Harald Hauptmann ve solda Alman İstanbul Başkonsolosu Walter von Gehlen, 1966

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 138)

Görsel 68: Boğazköy Müzesi İçi, 1966

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 142)

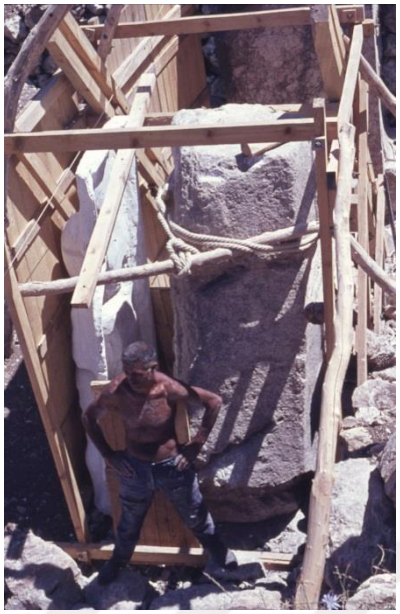
Boğazköy'e müzenin açılmasının ardından Boğazköy'e ulaşımın sağlandığı Sungurlu ilçesinin yolunun asfaltlanması ile arkeolojiye ilgi duyan ziyaretçilerin sayısında artış olmuştur. Kurt Bittel günlüğünde bu durumu şu cümlelerle özetlemiştir.

"Harabelere ve kazılara ilgi duyan ziyaretçilerin sayısı çok arttı. Savaştan önce Boğazköy'deki yaşam ve çalışma neredeyse tam bir tecrit halindeyken bu mevsim biz buradayken gelen ziyaretçi sayısı 80'i buldu." (Seeher, 2012, s.143).

Görsel 69: Kazı Yerine Ulaşım, 1966
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 143)

Boğazköy'deki çalışmalara Thedor Makridi tarafından 1906 – 1907 yıllarında müzede koruma altına alınmak amacıyla sökülen Kral Kapı'daki kabartmanın restorasyonu ile devam edilmiştir. Müzenin açılışıyla aynı yıl gerçekleştirilen çalışmalarda, Kral Kapı'nın bulunduğu duvar yeniden örülmüştür. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen orijinalinden alınan kopyası 60 yıl sonra yerine yerleştirilmiştir (Seeher ve diğerleri, 2012, s.144).

Görsel 70: Kabartmanın Mulajı Taşınırken, 1967

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 144)

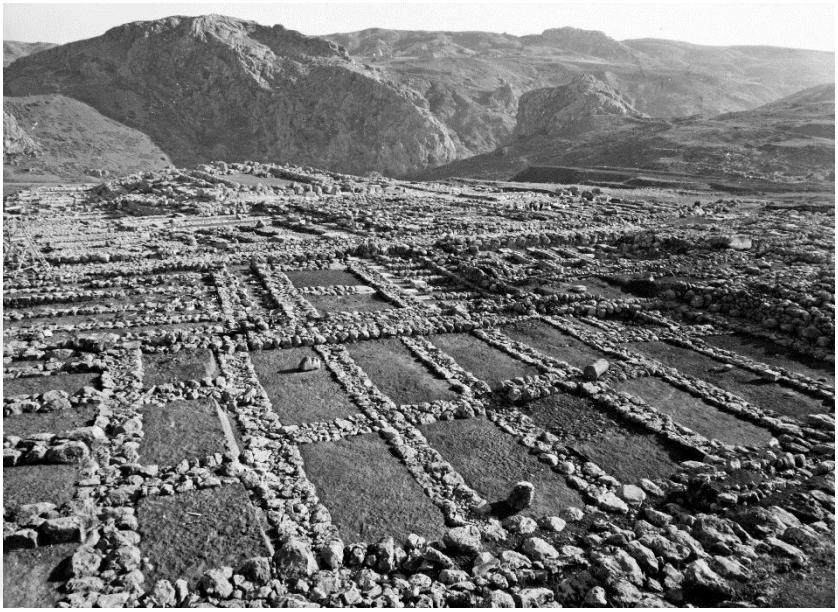

Görsel 71: Mulaj Yerine Yerleştirilirken, 1967

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 145)

Boğazköy'deki kazılar, çok geniş bir alana yayıldığı için daha önceki hafirlerin kazmaya fırsat bulamadıkları Büyük Tapınak ve tapınağın depo odalarında devam edilmiştir. 1960 yılında Berlin Alman Arkeoloji Enstitüsü Başkanı olan Kurt Bittel'in

artan iş yükü nedeniyle, 1963'ten itibaren Peter Neve, Boğazköy kazılarının arazi sorumlusu olarak görev almaya başlamıştır. (Seeher, 2012, s.122).Bu çalışmalar kapsamında Büyük Tapınak'ın büyük taşlarla örülü yapısı ve depo odaları gün ışığına çıkartılmıştır. Depo odaları içerisinde kapasiteleri 1500 – 2000 litreyi bulan erzak küpleri bulunmuştur.

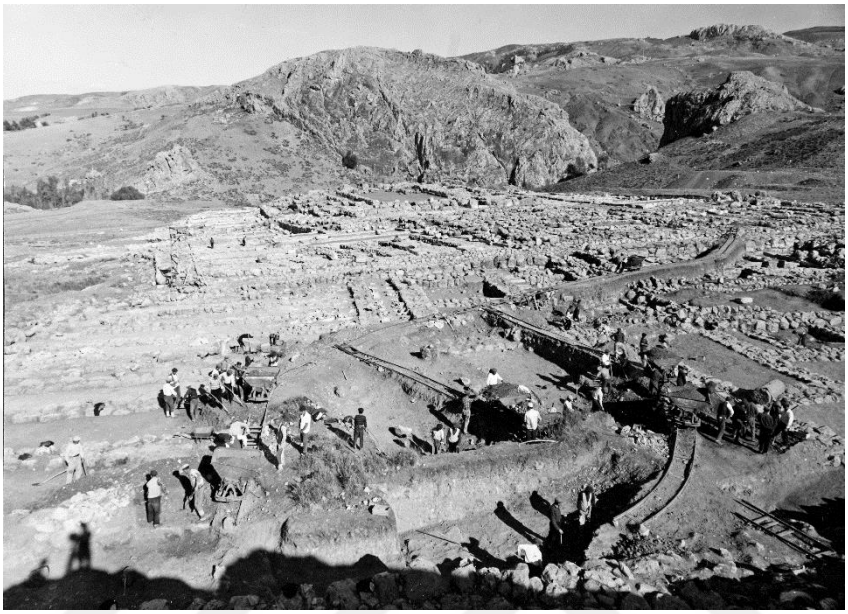

Görsel 72: Büyük Tapınak ve Temel Duvarları, 1968
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 126)

Görsel 73: Depo Odalarında Bulunan Erzak Küpleri, 1968
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 127)

Büyük Tapınak'taki kazıların güneybatıdan görünümünü gösteren fotoğrafta, dekovillerin hala kullanımda olduğu görülmektedir. Fotoğrafın sol alt köşesinde ise, fotoğrafçı ve tripodunun gölgesi dikkat çekmektedir.

Görsel 74: Büyük Tapınak'ın Güneybatıdan Görünümü, 1968
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 125)

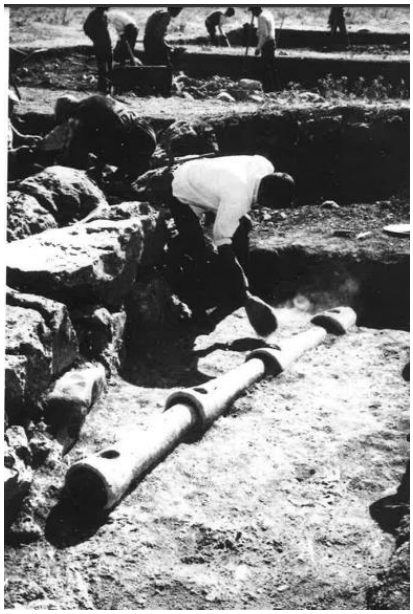
İlerleyen yıllarda çalışmalara Büyük Tapınak'ın hemen yanında bulunan Aşağı Şehir'de devam yoğunlaşılmıştır. Hititler'den önce Asur Ticaret Kolonileri zamanında bu bölgede başlayan yerleşim tespit edilmiştir. Bitişik düzende yerleşimin olduğu ve dar sokakların yapıları ayırdığı Aşağı Şehir'de devlet memurlarının oturduğu düşünülmektedir. Aşağı Şehir'de 1960'lı yıllarda başlayan kazılar 1978 yılında sona ermiştir. (Seeher ve diğerleri, 2012, s.131).

Görsel 75: Aşağı Şehir'deki Kazı Çalışmaları, 1977

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 131)

Aşağı Şehir kazılarında Hititlere ait kanalizasyon sistemi de ortaya çıkarılmıştır. Atık suyun evlerden toplanıp, temiz suyun ise merkezi çeşmelerden sağlandığı tespit edilmiştir.

Görsel 76: Kanalizasyon Sistemi

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 135)

Şüphesiz kazı çalışmalarının en önemli aşamalarından bir tanesi de her aşamayı fotoğraflamaya belgelemektir. Aşağı Şehir ’deki belgeleme çalışmalarında yanında asistanı, tripodu, çantası ve siyah örtüsüyle fotoğrafçıda görülmektedir.

Görsel 77: Aşağı Şehir’deki Fotoğrafçı
(Hattuşa’da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 133)

Yukarıda da bahsedildiği üzere Kurt Bittel başkanlığındaki kazı döneminin başlangıcında kazı ekibi önce bir ilkokulda daha sonra ise Dulkadiroğulları Konağı’nda konaklamıştır. 1977 yılında Boğazköy’de kazı ekibi için üçüncü kazı evi inşa edilmiştir. Müzenin hemen yanında modern inşa edilen modern kazı evinin tasarımı ise Mimar Peter Neve tarafından yapılmıştır. Çalışmamızın yazıldığı yıl itibariyle de aynı kazı evi kullanılmaktadır.

Görsel 78: 3.Kazı Evinin Dıştan Görümü, 1976

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 146)

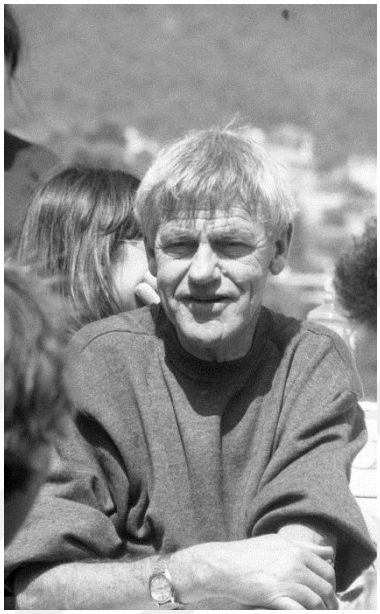

Görsel 79: 3.Kazı Evinin İçi, 1976

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 147)

3.4. Üçüncü Dönem Kazı ve Fotoğrafları (1978 – 1993)

Boğazköy'deki Üçüncü Dönem Kazıları, 1954 – 1977 yıllarında öğrenci, 1963 yılından itibaren ise Boğazköy'deki çalışmalarda kazı alan sorumlusu olarak çalışan Peter Neve başkanlığında 1978 – 1993 yılları arasında sürdürülmüştür.

Görsel 80: Peter Neve
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 150)

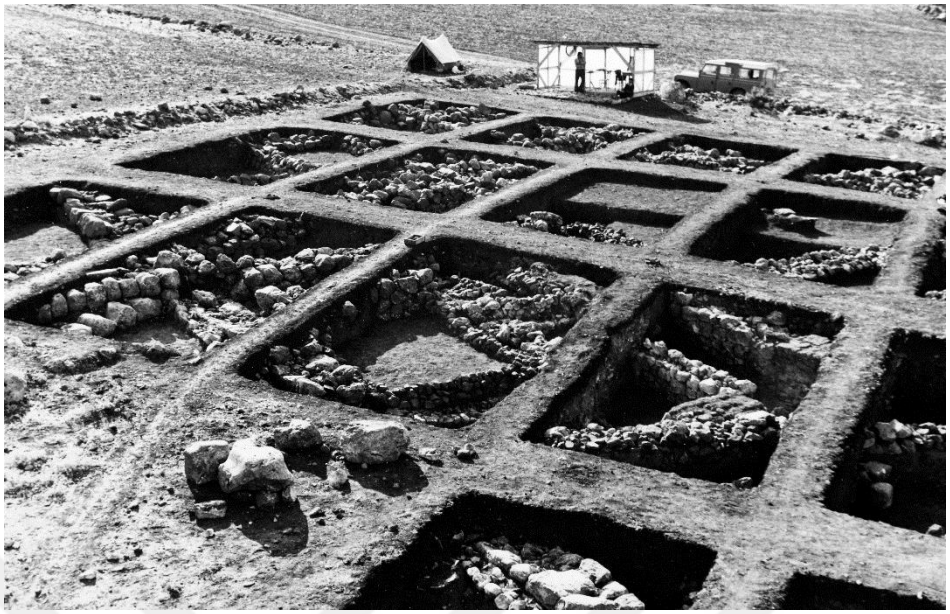
Neve döneminde Büyükkale'deki kazılar tamamlanarak, Aşağı Şehir'deki konut alanları, Güney Kale ve Nişantaşı araştırılmıştır. Yukarı Kent'te bulunan Tapınak Mahallesinin ortaya çıkarılması ise en önemli çalışmalarından birisi olmuştur. Ayrıca Neve'nin yerel koşullara en uygun yöntemlerle uyguladığı restorasyon ve rekonstrüksiyon çalışmaları kapsamında Yer Kapı restore edilmiştir. Böylelikle Boğazköy, ziyaretçiler için daha anlaşılabilir bir kent haline gelerek bir açık hava müzesine dönüştürülmüştür. Bu çalışmalar sayesinde Boğazköy/Hattuşa 1986 yılında Dünya Kültür Mirası Listesi'ne dahil edilmiştir. Hint – Avrupa dilinin belgesi ve bütünlüğü dolayısıyla benzersiz bulunan Hattuşa Çiviyazılı Tablet Arşivi'de Eski Yakındoğu dillerini temsil eden tek örnek olarak 2001 yılında UNESCO Dünya Belleği Listesine eklenmiştir (Schachner, 2019, s. 26).

3.Kazı döneminin başında çekilen hatıra fotoğrafında, soldan sağa: yeni kazı başkanı Peter Neve, eski kazı başkanı Kurt Bittel, filolog Hans Gustav Güterbock, çizimci Claus Haase, filolog Christel Rüster, arkeolog Rainer M.Boehmer, filolog Heinrich Otten ve en sağda ise fotoğrafçı Gisela Krien gözükmektedir (Seeher ve diğerleri, 2012, s.131).

Görsel 81: 3.Dönem Kazı Ekibi, 1977
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 151)

1978 yılında kentin güneyinde bulunan Yukarı Şehir'de yapılan kazılarda, toprağın üst kısmında kalan birkaç tapınağın varlığı bilinmekteydi. Devam eden kazılar sonrasında Boğazköy'deki 31 tapınağın 29'unun burada bulunduğunun anlaşılması üzerine bu alana Tapınaklar Mahallesi adı verilmiştir (Seeher ve diğerleri, 2012, s.152).

Görsel 82: Tapınak Mahallesi Kazı Başlangıcı, 1978
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 152)

Görsel 83: Tapınak Mahallesi Kazı Sonrası, 1986
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 156)

Peter Neve, kazı çalışmalarına 1907 yılında Puchstein ve ekibi tarafından ortaya çıkarılan Boğazköy'deki içinden geçilebilen tek tünel olan Yer Kapı'da restorasyon

çalışmaları ile devam etmiştir. Çalışmalar kapsamında Yer Kapı'nın kent dışına açılan girişi ve taş döşemelerin tamamı restore edilmiştir.

Görsel 84: Yer Kapı'nın Kent Dışı Kapısı, 1986
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 160)

Görsel 85: Yer Kapı Restorasyon Sonrası, 1986
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 161)

Neve, 1970 yılından itibaren sürdürdüğü çalışmalarında yetenekli gördüğü işçilerden bir ustalar birliği oluşturmuştur. Ustalar birliği sayesinde kazıdaki işler daha hızlı ve titiz bir şekilde yapılmıştır.

Görsel 86: Uzman kazı ekibi ve Peter Neve, 1986
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 166)

Boğazköy'deki kazılara 1980 yılında temin edilen "Sarı Kuş" lakaplı tam donanımlı kamyon ile kazı ve restorasyon çalışmaları hızlı bir şekilde ilerleyebilmiştir. Bu kamyon halen Boğazköy'de bulunmaktadır.

Görsel 87: Tam Donanımlı "Sarı Kuş"
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 167)

Görsel 88: Sarı Kuş
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Neve'nin çalışmaları sonrasında 1986 yılında İstanbul, Göreme ve Divriği'den sonra Türkiye'de 4.olarak UNESCO Dünya Mirası listesine giren Boğazköy'e UNESCO levhası dikilmiştir.

Görsel 89: UNESCO Levhası Dikilirken, 1986

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 172)

Neve, kazı ve restorasyon çalışmalarının yanı sıra kentin çevresini daha estetik hale getirmek adına Orman Bakanlığı'nın izni ile Yer Kapı'nın hemen arkasında bulunan alanı tellerle çevirerek sık bir meşe ormanı oluşturmuştur. 15 yıl öncesinde hiç ağaç bulunmayan alanda şu an yeşil bitki örtüsü hakimdir.

Görsel 90: Yer Kapı ve Meşe Ormanı, 2000

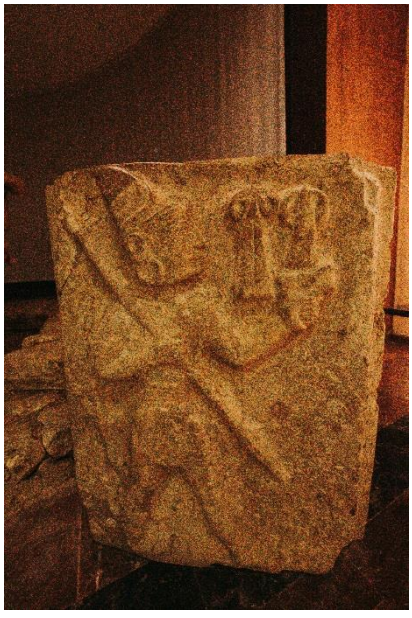
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 170)

Neve'nin kazı döneminde Hititler'e ait ilginç buluntularda ele geçirilmiştir. Bunlar arasında Yukarı Şehir kazılarında 5'nolu tapınağın yakınlarındaki bir yapı içerisinde Büyük Kral Tudhaliya'ya ait bir stel, 3'nolu tapınakta bulunmuş bir Tanrı başı dikkat çekmiştir.

Görsel 91: Büyük Kral Tudhaliya'ya ait stel

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 173)

Görsel 92: Büyük Kral Tudhaliya Steli Günümüz

(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 93: 3'Nolu Tapınakta Bulunan Tanrı Başı Günümüz
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Kazı çalışmalarında Hititler hakkında önemli ipuçlarına sahip 3400 adet kil üzerine mühür baskı ve 1986'da Yer Kapı'da yapılan çalışmalarda ilk kez Çiviyazılı bronz tablet bulunmuştur. Tablette Hitit kralı IV.Tudhaliya ve Tarhuntaşşa kralı Kurunta arasında yapılmış bir antlaşmadan söz etmektedir.

Görsel 94: Çiviyazılı Bronz Tablet
(?, 1986)

Yukarı Şehir'deki kazılarda, Demir Çağına ait Güney Kale sur duvarının altında sivri kemer biçimli bir oda bulunmuştur. Odanın iri taşlı örülmüş duvarlarında uzun bir hiyeroglif yazıt ve iki adet kabartma yer almaktadır. Odanın hemen sol girişinde Kral Şuppiluliuma silahlarıyla betimlenmiş, arka duvarında ise Güneş Tanrısı kabartma olarak gösterilmiştir.

Görsel 95: Hiyeroglifli Odanın İlk Buluntu Hali

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 176)

Görsel 96: Hiyeroglifli Oda ve Güneş Tanrısı

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 178)

2002 yılında Ekip film tarafından "Hititler" adlı bir belgesel çekimi gerçekleştirilmiştir. Çekimler esnasında çekilen kamera arkası fotoğrafta, çekim ekibinin hiyeroglifli oda önünde kameralar, ışık ve tripodlar eşliğinde çekim yaptığı görülmektedir.

Görsel 97: Ekip Film Kamera Arkası, 2002

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 177)

Neve çalışmalarının son yılı olan 1993'te, 40 yılını geçirdiği Boğazköy üzerinde bir balon gezisi yaparak, kenti havadan gözlemleyerek fotoğraf çekme fırsatı bulmuştur.

Görsel 98: Peter Neve balonda, 1993

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 180)

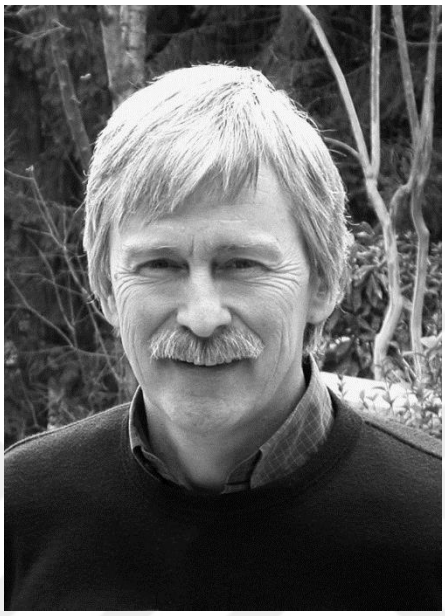

Görsel 99: Boğazköy Üzerinde Balonun Gölgesi, 1993

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 181)

3.5. Dördüncü Dönem Kazı ve Fotoğrafları (1994- 2005)

Boğazköy'deki kazı çalışmaları 1994 ve 2005 yılları arasında Prehistorya uzmanı Jürgen Seeher'in kazı başkanlığında yapılmıştır.

Görsel 100: Jürgen Seeher
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 182)

Seeher kazı çalışmalarına, Büyükkaya üzerinde yoğunlaşarak başlamıştır. Bu çalışmalar esnasında yer altı tahıl siloları ortaya çıkarılmıştır. Dakika ve stratigrafiye dayılı kazı yöntemi sayesinde Hititlerden sonra ve önce kentteki iskân tarihi saptanmıştır. Seeher'in uyguladığı stratigrafik yöntemle bulunan buluntuların fen ve doğa bilimlerine uygun tarihlendirilmesi ve eşleştirilmesi o dönemde tek örnek olması açısından önemli bir yere sahiptir. Yukarı Şehir'de yapılan kazılarda ise M.Ö 15 ve 16.yüzyıllara tarihlenen birden çok yapay su havuzu bulunmuştur. Bu bilgiler ışığında Hititler'in kamu tedarik sistemleri ve ekonomik dağıtım mekanizmaları hakkında ipuçları elde edilmiştir. Seeher, kazı çalışmalarına ek olarak deneysel arkeoloji alanındaki çalışmalarıyla Hitit yapı tekniğine dair araştırma ve uygulamalar yapmıştır. Bu kapsamda Hitit dönemi surunun 65 metre uzunluğundaki rekonstrüksiyonunu inşa edilmiştir (Schachner, 2019, s.27).

Boğazköy'ün kuzeybatısında yer alan Büyükkaya platosunda 1994-1998 yılları arasında kapsamlı kazılar gerçekleştirilmiştir. Kazılar esnasında Hititler'e ait yüzlerce ton tahıl depolayabildikleri silolar gün ışığına çıkarılmıştır.

Görsel 101: Büyükkaya Havadan Fotoğrafı, 1994
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 183)

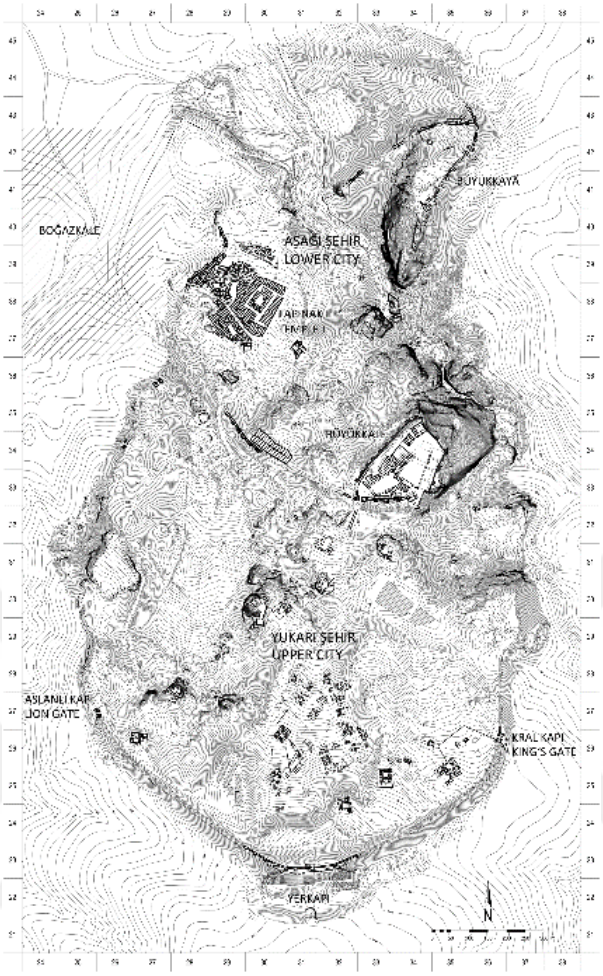
Görsel 102: Hitit Tahıl Siloları, 1996
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 186)

Büyükkaya'daki kazılar esnasında Boğazköy'de daha önce hiç görülmemiş bir evreden ahşap kalıntılar bulunmuştur. Bu bilgiler ışığında Hititler'den hemen sonra Erken Demir Çağı'nda bölgede yerleşim olduğu tespit edilmiştir. Belgeleme çalışmaları esnasında Hacı Özel ve Murat Can mimari çizim yaparken fotoğraflanmıştır (Seeher ve diğerleri, 2012, s.186).

Görsel 103: Büyükkaya'da Belgeleme Çalışmaları, 1997
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 186)

Boğazköy'de 1907 yılında Heinrich Kohl tarafından çizilen ve 1912'de yayınlanan kent planı 1993 yılına kadar kullanılmaya devam edilmiştir. Belgelemenin dijital ortamda yapıldığı günümüzde, daha ayrıntılı bir plana ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda Hans P.Birk, tarafından üç kazı mevsimi boyunca şehrinden tüm noktaları ölçülerek yeni bir kent planı oluşturulmuştur (Seeher ve diğerleri, 2012, s.189).

Harita 9: Boğazköy Genel Planı

(Hans P. Birk, 1993)

Çiviyazılı tabletler, geleneksel olarak el ile kopya edilmektedir. 3 boyutlu tablet modelleme teknolojisi 2000'li yıllarda kullanılmıştır (Müller, 2017, s.305)

Kent planının dijital hale getirilmesinin ardından, geçmiş yıllardaki kazı döneminde yapılan işlerin yenilenmesine 1966 yılında Peter Neve tarafından Kral Kapı 'ya yerleştirilen mulajın, hava şartlarından dolayı eskimiştir. Hava şartlarından dolayı eskiyen mulajın yerine yeni kabartma yerleştirilmiştir.

Görsel 104: Kral Kapı'nın Yeni Mulajı, 1995
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 191)

1999 yılında Büyükkaya'dan sonra kentin başka bölgelerinde de birçok tahıl deposu bulunmuştur. Bunlardan en büyüğü ise Poternli surun arkasında yer alan 32 odalı 118 metre uzunluğunda ve yaklaşık 25.000 ile 30.000 kişinin bir yıllık ihtiyacı karşılayacak büyüklükteki kentin en büyük tahıl silosudur.

Görsel 105: Kentin En Büyük Tahıl Silosu, 1999
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 194)

Tahıl depolarının hemen yakınında bulunan Sülüklü Göl'de ise botanik ekibi burgu çalışmaları yaparak numuneler almıştır (Seeher ve diğerleri, 2012, s.196).

Görsel 106: Botanik Ekibi, 2002
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 195)

Ayrıca 2000 yılında Boğazköy Yukarı Şehir'de kentin en yüksek yerine kurulmuş 5 adet yan yana havuz saptanmıştır. Bu havuzlara Güney Havuzlar adı verilmiştir.

Görsel 107: Yukarı Şehir'deki Güney Havuzlar, 2000
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 198)

Seeher döneminde kazıda kullanılan fen ve doğa bilimlerine dair teknikler kazılarda, ekibe yol göstericisi olmuştur. Güney Havuzlar kazılmadan önce yerleri manyetik ölçüm cihazları yapılarak saptanmıştır.

Görsel 108: Güney Havuzlar Manyetik Ölçüm Planı, 2000
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 199)

Güney Havuzlarından bir tanesinin içerisinde 5 tona yakın gömülmüş şekilde keramik parçaları bulunmuştur. Törensel nitelikte kaplara ait olduğu düşünülen keramik parçaları restaröterler tarafından büyük bir titizle ile birleştirilmeye çalışılmıştır. Birleştirme çalışmalarına kazı başkanı Jürgen Seeher ve eşi Ayşe Seeher'de yardımcı olmuşlardır.

Görsel 109: Restaröterler İş Başında, 2001

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 200)

Görsel 110: Jürgen ve Ayşe Seeher, 2001

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 201)

2000 yılından itibaren kazı çalışmaları Sarıkale kayalığının önündeki düzlükte devam edilmiştir. Bu alandaki çalışmalarda toprak altındaki mimari kalıntıları tespit etmek

adına, manyetik ve elektrik direnç ölçümleri yapılmıştır. Ölçümler sonrasında yapılan kazılarda Hitit dönemine ait yeni yerleşim yerleri bulunmuştur

Görsel 111: Sarıkale Ölçümler Yapılırken, 1998
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 202)

Görsel 112: Sarıkale 'deki Hitit Yerleşimi, 2005
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 203)

Seeher 2003 – 2005 yılları arasındaki kazı döneminde deneysel arkeoloji ve Hitit mimari tekniklerini daha iyi anlamak adına Hitit surunun rekonstrüksiyonunu yapmıştır. Hitit başkenti Hattuşa'nın çevresi toplamda 6 km uzunluğunda surlarla çevrilidir. Surun 65 metrelik kısmı yeniden ayağa kaldırılarak, Hitit mimarlığının üçüncü boyutu da ortaya konulmuştur (Seeher, 2007, s.15).

Görsel 113: Hitit Surları Yapım Aşamasında, 2005
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 220)

Görsel 114: Hitit Sur Rekonstrüksiyon Ekibi, 2005
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 218)

Görsel 115: Hitit Sur Rekonstrüksiyonu, 2005
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 221)

Hitit surunun rekonstrüksiyonu projesinin ekibinde yer alan arkeolog ve fotoğrafçı Bekir Köşker surun rekonstrüksiyonunun tüm aşamalarını belgelemiştir. Çalışmalar esnasında Köşker, boynunda analog fotoğraf makinesi ile görülmektedir.

Görsel 116: Arkeolog ve Fotoğrafçı Bekir Köşker, 2005
(Hattuşa Kerpiç Kent Suru, 2007, s. 12)

3.6. Beşinci Dönem Kazı ve Fotoğrafları (2006- 2021)

Boğazköy'de 2006 – 2021 yılları arasında yapılan kazılar Ön Asya Arkeolojisi uzmanı Andreas Schachner başkanlığında yürütülmüştür.

Görsel 117: Prof. Dr. Andreas Schachner
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Beşinci dönem kazı çalışmaları, Yukarı Şehir'deki Sarıkale civarındaki düzlükte başlatılmış çalışmaların tamamlanmasının ardından, Yenicekale ve Orta Platoya doğru kaydırılmıştır. Schachner başkanlığındaki kazılarda, Hititlere başkentlik yapmış olan Hattuşa'nın ilk yerleşimlerden Bizans dönemine kadar aydınlatılması hedeflenmiştir (Schachner, 2008, s.285). Bu doğrultuda Orta Plato'da yapılan çalışmalar sonucu, Bizanslara ait olduğu düşünülen Bizans yapısı gün ışığına çıkarılmıştır.

Görsel 118: Orta Plato'da Bizans Yapısı, 2007

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, s. 225)

Hattuşa'da 2007 yılında yapılan çalışmalarda Hititler'e ait nadiren ele geçirilen zengin bir keramik envanteri bulunmuştur. GAL.MEŠEDİ yani bir komutana ait olduğu düşünülen evden kap kacak dışında iki adette vazo bulunmuştur (Schachner, 2009, s.292)

Görsel 119: GAL.MEŠEDİ'nin Evinin Havadan Fotoğrafı, 2009
(Schachner, 2009)

Görsel 120: Keramik ve Vazolar Restorasyon Esnasında, 2007
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 226)

Yapıda bulunan eserler restorasyon yapıldıktan sonra kazı evinin bahçesinde sergilenmiştir. Ağız kenarı mazgallarla süslenmiş vazo Eski Hitit Dönemine ait vazo tipindedir. Boğa Başlı Vazo ise şu ana kadar benzeri görülmemiş bir yapıya sahiptir (Schachner, 2009, s. 292).

Görsel 121: Boğa Başlı Vazo ve Diğer Kaplar, 2007
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 226)

Boğa başlı vazo yapılan restorasyondan sonra sergilenmek üzere Boğazköy Müzesi'ne götürülmüştür. Günümüzde de orada sergilenmektedir.

Görsel 122: Boğa Başlı Vazo ve Andreas Schachner, 2008
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 227)

Görsel 123: Boğazköy Müzesi'nde Boğa Başlı Vazo
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

2009 yılından itibaren kazılar 1977'ye kadar kazıların yürütüldüğü Aşağı Şehir'de bulunan Poternli Sur, Asur Ticaret Dönemi ve Hitit Dönemi'ne ait mahaller ve Kesikkaya bölgesinde devam etmiştir. Gelişen fen ve doğa bilimlerindeki teknolojiler

sayesinde bu alanlardaki yapıların, kronolojisi ve strüktürel gelişimi araştırılmıştır (Schachner, 2010, s.213).

Görsel 124: Aşağı Şehir'in Güneyindeki Çalışmalar, 2009
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 230)

Bu çalışmalar doğrultusunda Aşağı Şehir'in güneyinde Eski Hitit Dönemi'ne ait sur üzerinde yeni bir kapıya rastlanmıştır.

Görsel 125: Aşağı Şehir'de Belgeleme Çalışmaları, 2010
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 232)

Görsel 126: Eski Hitit Dönemi Sur Üzeri Kapı, 2009-10
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 234)

Aşağı Şehir'de bulunan bir yapı içerisinde Asur Ticaret Dönemi'ne ait birçok seramik eser in sutu durumunda bulunmuştur. Seramik yapının içerisinde kap, kaçak ve büyük depolama kaplarının olduğu düşünülmektedir (Schachner, 2010, s.465). Bulunan eserler restore edildikten sonra sergilenmiştir.

Görsel 127: *İn Situ* Durumundaki Kap Kaçaklar, 2010
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 233)

Görsel 128: Asur Ticaret Dönemi'ne Ait Kap Kaçaklar Restorasyon Sonrası (Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Boğazköy'de kazılarda 2009 yılından itibaren yoğun bir jeofizik ölçüm ve hava fotoğraflarının yardımı ile kentte bulunan kayalarının üzerindeki mimari izler saptanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda kentin kronolojik ve yapısal gelişiminin saptanması amaçlanmıştır. Belirlenene amaç doğrultusunda Aşağı Şehir ve Yukarı Şehir'de radar ölçümleri yapılmıştır (Seeher ve diğerleri, 2012, s.236).

Görsel 129: Aslanlı Kapı'da Radar Ölçümleri

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 236)

Jeofizik çalışmalarda belgeleme amaçlı olarak hava fotoğrafından da sıkça yaranılmıştır. Aşağı Şehir'deki hava fotoğrafları çekmek için uzaktan kumandalı bir helyum balonu kullanılmıştır.

Görsel 130: Uzaktan Kumanda Düzenekli Helyum Balonu, 2009

(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 239)

Görsel 131: Aşağı Şehir'deki Jeofizik Çalışmaları, 2011

(H. Stümpel, 2011)

Yukarı Şehir'deki Aslanlı Kapı'nın sol kapı pervazında bulunan aslan başı muhtemelen antik dönemde bir yangın esnasında tahrip olduğu düşünülmektedir. Boğazköy'de 2010 yılında yapılan çalışmalar kapsamında kırılan aslan başı, Restoratör Eik Lehmann tarafından restore edilerek tamamlanmıştır. Bu doğrultuda sağ taraftaki aslan başının kil yardımı ile bire bir örneği alınmıştır. Kil örneğinden alınan silikonla bir kalıp oluşturmuştur ve alınan kalıp alçıya dökülerek sol aslan başı oluşturulmuştur. Aynı zamanda aslanın gövdesindeki yele detayları da yeniden işlenmiştir (Schachner, 2011, s.473).

Görsel 132: Restoratör Eik Lehmann Aslanlı Kapı'da, 2010
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012, s. 240)

Görsel 133: Eik Lehmann Aslan Yelesi Detayları İşlerken, 2010
(Hattuşa'da 106.yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü, 2012,s. 240)

Boğazköy'de 1966 yılında yapılan Boğazköy Müzesi 2011 yılında yıkılarak yerine daha büyük müze yapılmıştır. Yeni yapılan müzede eserler çağdaş müzecilik anlayışıyla modern bir şekilde teşhir edilmektedir.

Görsel 134: Boğazköy Müzesi Dış Görünüm
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 135: Boğazköy Müzesi İç Görünüm
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Hititlerin Başkenti Hattuşa'da Yer Kapı'nın üstünde yer alan Sfenksli Kapı'daki sfenksler restorasyonlarının ardından İstanbul Arkeoloji Müzeleri ve Berlin Müzelerinde muhafaza edildikten sonra, Boğazköy'deki yeni açılan müzede yerlerini almışlardır.

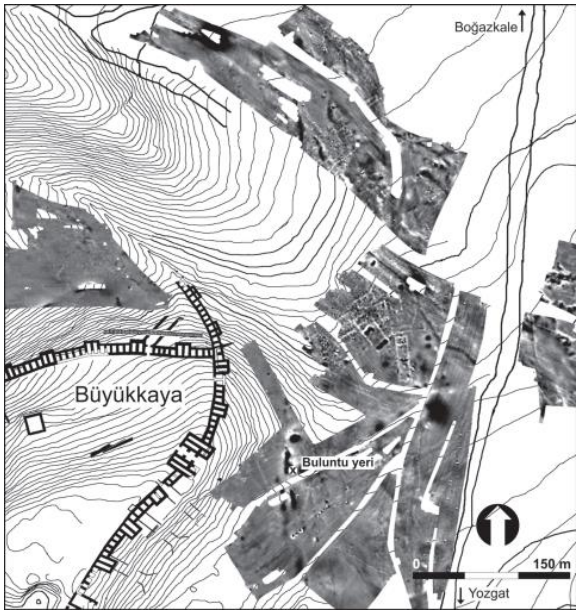

Görsel 136: Boğazköy Müzesi'nde Sfenksler
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Boğazköy'deki kazılara 2014- 2017 yılında Nişantepe ve Yazılıkaya'da yapılan 3D tarama çalışmaları gerçekleştirilerek devam edilmiştir. Gelişen teknolojiler kültürel mirası korumak ve belgelemek adına arkeoloji bilimine yeni yöntemler ve araştırma alanları oluşturmuştur. 3D tarama yöntemleri ile Nişantepe Yazıtının anlaşılmayan bazı bölümlerin, anlaşılmasında önemli gelişmeler yaşanmıştır.

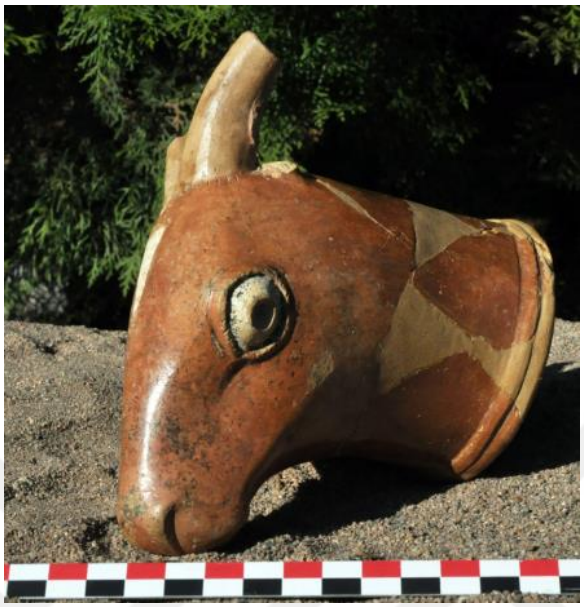
Hititler'in açık hava tapınağı olan Yazılıkaya'da ise 3D tarama çalışmaları kapsamında hiyeroglif yazıtlarının okunmasına imkân sağlayan birçok işaret çözümlenmiştir. 1882 yılında Yazılıkaya'dan alınan alçı kopyaları taranarak, yeni parçalar eklenmiştir. Berlin'deki alçı kopyalar ile Yazılıkaya'daki kabartmalar karşılaştırılarak, kabartmaların doğal şartlardan etkilenmediği tespit edilmiştir (Schachner, 2019, s.188)

Hitit kültüründe boğa tasvirinin Hatti'nin fırtına ile gök tanrısının sembolü olduğu ve adının Teşup olduğu bilinmektedir. 2015 yılında Boğazköy'de devam eden kazı çalışmaları esnasında, Aşağı Şehir'de iki adet yeni boğa tasviri bulunmuştur. Bir çobanın ihbarı üzerine bölgeye giden müze elemanları ve Andreas Schachner tarafından kurtarılan boğa tasvirleri müzeye götürülmüştür (Schachner, 2019a).

Harita 10: Boğa Tasvirinin Buluntu Yeri, 2015

Beyaz, sert kireç taşından yapılan diz çökmüş boğa şeklindeki içki kabı Hitit sanatının en önemli örneklerinden bir tanesi olarak bilinmektedir.

Görsel 137: Keçi Başı Şeklindeki İçki Kabı
(, 2015)

Görsel 138: Boğa Başı Şeklindeki İçki Kabı
(, 2015)

Boğazköy'de 1907 yılındaki kazı çalışmalarından beri varlığı bilinen Büyük Tapınak'ın yanında bulunan Aslanlı Tekne, 2017 yılında Restoratör M. Meissner tarafından yeniden düzenlenmiş ve mevcut parçaları birleştirilerek restore edilmiştir (Schachner, 2017, s.186).

Görsel 139: Aslanlı Tekne Yeni Yerine Yerleştiriliyor
(, 2017)

Görsel 140: Aslanlı Tekne, Yandan Görünüm
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 141: Aslanlı Tekne Önden Görünüm
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

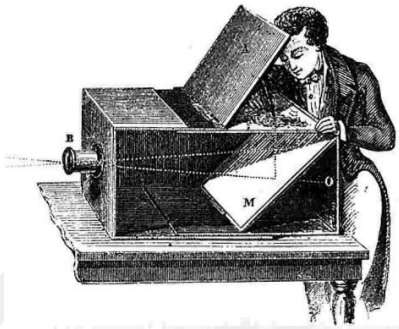
Günümüzde de kazılar Alman Arkeoloji Enstitüsü bünyesinde Prof. Dr. Andreas Schachner başkanlığında sürdürülmektedir.

4.BÖLÜM
TARİHİ MEKÂN VE FOTOĞRAF İLİŞKİSİNİN BAŞLANGICI

Arkeoloji ve fotoğraf biliminin temelleri Rönesans'ta atılmıştır. Arkeoloji ve fotoğraf ilerleyen yıllarda benzer süreçler içerisinde gelişme göstererek daha sonra bilim olma yolunda birbirlerine destek olmuşlardır. Bu yüzden arkeoloji ve fotoğraf en başından itibaren birbirleri için ayrılmaz birer olgu olmuştur. Tarihi mekanların fotoğraflanması, arkeoloji biliminin gündeme taşınması ile büyük ölçüde işlevsellik kazanmıştır.

Arkeolojinin ilk uygulamaları M.Ö VI.yüzyıllarda başlamış olmasına rağmen, geniş kitlelerin ilgisini çekmesi, arkeolojik kazıların çoğalması ve kurumlar tarafından desteklenmesi Rönesans Çağı'nda gerçekleşmiştir (Köşkerler, 2002, s.2). İnsanlar, Rönesans Çağı ile skolastik düşüncenin etkisinden kurtulmuşlardır. Bilim, edebiyat, felsefe, mimarlık ve sanat gibi alanlarda faaliyet göstererek, çok yönlü bireyler olmuşlardır. Bu gelişmelerin sonucunda ise hümanizmin etkisi altına girmişlerdir. O

dönemde Eski Roma ve Yunan edebiyatının çevirileriyle ile deneysel düşünce ön plana çıkmıştır. Matbaanın da bulunması ile bilgi geniş kitlelerle paylaşılabilir hale gelmiştir. Aynı zamanda Hümanizm ile insanlar önce kendilerini daha sonra ise çevrelerini sorgulayarak etraflarındaki görüntülerin en gerçekçi şekli ile nasıl saptanabileceğine dair çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar kapsamında, geliştirilen en önemli makine Kamera Obscura olmuştur (Böcekler, 2007, 69).

Görsel 142: Kamera Obscura

(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/fd/Camera_Obscura_box18thCentury.jpg/683px-Camera_Obscura_box18thCentury.jpg, erişim tarihi: 12.01.2022)

Tarihte ilk kez IV.yüzyılda Aristo tarafından çalışma prensiplerinden bahsedilen Kamera Obscura, en kısa tanımıyla dışarıdan gelen bir ışığın küçük bir delikten geçerek duvar ya da perde gibi bir yüzeyde gelen görüntünün tersini oluşturan bir makine olarak bilinmektedir. Ressamlar, Kamera Obscura sayesinde perspektifi doğru ve ayrıntılı bir şekilde gösterirken, aynı zamanda ışığı ve gölgeleri de en gerçekçi şekilde çizimlerine yansıtmışlardır.

1550 yılında matematikçi Girolamo Gardona, Kamera Obscura'nın önüne bir mercek takarak, daha net görüntüler elde edilmesini sağlamıştır. 17.yüzyılda ise Kamera Obscuraların rahat taşınabilmesi için yanına çadır ya da tahtırevan eklenmiştir. Kamera Obscura'nın arazilerde kullanımı 18.yüzyılda orta büyüklükte bir kutu kadar küçültülmesi ile başlamıştır. 1800'lerden itibaren birçok araştırmacı ve sanatçı Yakın Doğu seyahatlerinde Kamera Obscura'yı da yanlarında götürmüşlerdir ve bu sayede gittikleri mekanların gerçeğe en yakın kopyasını çıkartmışlardır (Hacking, 2015, s.18).

Arkeoloji ise kelime olarak tarihte ilk kez Hippias ve Sokrates arasındaki şu diyalogda görülmektedir:

"...Şecereler Sokrates, kahramanların ve insanların şecereleri; kentlerin kadim temellerine dair anlatılar ve genel olarak da kadim olanla/antikiteyle ilgili her şey; tüm bu sorunları araştırmak ve çözümlemeye çalışmak zorunda kalmam bu yüzden." (Böcekler, 2007, s.71).

Arkeoloji kelimesi Yunanca eski anlamındaki "arkhaios" ve bilim anlamındaki "logos" kelimelerinden oluşmaktadır. 'Eskinin ilmi' anlamına gelmektedir. Türk Dil Kurumuna göre ise arkeoloji kelimesi 'kazı bilimi' olarak belirlenmiştir. Arkeoloji, dilimize Fransızcadan geçmiştir (Saltuk, 2017, s.29).

Arkeolojinin temelleri de tıpkı fotoğraf gibi Rönesans Çağı'nda atılmıştır. Bu dönemde insanlar Antik Dünya'yı anlamak için, o dönem ki kaynaklara yönelmişlerdir. Bu bağlamda eski dönemlerdeki metinleri bularak, çevirilerini yapmış, okumuş ve yorumlamışlardır. Arkeolojik çalışmaların tarihi Cola Di Rienzo'nun Roma ve çevresinde yaptığı sistemli geziler ve topografik çalışmalar ile başlamıştır. Bulduğu mermer parçaları ve kalıntıları yorumlayan Di Rienzo'nun çalışmaları, arkeoloji alanındaki ilk çalışmalar olarak tarihte yerini almıştır. O dönemde Poggio Bracciolini, Flavio Biondo, Pomponio Leto ve Leon Battista Alberti'de yaptıkları topografik araştırmaları kitap haline getirerek tarihe ışık tutmuşlardır. Roma'da ilk arkeolojik kazı olarak nitelendirebilecek çalışma ise Filippo Brunelleschi ve Donatello tarafından yapılmıştır. Ressam Brunelleschi ve Mimar Donatello uzmanlar ile yaptıkları çalışmalar kapsamında ölçümler almışlardır ve inceledikleri figürlerin röprodüksiyonlarını yaparak somutlaştırmışlardır. Aynı dönemde Anconalı Ciriaco, Yunan ve Doğu dünyasında seyahatler yaparak ilk kez bir arkeolog gibi çalışmıştır. Çalışmaları kapsamında yaptığı yolculuklar boyunca kabartmaları kopyalamış, yapıları tanımlayarak çizimleri yapmış, nesne ve objeleri toplamıştır. Yaptığı bu çalışmalar sonucunda tespitlerini resimler ile belgeleyerek yayınlamıştır (Böcekler, 2007, s.72).

Görsel 143: Anconalı Ciriaco
(https://tr.wikipedia.org/wiki/Anconalı_Ciriac
https://tr.wikipedia.org/wiki/Anconalı_Ciriaco#/media/Dosya:Ciriaco_d'Ancona_di_Benozzo_Gozzol
i.jpg o#/media/Dosya:Ciriaco_d'Ancona_di_Benozzo_Gozzoli.jpg. erişim tarihi: 18.01.2022)

1485 yılında Appian Yolu'nda içerisinde genç bir kızın bedeninin bulunduğu lahitin Campidoglio'da sergilenmesi, 1489 yılında Corneto yakınlarındaki Antik Tarquini nekropol alanında bulunan nesneler ve 1506 yılında Lacocoon'un bulunup Michelangelo tarafından restore edilerek sergilenmeye başlanması insanların arkeolojiye duyulan ilgiyi artırmıştır ve bu gelişmeler ışığında ilk sistemli kazılar başlamıştır.

Rönesans Çağı'nda yapılan kazılara öncelikle Rönesans aileleri destek olmuşlardır. Daha sonra ise kralların egemenliği altında yapılan çalışmalar hümanizmin öğrenme merakının etkisini yitirmesinin ardından özel bir ilgi haline dönüşmüştür. Arkeoloji Enstitüleri ve eski eserlere yönelik sivil toplum örgütleri 1718 yılında kurulmaya başlamıştır.

XVII. Yüzyılda Roma'da ortaya çıkan Yeni Klasik Rönesans akımı ile Avrupa'da da Neoklasik sanat doğmuştur. Greko – Roman arkeolojisinin gelişmesi ile Roma ve çevresinde yeni arkeolojik kazılara başlanmıştır. Bu doğrultuda antik eserler toplanmış, Napolyon'un ele geçirdiği yerlerdeki eski eserler ise savaş ganimeti olarak sayılmıştır. Vatikan Müzesi, Louvre Müzesi ve Münick Pinakothek'i de bu dönemde kurulmuştur. XVII. ve XVIII.yüzyılda yaşanan bu gelişmelerin ardından gezgin

insanlar, kendilerini eski eserlerin bulunmasına ve sınıflandırılmasına adamışlardır. Bu amaçla dünyanın birçok yerini gezerek, geçmişin kalıntılarını görmek ve belgelemek için seyahat etmişlerdir.

Arkeoloji, Rönesans'ta hümanizmin etkisi ile başlayıp, bireysel hedefler ile yol almıştır. XVIII.yüzyılda ise tarihi çalışmalara kaynaklık edebilecek bilimsel niteliğe bürünmüştür. XVIII.yüzyılda ise arkeoloji gelişimi tamamlayarak, özerk bir bilim haline gelmiştir. Bu bağlamda arkeolojik bilgi için toplama, çalışma, sınıflandırma, sistemli ve objektif bir şekilde yorumlama zorunlu hale gelmiştir. Bilimsel çalışmanın gerekliliklerinden olan sistemli çalışmanın esaslarından birisi de kuşkusuz belgelerdir. Fotoğraf icadından itibaren mekanik röprodüksiyon, çizim, gravür ve taslakların yerini alarak, arkeoloji için önemli bir belge aracı olmuştur (Böcekler, 2007, s.76.).

Rönesans Çağı'nda geliştirilen Kamera Obscuradan sonra fotoğraf için geriye sadece ışığa duyarlı bir madde bulmak kalmıştır. Işığın, nesneler ve varlıklar üzerindeki etkilerini bilen simyacılar, ışığa tepki veren birçok madde tespit etmişlerdir. Carl Wilhelm Scheele, 1777 yılında, ışığı kullanarak bir şişe içindeki çözeltide görüntüyü dondurmayı başarmıştır. İskoç Kimyager Elizabeth Fulhame ise 1794 yılında, ışığa duyarlı altın tuzu kullanarak bir bez harita üzerinde nehirlerin fotoğraflarını oluşturarak , "An Essay on Combustion, with a View to a New Art of Dying and Painting" adlı monografisinde fotoğrafın üretim süreçlerini açıklayan ilk yayını ortaya koymuştur. Fulhame'nin çalışmaları maalesef günümüze kadar ulaşmamıştır. Aynı yıllarda Thomas Wedgwood, kâğıt ve deri üzerinde ışığa duyarlı gümüş tuzu kullanarak 'fotogram" tekniğini bulmuştur ancak görüntülerinin kalıcılığını sağlayamamıştır.

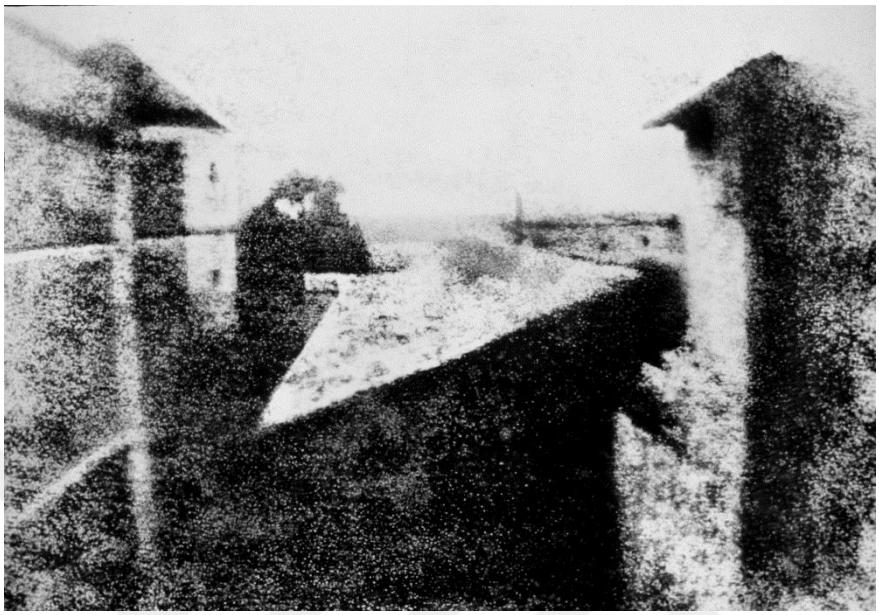
Görsel 144: Thomas Wedgwood
(https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Wedgwood_(photographer)#/media/File:Thomas_Wedgwood_(1771-1805).jpg. erişim tarihi: 29.01.2022)

Görsel 145: Fotogram Tekniği
(https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Wedgwood_(photographer)#/media/File:Foglia_wedgwood.jpg. Erişim tarihi: 29.01.2022)

Joseph Nicephore ise 1816 yılında baskı levhalarında gümüş tuzundan vazgeçerek, ışıkta katılaşan ve koruyucu bir tabaka oluşturan katran kullanmıştır. İnsanların yüzyıllardan gerçeğe en yakın görüntü elde etme ve bunu kalıcı kılma çabası, 1826 yılında Niephore'nin 8 saatlik pozlama sonucu kalay ve kurşun karışımlı bir levha

üzerinde “Pencereden Görünüm, Le Gras” adını verdiği tarihteki bilinen ilk fotoğraf ile son bulmuştur (Hacking, 2015, s.18).

Görsel 146: Pencereden Görünüm, Le Gras, 1826
(https://tr.wikipedia.org/wiki/Nicéphore_Niepce#/media/Dosya:View_from_the_Window_at_Le_Gras,_Joseph_Nicéphore_Niépce.jpg. erişim tarihi: 22.01.2022

Fotoğraf tarihinde bir önemli isim ise Louis Jacques Mande Daguerre’dir. Parisli, gösteri sanatçısı ve ressam olan Daguerre, uzun yıllar fotoğraf çekmek için yöntem aramış ancak bulamamıştır. Daguerre ve Niepce 1827 yılında yaptıkları ortaklık anlaşması sonucu, Niepce’nin bulunuşunun tüm hakları Daguerre’ye geçmiştir. Tüm hakları Daguerre’ye geçen bu yönteme ‘Dagerotip’ adı verilmiştir. Niepce, 1833 yılında vefat ettiğinde, henüz Dagerotip dünyaya duyurulmamıştı. Daguerre devam ettiği çalışmalar sonrasında, 19 Ağustos 1839 yılında Paris Bilimler Akademisinde “LOUİS JACQUES MANDE DAGUERRE’NİN İCADININ KAMUOYUNA DUYURULMASI” adlı etkinlik dünyanın birçok yerinden gelen ziyaretçi ve kalabalık bir topluluk ile bu icadını dünyaya duyurmuştur. Politikacı François Arago tarafından yaptığı konuşmada, fotoğrafın bilim için çok yararlı olacağı belirtmiştir ve bu savını da arkeoloji bilimi üzerinden yaptığı şu örnek ile açıklamıştır;

"*Arkeoloji yeni teknik sayesinde ne kadar zenginleşecekti! Thebai, Memphis ve Karnak'taki anıtların sadece dış, yüzeylerini kaplayan hiyerogliflerin sayısının milyonları aştığı düşünülecek olursa bunların kopyalanması için onlarca yıl geçmesi ve bir ressamlar ordusunun bu işe yönlendirilmesi gerekirdi. Ama dagerotip sayesinde bir tek kişi bu işi tek başına başarıyla tamamlayabilecekti. Astronomi bilimi de bu buluş sayesinde zenginleşecekti. Gezegenimizin fotoğraflarının bile çekilmesinin beklenebileceğini belirtiyordu. Yani astronominin de en uzun ve en hassas çalışmaları sadece birkaç dakika içinde tamamlanabilecekti."* (Böcekler, 2007, s.81).

Görsel 147: Louis Jacques Mande Daguerre
(https://tr.wikipedia.org/wiki/Louis_Daguerre#/media/Dosya:Louis_Daguerre_2.jpg. erişim tarihi: 29.01.2022)

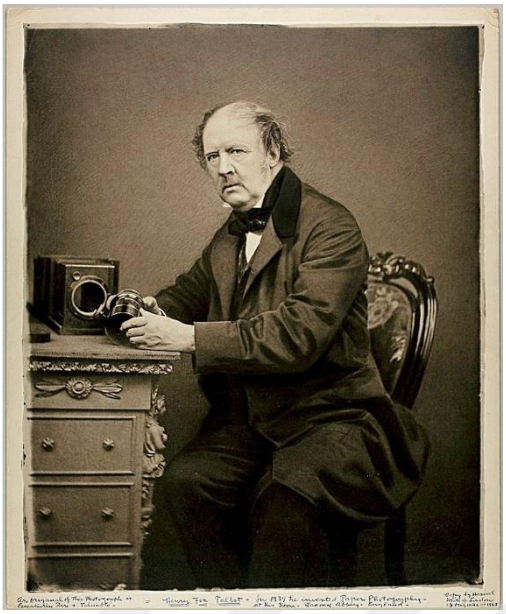
Dagerotip icadının duyurulmasının hemen ardından arkeoloji başta olmak üzere, tıp, astronomi, antropoloji , jeoloji ve askeri amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır. Dagerotipin ilanından birkaç hafta sonra bir grup sanatçı, Parisli bir optikçi olan Noel Paymal Lerebours tarafından Mısır, İtalya, İspanya ve Fransa'ya gönderilerek bölgede bulunan eski yapıların çekimi için görevlendirilmiştir. 1839-1844 yılları arasında çekilen 1200 Dagerotip, "Excursion Daguerriennes" adıyla yayınlanmıştır. Dagerotipin ilk kullanıldığı bu yayın fotoğraf tarihinde önemli bir yere sahip olup,

daha sonrasında da Lerebours'un dükkanında çeşitli şekillerde basılarak satışa sunulmuştur (Hacking, 2015, s.26). "Excursion Daguerriennes" serisinde çekilen fotoğrafların amacı, topografik bölgelerin litografi ve gravürlerde kullanılmak üzere görüntülerini oluşturmak ve sistematik bir şekilde belge olarak kayıt etmektir (Böcekler, 2007, 84).

Susan Sontag'da 'Fotoğraf Üzerine' adlı kitabında "Excursion Daguerriennes" serisinden ve fotografik görme teriminden şu şekilde bahsetmiştir

"Fotografik görme, herkesin gördüğü, fakat sıradan bularak göz ardı ettiği şeylerdeki güzelliği keşfetme yeteneğinin bir aracıydı. Fotoğrafçılardan beklenen, zaten herkesçe alkışlanan doğal ve insan eli değmiş harika yerler dahil olmak üzere, salt dünyayı olduğu gibi görmekten daha fazlasını yapmalarıydı: Yeni görsel kararlar vererek ilgi uyandıracaklardı" (Sontag, 2005, 108).

Dagerotiplerin en önemli özelliklerinden bir tanesi çok keskin görüntüler elde ediliyor olmasıdır. Bu özelliği nedeniyle XVII.yüzyıl Hollanda resmine benzetilmektedir. Dezavantajı ise, kameranın içerisinde tek bir pozitif görüntü bulunduğundan, ortada kopya üretecek negatif olmamasıdır. Dagerotipler biricik ve tek nüshadır (Hacking, 2015, s.27). Dagerotiplerin tek nüsha olması sorunsalı, 1844 yılında İngiliz William Henry Fox Talbot tarafından bulunan kalotip yöntemi ile çözülmüştür. Bu yöntem sayesinde pozitif negatif baskı yöntemi yapılarak, bir baskıdan sayısız kopya üretilmeyi mümkün kılmıştır. Talbot, bulduğu bu yeni yöntemin denemelerini İtalya'nın Como gölünde denemiş ve sonrasında burada elde ettiği görüntülerden 'Doğanın Kalemi' isimli bir çalışma yayınlamıştır (Hacking, 2015, s,21).

Görsel 148: William Henry Fox Talbot
(https://en.wikipedia.org/wiki/Henry_Fox_Talbot#/media/File:John_Moffat_-_William_Henry_Fox_Talbot,_1864.jpg. erişim tarihi: 08.02.2022)

Kalotip yöntem modern fotoğrafçılığının başlangıcı kabul edilmektedir. Uzun pozlama süresi gerektirmeyen kalotipler, degerotipteki gibi ayrıntılar net bir şekilde göstermemektedir. Bu yüzden portre fotoğraflarında dagerotip, mimari ve manzara fotoğrafçılığında ise pratik ile kolay olması sebebiyle kalotip kullanılmıştır (Böcekler, 2007, s. 78).

Fotoğraf tarihi açısından önemli iki isim olan Niepce Daguerre ve Henry Fox Talbot keşfettikleri yöntemleri denemek için çektikleri natürmortlarda küçük arkeolojik heykelleri ve portreleri kullanmışlardır. Bu eserler arkeolojik objelerin fotoğraf tarihinde ilk kez kullanımına örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda Henry Fox Talbot'un özel ilgi alanı olarak Asur Yazıtları ile ilgilendiği bilinmektedir (Böcekler, 2007, s.80).

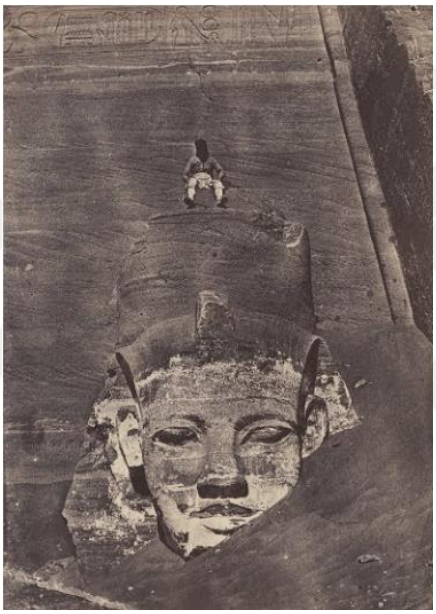

Görsel 149: Niepce Daguerre Natürmort, 1837
(https://ichi.pro/assets/images/max/724/0*mfzTtx-Waw5OdvZW.jpg. erişim tarihi: 08.02.2022)

Fotoğrafın icadından sonraki birkaç yıl içinde dagerotip ve kalotip yöntemleri dünyanın dört bir yanında bulunan tarihi eserleri ve anıtları belgelemek için kullanılmıştır. Fotoğraftan önce bu bölgeleri kaydetmek amacıyla kullanılan çizim, gravür vb. yöntemlere halk tarafından şüphe ile yaklaşılırken, fotoğraflar bu yöntemlerin aksine, sanki oradaymışçasına bir etki bırakmıştır. 1850'li yıllara gelindiğinde arkeologlar fotoğrafı diğer tekniklerden üstün görerek kullanmaya başlamışlardır (Hacking, 2015, s.70). Bu gelişmelere resmî kurumlarda büyük ilgi ile yaklaşmıştır. 1852 yılında British Müzesi, fotoğrafçı Fox Talbot'a müze içerisinde bulunan tablet ve yazıtların nasıl fotoğraflayacaklarını danışmıştır. Sir Henry Layard'ın, Nemrut kazılarında ortaya çıkardığı tabletlerin sayısının artmasıyla birlikte de 1853 yılında müze yönetimi fotoğrafçı Regor Fenton'u müzeye davet etmiştir. Fenton, müzede bulunan eserlerin kalotip yöntemle fotoğraflanması için müze içerisinde oluşturulacak karanlık oda ve ışık alan bir stüdyo inşası için maliyet raporu sunmuştur. Müzenin tüm bu girişimleri sermaye yetersizliği yüzünden gerçekleştirilememiştir (Dorrell, 1994, s.2).

Aynı dönemde İngiltere'nin aksine, tarihi eserlerin belgelenmesi için daha fazla fon ayıran Fransız hükümeti, daha kapsamlı ve düzenli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu

çalışmalar kapsamında 1849 yılında Maxime du Camp ile Gustave Flaubert, Fransız hükümetinin isteği ile Mısır, Hindistan ve Kutsal Topraklara gitmişlerdir (Özener, 2006, s.12). Du Camp'a çektiği nesnelerin boyutları hakkında fikir oluşturması adına Hacı İsmail isimli bir figüran yolculuklarında eşlik etmiştir. Bu seyahatlerde çekilen fotoğraflar, 1852 yılında Blanquart- Evrard tarafından 'Egypte, Nubie, Palestine et Syria: dessins photographiques recueillis pendant lesannees 1849, 1850, 1851 par Maxime Du Camp' ismiyle basılmıştır. Bu yayının en önemli özelliği fotoğrafın altına açıklayıcı yazıların eklenmesidir (Azakoğlu, 2006, s.11).

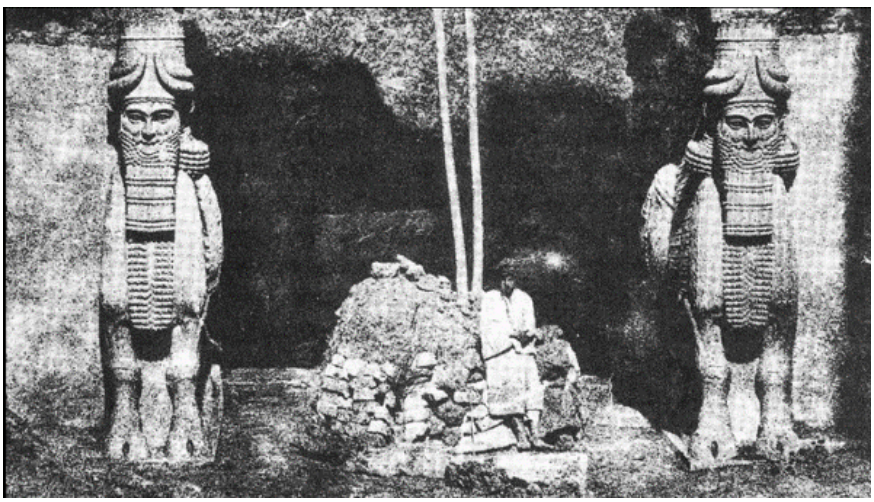
Görsel 150: Abu Simbel, Maxime Du Camp, 1850
(https://www.moma.org/collection/works/54341. Erişim tarihi: 09.02.2022)

Görsel 151: Gize Sfenksi, Maxime Du Camp, 1849

(https://cdn.shopify.com/s/files/1/1645/0221/files/du-camp-sphinx_550.jpg. erişim tarihi: 09.02.2022)

Asur'da 1852-1855 yılları arasında V.Place'nin gerçekleştirdiği kazılarda, M.Tranchand tarafından çekilen fotoğraf, arkeolojik bir kazıda fotoğrafın ilk kez bilinçli kullanımına örnektir. Khorsabad Kapısı'nda çekilen fotoğrafta, tıpkı Maxime Du Camp'ın fotoğraflarında olduğu gibi, kapının boyutu hakkında fikir vermesi adına bir figür yerleştirilmiştir. Ön açıdan çekilen fotoğrafta, tercih edilen eğimli ışık sayesinde kapıya dair tüm ayrıntılar görülmektedir (Dorrell, 1994, s.3).

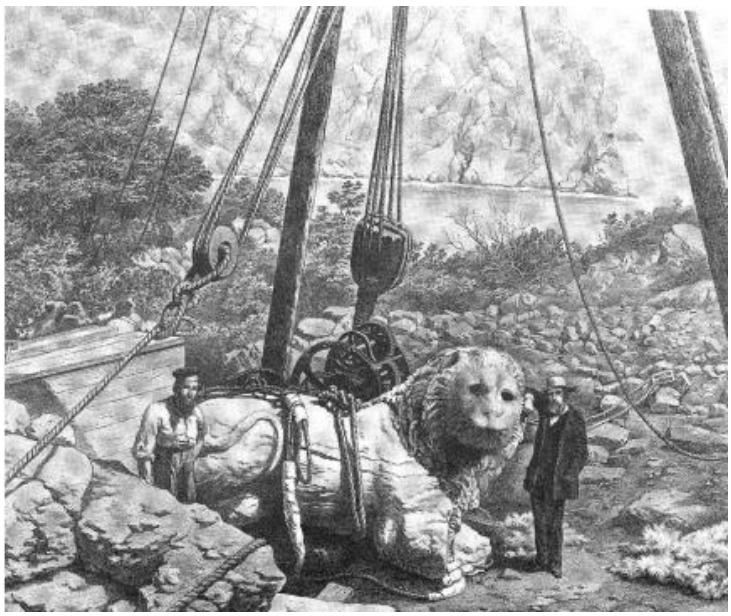
Görsel 152: M.Tranchand, Khorsabad Kapısı, 1852-1855

(Dorrell, 1994, s.3)

V.Place ve M.Tranchand daha sonraki yıllarda ise Arnavutluk ve Doğu Anadolu'da bulunan tarihi eserlerin belgelenmesi konusunda çalışmalar yürütmüşlerdir. İlk baskılarında dagerotip yöntemini daha sonra ise kalotip yöntemini kullanmışlardır (Dorrell, 1994, s.4).

Fotoğrafçı F.Scott Archer, 1851 yılında yaş kolodyum işlemini geliştirerek cam negatif elde edilmesini sağlamıştır. Bu yöntem ile dagerotipin görüntü kalitesini ve kalotipin negatif – pozitif tekniğini birleştirerek, cam negatiflerden fotoğraf kağıdına baskı yapılmasını sağlamıştır. Yaş kolodyum işleminin dezavantajı ise cam negatifler kurumadan banyo edilmesi gerekliliğidir. Bu sebepten dolayı fotoğrafçılar, karanlık odalarını da yanında taşımak zorunda kalmışlardır (Köşkerler, 2002, s.6).

Fotoğrafçı J.B. Green, 1855 yılında Mısır'da gerçekleştirilen Thebes kazıları sırasında, kalotip yöntem ile fotoğraflar çekmiştir. 1865 yılında ise fotoğrafçı C.P. Smith, büyük piramitlerin çekimi sırasında odalarının içini görüntülemek amacıyla ilk kez magnezyum flaş ışığını kullanmıştır (Dorrel, 1994, s.6). Bu gelişmelerin yaşandığı aynı yıllarda C. T .Newton, Yunanistan ve Türkiye'de yaptığı çalışmaları sırasında fotoğraflar çektirmiştir ve bu fotoğraflardan elde edilen litografları, kazı raporunda kullanmıştır (Dorrell, 1994, s.6).

Görsel 153: C.T. Newton, Litografi,
(Dorrell, 1994, s.4)

Fotoğrafçı R.L Maddox, 1871 yılında kuru fotoğraf camları yöntemini buldu. Bu yöntem sayesinde pozlama süreci 1/25 saniyeye kadar düşmüştür ve kuru olarak makineye yerleştirilen levhalar ışık görmeden saklamak koşuluyla aylarca saklanabilmiştir. Bu sayede fotoğrafçılar, fotoğrafçı çektikten hemen sonra banyo yapmak zorunda kalmamışlardır. Kuru cam yönteminin bulunması ile yoğun bir imalat başlamıştır. George Estman tarafından üretilen Kodak marka fotoğraf makinelerinde de 100 poz çekebilen film rulosu bulunmaktadır (Köşkerler, 2002, s.6). Fotoğrafçılık alanında yaşanılan teknik ilerlemelerin sonucunda, fotoğraf üretimi kolaylaşarak tüm Dünya'da yaygınlaşmıştır.

Arkeoloji fotoğraf tarihinde, kazı raporunda orijinal fotoğrafın ilk kullanımı ise 1880 yılında Alexander Conze tarafından gerçekleştirilen Semadirek kazı raporuna aittir. 'Semadirek'te Kemerli Kapı' adlı fotoğrafta, kadrajın sağ tarafına yerleştirilen ölçek sayesinde kapının boyutu hakkında bilgi vermektedir. Aynı zamanda fotoğraf, kemerin derinliği anlaşılacak bir açı ile çekilmiştir. Ayrıca kemer ve kapıda bulunan taşlar tüm ayrıntıları ile görülmektedir. Conze, tarafından yayınlanan rapor, ilk modern arkeolojik kazı raporu olarak bilinmektedir ve bir sonraki bilimsel çalışmalara örnek teşkil etmektedir.

Görsel 154: Semadirek Kemerli Kapı, 1880

(Dorrell, 1994, s.5)

Semadirek Kazı Raporundaki bir başka fotoğraf ise Wilhelm Burger tarafından çekilmiştir. Fotoğrafta, kazıda bulunan bir sütün başlığının parçası yer almaktadır. Işık şiddeti, parçanın detaylarını gösterecek şekilde ayarlanmıştır ve boyutu hakkında bilgi vermek için ise alt kısmında kâğıt bir ölçek bulunmaktadır (Böcekler, 2007, s.177).

Görsel 155: Wilhelm Burger, Sütün Parçası, 1873-1875
(Böcekler, 2007, s.177)

Tarihi mekanların havadan görüntüleri, balonlar aracılığı ile 1880 yılından itibaren fotoğraflanmaya başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında askeri amaçla sıkça kullanılan hava fotoğrafçılığı, daha sonraki yıllarda birçok alanda uygulanmaya başlanmıştır. Teknolojik gelişmeler sayesinde havadan fotoğraf çekmek için sıcak hava balonundan sonra sırasıyla güvercinler, roketler ve uçaklar kullanılmıştır. Günümüzde ise insansız hava araçları dronelar sayesinde kolaylıkla havadan fotoğraf elde edilebilmektedir. Hava fotoğrafçılığı sayesinde arkeolojik yapıların yüzeydeki izleri, bitki örtüsü, toprak rengi ve aydınlık – gölge alan kriterlerine göre yorumlar yapılabilmektedir. Bu sayede çekilen arkeolojik alan hakkında detaylı bilgilere ulaşılmaktadır (Köşkerler, 2002, s. 27).

Kökenleri Rönesans Çağı'nda atılan arkeoloji ve fotoğraf, bilim olma yolunda birbirlerine yardımcı olmuşlardır. XIX.yüzyılda arkeolojinin bilim olarak görülmesinden sonra, bilimselliğin gerekliliği olan sistemli çalışma ve kayıt tutma zorunluluğu fotoğrafa duyulan ihtiyacı ve arkeoloji alanında fotoğraf kullanımının önemini artırmıştır. Bu doğrultuda günümüzde kazılarda, fotoğraf standart ve önemli bir belgeleme aracı olmuştur (Özener, 2006, s.3). Kazıdaki tüm ayrıntıların fotoğrafla belgelenmesi ise ilk kez Sir M. Wheeler tarafından gerçekleştirilmiştir. Wheeler ve birlikte çalıştığı fotoğrafçı M.B Cookson 1954 yılında yazdıkları "Photography for Archaeologists" kitabı ile bugünkü arkeolojik kazı fotoğrafçılığının temel özelliklerini belirtmişlerdir ve bu kitapta yer alan bilgiler günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Kitapta genel olarak fotoğrafın arkeolojideki önemine, arkeolojide uygulanması gereken kurallara ve sonrasında ise arkeoloji alanındaki fotoğraf çekim tekniklerine değinilmiştir. Arkeolojik fotoğraf tekniklerindeki diğer eser ise Peter Dorrell tarafından 1989 yılında 'Photography In Archaeology and Conservatıon' ismiyle yayınlanmıştır. (Böcekler, 2012).

Kazı fotoğrafları belgeleme ve yayın olmak üzere iki amaca hizmet etmektedir. Belgeleme fotoğrafları kazı boyunca, kazı arşivinde bir kayıt oluşturmak amacıyla çekilmektedir. Bu fotoğraflarda ışığın durumu ile temizlik gibi konular önemsiz olmakla beraber, ana amaç günlük gelişmeleri kaydetmek ve belgelemektir. Yayına yönelik fotoğraflar ise kazı alanının karakteri ve çevresi ile ilişkisine ek olarak çekilen alanın özellikleri hakkında net bir bilgi vermelidir. Dolayısıyla bu fotoğraflarda ışık ve temizlik çok önemli faktörlerdir. Fotoğraf çekilecek alan ve yakın çevresindeki tüm yüzeyler çekim öncesinde süpürülmeli, tozdan arındırılmalı ve kazı alanında kullanılan el arabası, kova, kasa, kazma, kürek gibi aletler ortadan kaldırılmalıdır (Sevin, 1999, s. 105).

Arkeoloji fotoğrafında çekilen yapının ve nesnenin tüm özellikleri doğru ve eksiksiz bir şekilde gösterilmelidir. Nesne ve yapıların birbirleri ile olan ilişkisi koparılmadan bu ilişki belgelenmelidir. Arkeolojik kazılar geriye dönüşün olmadığı bir süreç olup ve bu süreçten geriye kalan sadece fotoğraflar olduğu için disiplinli bir çalışma gerektirmektedir. Aynı zamanda fotoğraf çekimleri sırasında çekimin yapıldığı

zamanın, koşulların, ışığın yönünün ve konumun belirtilmesi, fotoğraflarda varılan sonucun denetimi konusunda önemlidir. Bu bağlamda Sabit Kalfagil'in 2002 yılında yayınladığı "Türkiye'nin Üzerindeki Işık" adlı kitap rehber niteliğindedir. Kitapta Türkiye'de bulunan önemli arkeolojik alanların hangi mevsimde, hangi açı ile ışık aldıklarına dair bilgiler bulunmakla beraber, bu bilgileri teyit etmek ve gerçek zamanlı olarak harita üzerine konulduğunda güneşin konumunu göstermek adına şeffaf şablonlar bulunmaktadır.

Görsel 156: Sabit Kalfagil, Türkiye'nin Üzerindeki Işık, 2002

4.1 Tarihi Mekânların Fotoğraflanması Üzerine Çalışma Yapan Fotoğrafçılar

19 Ağustos 1839 yılında Paris Bilimler Akademisinde François Arago tarafından fotoğrafın icadının kamuoyuna duyurulmasın ardından, ilk olarak tarihi ve arkeolojik mekanların belgelenmesinde kullanılmıştır. Geçmişten günümüze kadar birçok fotoğrafçı, tarihi mekanları ve arkeolojik alanları görüntüleyerek geçmiş ile günümüz arasında köprü kurmuşlardır. Tarihi mekanların ve arkeolojik alanların belgelenmesi tarihinin ilk yıllarında, Pierre Gaspard Gustave Joly De Lotbiniere, Joseph Philibert Girault de Prangey, .Felix Bonfils, James Robertson, William James Stillman, John Shaw Smith, Pascal Sebah, Felix Teynard, August Salzmann, .Maxime Du Camp, Francis Bedford, Francis Frith ve Abdullah Biraderler gibi fotoğrafçılar etkin rol almışlardır. Bu dönemde yer alan fotoğrafçıların çoğu gezgin fotoğrafçılardır ve

geçmiş dönemlerde resim ile başlayan betimleme geleneğini, fotoğraf ile tekrarlamışlardır. . Fotoğrafın ilanından birkaç hafta sonra bir grup fotoğrafçı, Parisli bir optikçi olan Noel Paymal Lerebours tarafından Mısır, İtalya, İspanya ve Fransa'ya gönderilerek bölgede bulunan eski yapıların çekimi için görevlendirilmiştir. "Excursion Daguerriennes" projesi için fotoğraf çeken ilk fotoğrafçılardan birisi ise Pierre Gaspard Gustave Joly De Lotbiniere'dir. Lotbiniere'nin Yunanistan'da bulunan Atina Akropolünde çektiği fotoğraf, tarihi mekanların fotoğraflanması tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Görsel 157: Yunanistan, Atina Akropolü, Gustave Joly De Lotbiniere , 1839 (https://www.cca.qc.ca/img-collection/zWUrgNLHViWOcioe9Gn99AlVHCo=/1400x1070/353333.jpg. erişim tarihi: 27.02.2022)

1947 yılında kurulan Magnum Fotoğraf Ajansı fotoğrafçıları da çektikleri fotoğraflarda, tarihi mekanları ve arkeolojik alanları ana temaları arasında kullanmışlardır. Henri Carter Bresson Türkiye ve Yunanistan'da, Ferdinando Scianna İtalya ve Mısır'da, Bruno Barbey Mısır'da Ara Güler Türkiye'de, Martin Parr ve Werner Bischof Yunanistan'da, Peter Marlov ise İngiltere'de tarihi mekanları görüntülemişlerdir (Böcekler, 2007, s.225). Magnum Fotoğraf Ajansında yer alan fotoğrafçıların, tarihi mekanları ve arkeolojik alanları temalarında kullanmış olmaları,

bu olguların hayatımızın arka planında önemli bir yere sahip olduklarını göstermektedir.

Ülkemizde de birçok sanatçı ve fotoğrafçı, temalarında tarihi mekanları ve arkeolojik konuları ele almışlardır. Ara Güler, Ozan Sağdıç, Tuğrul Çakar, Sabit Kalfagil, Şahin Kaygun ve Aykan Özener bu isimler arasında yer almaktadır.

Görsel 158: Türkiye, Bergama, Henri Carter Bresson , 1864
(https://www.moma.org/collection/works/111029. erişim tarihi: 27.02.2022)

Görsel 159: İngiltere, Stonohenge, Peter Marlow , 2004
(https://content.magnumphotos.com/wp-content/uploads/2016/05/cortex/lon62280-teaser-story-big.jpg. erişim tarihi: 27.02.2022)

Fotoğrafçılar, gezip gördükleri tarihi mekanları ve arkeolojik alanları belgelemekle kalmayıp, bazen onları ortaya çıkaran insanlardan olmuşlardır. Türkiye ve Dünya fotoğraf tarihinde önemli bir yere sahip olan Ara Güler, 1958 yılında Hayat Gazetesi'nde çalışırken, görevi gereği Kemer Barajı açılışının çekimine gitmek için çıktığı seyahatte, akşam yolunu kaybederek Aydın'ın Geyre Köyü'ne misafir olmuştur. Köydeki kahveye giden Ara Güler, orada kâğıt oyunları oynayan köylülerin, masa olarak kullandıkları eşyanın, Roma Sütunu fark etmiştir. Sabahın ilk ışıkları ile köyde dolaşmaya başlayan Güler, çevrede birçok lahitin bulunduğunu ve bu insanların tarihi kalıntılar ile nesneleri günlük yaşamlarında aktif bir şekilde kullandıklarını gözlemlemiştir. Lahit içerisinde üzümleri doldurarak şıra yapan ve lahitlerin üzerinde çamaşırlarını yıkayan köylüler Ara Güler'in fotoğraflarında görülmektedir. Köylüler

aynı zamanda köyün içerisinde bulunan bir hipodrom olduğunu söyleyerek, Güler'i oraya götürmüşlerdir.

Görsel 160: Afrodisias, Ara Güler , 1958
(https://arkeofili.com/wp-content/uploads/2015/03/afro29.jpg. erişim tarihi: 27.02.2022)

Görsel 161: Afrodisias Hipodromu, Ara Güler , 1958
(https://arkeofili.com/wp-content/uploads/2015/03/afro22.jpg. erişim tarihi: 27.02.2022)

Ara Güler, yaşadığı şaşkınlığının tarifini '*Tarihle insan kaynaşmış, zaman birbirinin içine girmiş bir dünyanın içine düştüm. Bu tarafa bakıyorum (sola dönerek) 20.asır, bu tarafa (sağa dönerek) bakıyorum 15.asır, bu tarafa (en sağına dönerek) bakıyorum Roma Dönemi'ne bakıyorum. Bundan daha enteresan ne olabilir?'* sözüyle anlatmıştır.

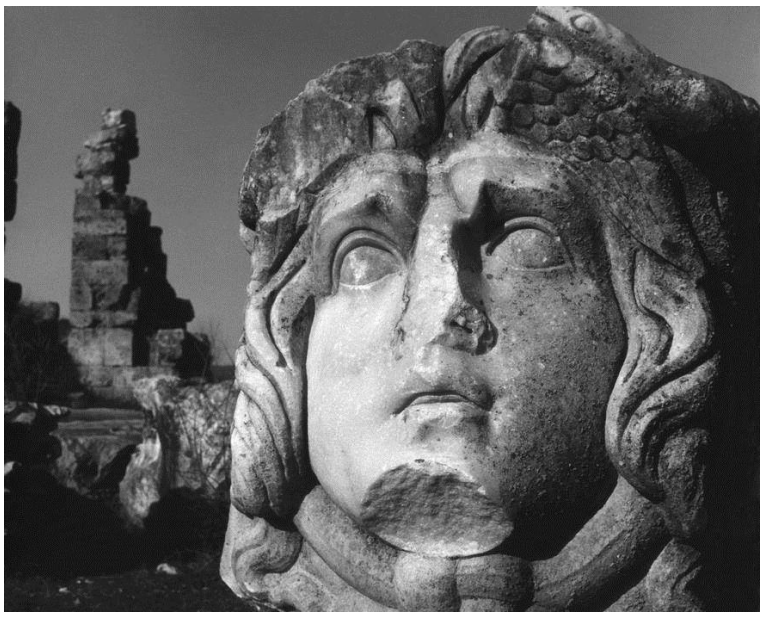
Görsel 162: Geyre Köylüleri, Ara Güler , 1958
(https://arkeofili.com/wp-content/uploads/2015/03/afro34.jpg. erişim tarihi: 27.02.2022)

Ara Güler, köyde gördüğü tüm tarihi yapıların ve nesnelerin fotoğraflarını çekerek İstanbul'a dönmüştür. Kısa bir süre sonra Ara Güler'in röportajı ve çektiği fotoğraflar, İngiliz Dergisi 'Architectural Review' tarafından 10 sayfa olarak yayınlamıştır. Röportaj daha sonra ise Horizon Dergisi'nde yer almıştır. Tüm dünyaya yayılan fotoğraflar ve röportaj sayesinde Amerika'dan gelen arkeologlar, Geyre Köyü'nde araştırmaya yapmaya başlamışlardır. Yapılan çalışmalar sonucunda Ara Güler'in keşfettiği antik kentin, Roma İmparatorluğu'na ait, geçmişi MÖ. 500'lü yıllara dayanan ve ismini tanrıça Afrodit'ten alan Aphrodisias antik kenti olduğu anlaşılmıştır. Aynı zamanda antik kent içerisinde bulunan hipodrom, geçmişten günümüze kadar en iyi korunagelmiş tek örnek olarak değerlendirilmektedir. Afrodisias Antik Kenti, 2017 yılında UNESCO tarafından 'UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer almıştır. (Aral, Ç. (2019, 19 Nisan). Tarihe Saklambaç: Ara Güler ve

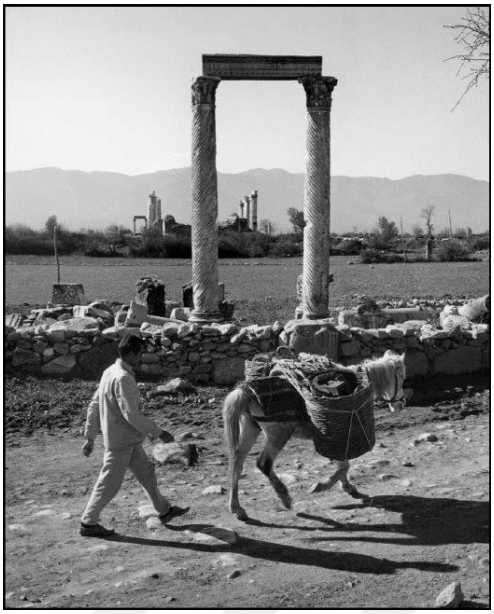
Afrodisias Antik Kenti [Video]. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=bRz6YzFH3u4&t=312s

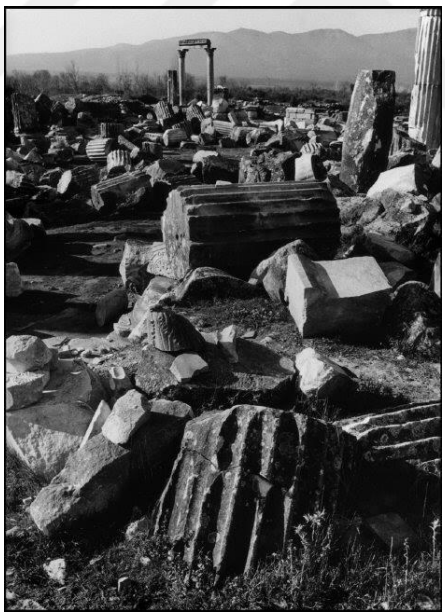
Görsel 163: Afrodisias Lahit, Ara Güler , 1958
(https://arkeofili.com/wp-content/uploads/2015/03/afro27.jpg. erişim tarihi: 27.02.2022)

Görsel 164: Afrodisias'taki Lahit Başı, Ara Güler , 1958
(https://arkeofili.com/wp-content/uploads/2015/03/afro38.jpg. erişim tarihi: 27.02.2022)

Görsel 165: Afrodisias Hadrian Kapısı, Ara Güler ,1958
(https://arkeofili.com/wp-content/uploads/2015/03/afro20.jpg. erişim tarihi: 27.02.2022)

Görsel 166: Afrodisias Sütun Başları, Ara Güler , 1958
(https://arkeofili.com/wp-content/uploads/2015/03/afro45.jpg. erişim tarihi: 27.02.2022)

4.2 Joseph Koudelka

Josef Koudelka, 10 Ocak'ta Çekoslovakya'nın Moravya'da şehrinde doğmuştur. 1952 yılında babasının bir arkadaşı sayesinde fotoğraf ile tanışan Koudelka, Bakalit bir

kamera ile ailesinin ve arkadaşlarının fotoğrafları çekmiştir. 1956-1961 yılları arasında Prag Teknik Üniversitesi'nde mühendis olarak eğitim alan Koudelka, 1961 ve 1967 yılları arasında havacılık mühendisi olarak çalışmıştır. Boş zamanlarında Çekoslovakya'daki Çingeneleri ve Prag'daki tiyatroları fotoğraflamaya başlamıştır. 1965 yılında Çekoslovak Sanatçılar Birliği üyesi olmuştur. 1967 yılında ise tiyatro fotoğraflarının kalitesi ve yenilikçi vizyonu sayesinde Çekoslovak Sanatçılar Birliği'nin yıllık ödülünü almıştır. Aynı yıl içerisinde mühendislik mesleğini bırakarak tam zamanlı fotoğrafçı olarak çalışmaya başlamıştır.

1968 yılında Sosyolog Milena Hübschmannová ile Romanları fotoğraflamak için Romanya'ya gitmiştir. Sovyet birlikleri, Prag'ı işgal etmeden bir gün önce şehre dönen Koudelka, bu dönemde Çekoslovakya ve Sovyetler arasında yaşanan tüm olaylara fotoğraf makinesi ile eşlik etmiştir. Burada çektiği fotoğrafları ülkeden yurt dışına kaçırarak P.P (Prague Photographer) takma adı ile Magnum Fotoğraf Ajansı'na yollamıştır ve ajans sayesinde fotoğraflar tüm dünyada yankı bulmuştur.

Görsel 167: Sovyet Tankı Prag'da, Joseph Koudelka, 1968
(https://content.magnumphotos.com/wp-content/uploads/2016/05/cortex/par65493-teaser-story-big.jpg. erişim tarihi: 20.02.2022)

Görsel 168: Prag İşgali, Joseph Koudelka, 1968
(https://content.magnumphotos.com/wp-content/uploads/2016/05/cortex/par65797-teaser-story-big.jpg. erişim tarihi: 20.02.2022)

Bu dönem çektiği fotoğraflar, büyük bir başarıya ulaşarak ikon haline gelmiş ve 1969 yılında fotoğrafları için anonim olarak Yurtdışı Basın Kulübü'nün Robert Capa Altın Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Koudelka, 1970 yılında siyasi sığınma talebinde bulunmak üzere Çekoslovakya'dan ayrılarak İngiltere'ye gitmiştir. Bu süre içerisinde Avrupa'nın birkaç ülkesine yaptığı seyahatlerde çingeneleri ve günlük yaşamlarını fotoğraflamıştır. 1974 yılında ise Magnum Fotoğraf Ajansına katılmıştır.

1975 yılında ilk kitabı Çingeneler, Aperture tarafından yayınlanmıştır ve aynı yıl New York Modern Sanat Müzesi'nde ilk kişisel sergisini açmıştır. Çingeneler serisi 1978 yılında Paris'teki Gens D'Images tarafından Prix Nadar ödülüne layık görülmüştür. İngiltere'den sonra 1980 yılında Fransa'ya geçen Koudelka, Fransa'nın kent ve kır peyzajlarını fotoğraflama projesi olan DATAR projesine katılmıştır. İlk kez bu proje kapsamında panoramik çekimler yapmıştır. 1986 yılında Fransız vatandaşlığına geçmiştir ve aynı yıl Fransa Frand Prix Ulusal Fotoğraf Ödülünü almıştır. 1990 yılında ise 20 yıldır bulunmadığı ülkesi Çekoslovakya'ya geri dönerek fotoğraf çekmeye devam etmiştir. 1991 yılında ise Centre National de la Photographie ve Amerikan

Express, Paris tarafından Henri Cartier-Bresson Ödülü'nü almıştır (https://www.josefkoudelka.org/).

Koudelka, 1994 yılında ise Theo Angelopoulos yönetmenliğinde çekilen ‘Ulysses’in Bakışı’ adlı film çekimine davet edilmiştir. Yunanistan, Romanya ve Arnavutluk’a giderek fotoğraflar çekmiştir. Burada çektiği Neretva Köprüsü adlı fotoğrafında, elinde köprünün eski bir fotoğrafını tutarak kompozisyon oluşturmuş ve izleyicilere köprünün geçmişteki ve şimdiki halini bir arada sunmuştur.

Görsel 169: Neretva Köprüsü, Joseph Koudelka, Bosna Hersek, 1994 (https://content.magnumphotos.com/wp-content/uploads/2019/10/cortex/par58542-teaser-story-big.jpg. erişim tarihi: 20.02.2022)

Koudelka daha sonraki yıllarda çeşitli amaçlarla tarihi mekanları fotoğraflamıştır. 2003 yılında Roma kalıntılarını fotoğraflamıştır ve daha sonra burada çektiği fotoğrafların yer aldığı ‘Theatre du Temps’ (Zaman Tiyatrosu) adlı kitabı yayımlamıştır.

Görsel 170: Forum Romanum, Joseph Koudelka, Roma, 2003
(https://64.media.tumblr.com/4d52d66b12a9b197d78656818df0744d/tumblr_nz1ziaPjWO1qzkd95o1_500h.jpg. erişim tarihi: 20.02.2022)

Aynı yıl medeni paralarda kullanılmak üzere Yunanistan'daki tarihi mekanların fotoğraflamasını yapmıştır. Koudelka, o dönemki çektiği fotoğraflarda, tarihi mekanlarda bulunan en ufak bir yapı birimine bile önem verecek şekilde çalışmıştır. Çektiği detay fotoğraflar, fotoğraf hakkında alt metin olmadan hangi tarihi mekânda çekildiği anlaşılmayan, herhangi bir tarihi mekânda çekilecek türden fotoğraflardır. Koudelka, tarihi mekanlara alışık olunmayan bakış açıları ile yaklaşmıştır.

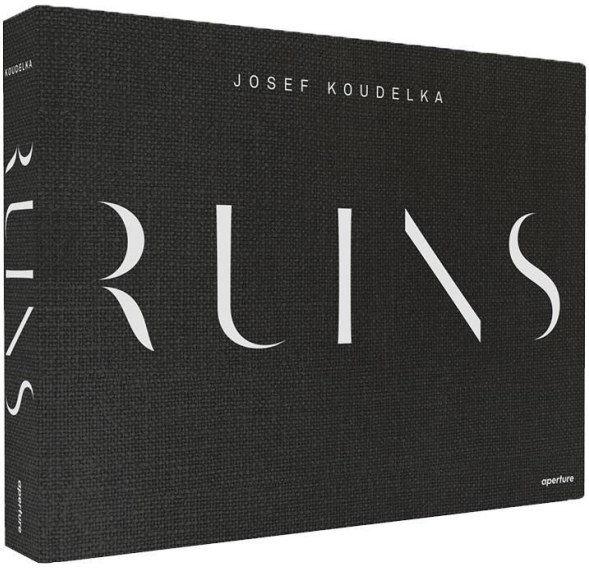
Görsel 171: Atina Akropolü, Joseph Koudelka, Yunanistan, 2003
(https://content.magnumphotos.com/shop/wp-content/uploads/2020/09/KOJ1994003D01196-04-6R.jpg. erişim tarihi: 20.02.2022)

Koudelka, daha sonraki yıllarda da dünyadaki önemli müzeleri ve tarihi mekanları gezmeye devam etmiştir. 1991- 2015 yılları arasında 24 yıl boyunca 200 yüzden fazla tarihi mekânın fotoğraflarını çeken Koudelka, İtalya, Libya, Yunanistan, Suriye ve

Türkiye'de çektiği 110 fotoğraftan oluşan "Ruins" (Harabeler) adlı kitabını 2020 yılında yayınlamıştır. Kitabın çıkış tarihi ile eşzamanlı olarak, 15 Eylül 2020 - 16 Aralık 2020 tarihleri arasında Fransa Milli Kütüphanesi'nde sergi düzenlenmiştir.

Görsel 172: Joseph Koudelka 'Ruins' Sergisinde
(https://www.exibartstreet.com/wp-content/uploads/2020/08/josef-koudelka-ruins-exibart-street-photography-01.jpg. erişim tarihi: 20.02.2022)

Görsel 173: Joseph Koudelka 'Ruins' Kitabı
(https://aperture.org/wp-content/uploads/2022/01/9781597114899.jpg. erişim tarihi: 20.02.2022)

Koudelka, ‘Ruins’ projesi kapsamında 2006 ve 2016 yılları arasında çeşitli tarihlerde Türkiye’ye gelerek ülkemizde bulunan birçok tarihi mekânda kendine has tarzı ile panoramik fotoğraflar çekmiştir. Afrodisias, Assos, Bergama, Didyma (Didim), Çavdarhisar (Aizanoi), Sagalassos ve Myra çekim yaptığı tarihi mekanlardan bazılarıdır.

Görsel 174: Afrodisias, Joseph Koudelka, Türkiye, 2006

Görsel 175: Bergama, Joseph Koudelka, Türkiye, 2011

Görsel 176: Çavdarhisar Aizanoi Antik Kenti, Joseph Koudelka, Türkiye, 2016

Görsel 177: Didim, Joseph Koudelka, Türkiye, 2014

Görsel 178: Sagalassos, Joseph Koudelka, Türkiye, 2012
(https://content.magnumphotos.com/shop/wp-content/uploads/2020/09/KOJ1994003D01196-04-6R.jpg. erişim tarihi: 20.02.2022)

Görsel 179: Myra, Joseph Koudelka, Myra, 2013
(https://content.magnumphotos.com/shop/wp-content/uploads/2020/09/KOJ2013002H0507-9898.jpg. erişim tarihi: 20.02.2022)

Koudelka, "Ruins" projesi kapsamında çektiği fotoğraflarda Prosper Merimee'nin *'Fotoğraf, anıtlardan daha güçlüdür'* sözünden esinlenmiştir. Çektiği tarihi mekanları pitoresk ya da romantik bir şekilde fotoğraflamak yerine, bu mekanlarda zamanın ve insanın yıkıcı etkisini yakalamayı amaçlamıştır. Bu bilgiler ışığında Delhi, Pompeii, Petra, Kartaca ve son çatışmalar nedeniyle büyük ölçüde değiştirilmiş veya tahrip olmuş tarihi alanları görünür kılmak istemiştir. Panoramik format kullanımı sayesinde, tarihi yapıların çevresindeki alanı görmemiz özgürlük hissi uyandırırken, panoramik yatay kompozisyonlarda gökyüzü göremiyor oluşumuz ise sıkışmışlık hissi yaratmaktadır (https://gupmagazine.com/books/josef-koudelka-ruins/).

Görsel 180: Amman, Joseph Koudelka, Myra, 2012
(https://content.magnumphotos.com/shop/wp-content/uploads/2020/09/KOJ2012003D14477-03.jpg. erişim tarihi: 20.02.2022)

Görsel 181: Cyrenaica'daki Apollonia, Joseph Koudelka, Libya, 2007
(https://content.magnumphotos.com/shop/wp-content/uploads/2020/09/KOJ2007016D09703-22-23.jpg. erişim tarihi: 20.02.2022)

Koudelka, panoramik format kullanımına ek olarak, tercih ettiği ışık ve gölge oyunları ile çektiği tarihi mekanları estetik bir bakış açısı ile görüntülemiştir. Tarihi mekanların, mimari ve kültür tarihinin yanı sıra geçmiş uygarlıkların anıtı olduğunu savunan Koudelka, görüntülediği tarihi mekanları, hatırlanan ve unutulan arasındaki gerilim merkezi olarak görmektedir. Ona göre fotoğraflarındaki geçmiş, şimdi ve geleceğin karışımı, kendi zayıflığımızın ve ölümlülüğümüzün kaçınılmazlığına işaret etmektedir. Özellikle de tarihi mekanlardaki insan tahribatı bu şekilde devam ederse, hepimizin bir gün harabe olacağını '*Kalıntılar geçmiş değil, gelecek. Bir gün etrafımızdaki her şey mahvolacak'* sözüyle belirtmiştir. Koudelka gerçekleştirdiği bu kapsamlı çalışmada aynı zamanda, zihnin akıl-inanç ve yasa - özgürlük arasında gidip geldiği bir dünyada bizden kaçan, kaybedebileceğimiz bir dünyayı yeniden ele geçirmek için adına sanatı amaç olarak kullanmayı hedeflemiştir (https://www.magnumphotos.com/shop/events/exhibitions/ruins/).

Görsel 182: Cyrenaica'daki Apollonia, Joseph Koudelka, Libya, 2007 (https://content.magnumphotos.com/shop/wp-content/uploads/2020/10/PAR322628_Comp.jpg. erişim tarihi: 20.02.2022)

Görsel 183: Timgad, Joseph Koudelka, Cezayir, 2012 (https://smarty-develop.s3.amazonaws.com/uploads/picture/smArty-Timgad__Alge%CC%81rie__2012___Josef_Koudelka_Magnum_Photos.jpg. erişim tarihi: 20.02.2022)

4.3 Sabit Kalfagil

Sabit Kalfagil, 1934 yılında Elâzığ'da doğmuştur. Konya'da lise öğrenimi bitirdikten sonra, 1959 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nden yüksek mühendis olarak mezun olan Kalfagil, 1980 yılına kadar İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü, Başkan Danışmanlığı ve Fatih Belediyesi Başkan Yardımcılığı görevlerini yapmıştır.

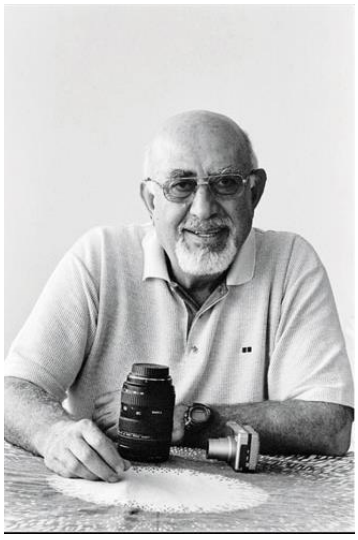
Kalfagil, fotoğrafa 26 yaşında hobi olarak başlamıştır. Başlangıçta mimari yapılar ve tarihi mekanların belgelenmesi üzerine çalışmalar gerçekleştirmiştir. Anadolu'ya gerçekleştirdiği geziler sonrasında, çalışmalarına Anadolu insanı, doğası ve kültürüne tanıklık etme misyonu ile devam etmiştir. Anadolu'da çektiği fotoğraflar birçok ulusal, karma ve kişisel sergilerde yer almıştır ve yarışmalarda ödüllendirilmiştir. Bu ödüllerin bazıları: 1981 FIAP Uluslararası yarışmasında ikincilik, 1983 Devlet Fotoğraf Yarışmasında birincilik, 1988 D.D.Y. Fotoğraf Yarışmasında birincilik ve 1989 İslam Konferansı Teşkilatı Uluslararası Yarışmasında birincilik ödülleri olarak bilinmektedir.

1972, 1988 ve 2005 yıllarında üç kişisel sergi açan Kalfagil'in birçok fotoğrafı Turizm Bakanlığı tarafından yayınlarda, afişlerde tanıtım amaçlı kullanılmıştır. 1988 yılında 'Fatih Anıtları' isimli fotoğraf albümü, 1993 yılında TRT kurumu için 'Işığın Peşinde

Anadolu' isimli 9 bölümden oluşan belgeseli, 1981 yılında fotoğraf adına öğretici bir eser olan 'Fotoğraf Sanatında Kompozisyon' isimli kitabı, 2002 yılında Kültür Bakanlığınca hazırlanan 'Türkiye'nin Üzerindeki Işık' isimli kitabı, 2004 yılında 'Türk Fotoğrafçıları Kütüphanesi' adlı bir albüm, 2005 yılında '1960'lı 1970'li Yıllar' retrospektif fotoğraf albümü ve son olarak 2009 yılında siyah beyaz fotoğraflarından oluşan bir albüm yayımlanmıştır.

Kalfagil, 1978 yılında Güzel Sanatlar Akademisi Fotoğraf Enstitüsü'nün kurucuları arasında yer almıştır. Aynı kurumda 1989 yılına kadar öğretim üyesi olarak çalıştıktan sonra, 1989 yılında doçent olmuştur. İstanbul Marmara Sinan Üniversitesi Fotoğraf Bölümü'nde Belgesel Fotoğraf Sanat Dalı başkanlığını yapmıştır. 1998 yılında ise Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesine Fotoğraf Bölümü'ne profesör olarak atanmıştır. Bir süre burada çalışan Kalfagil, 2001 yılında emekliye ayrılmıştır. Ulusal ve uluslararası sempozyum ile konferanslara bildiri sunmuştur. Akademik başarılarının yanı sıra birçok yarışmada jüri üyeliği ve bilirkişilikte yapmıştır (Kalfagil, 2002, s.294).

P.T.F.D (Profesyonel Tanıtım Fotoğrafçıları Derneği) ve İFSAK'ın (İstanbul Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği) onur üyesi olan Kalfagil, 5 Mayıs 2017 günü ölmüştür

Görsel 184: Sabit Kalfagil

(https://i2.wp.com/www.basinhayati.net/wp-content/uploads/2019/02/sabitkalfagil.jpg?fit=437%2C600&ssl=1. erişim tarihi: 27.02.2022)

Sabit Kalfagil, fotoğrafı, akıp giden zamanın bir anındaki durumu olarak görmektedir. Kendi fotoğrafları için ‘doğrudan fotoğraf’ tanımını yapmıştır. Kalfagil’e göre, fotoğrafa çok fazla müdahale edilmemeli ve ediliyorsa da eğer bu sınır fotoğrafı iyileştirme ölçüsünü geçmemelidir. Tüm bu teknik sınırlılıkların yanı sıra, fotoğrafçının istediği değişimleri çekim sırasında yapması gerektiğini savunmuştur. Kalfagil, fotoğrafçının çekim zamanını tercih ederken, kadraj seçiminde, konunun içine dahil edip veya etmediği nesnelerde ve konunun etrafında dolaşırken gördüğü başka detayları fotoğraflaması vb. konularda birçok seçeneğe sahip olduğunu ancak bu seçenekleri çekim sırasında kullanılması gerektiği görüşünü savunmuştur. Fotoğrafın bir dil olduğunu savunan Kalfagil, öncelikle düzgün konuşmayı öğrenmenin gerektiğini ve bunun içinde anlatımı belli olan, sade ve net fotoğraf üretmenin gerekliliğini vurgulamıştır.

Sabit Kalfagil, 2002 yılında yayınladığı ‘Türkiye’nin Üzerindeki Işık’ adlı kitapta, ülkemizde bulunan birçok tarihi mekânı fotoğraflamıştır. Çektiği fotoğraflarda, kendi fotoğraf felsefesine uygun bir yaklaşım benimseyen Kalfagil, ışık tercihine ve sade bir anlatıma çok önem vermiştir. Kitabında kısa bir ışık bilgisinin ardından, çeşitli ışık koşullarında nasıl fotoğraf elde edileceğini kendi fotoğrafları üzerinden anlatmıştır. Ayrıca Türkiye’de bulunan birçok tarihi mekânın, hangi gün ve saatte doğru ışık ile aydınlandığını. belirtmiştir. Oluşturduğu güneş diyagramları sayesinde fotoğrafçılara çekecekleri mekân öncesi, uygun ışığı hesaplamaları için şablonlar üretmiştir. ‘Türkiye’nin Üzerindeki Işık’ adlı kitapta yer alan şehirler şunlardır: Adıyaman, Adana, Ağrı, Bursa, Edirne Kars, Mardin, Şanlıurfa, Sivas, Çorum, Nevşehir, Niğde, Konya, Eskişehir, Kütahya, Çanakkale, İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Muğla, Antalya Mersin, Bursa ve İstanbul’da bulunan tarihi mekanların fotoğrafları yer almaktadır.

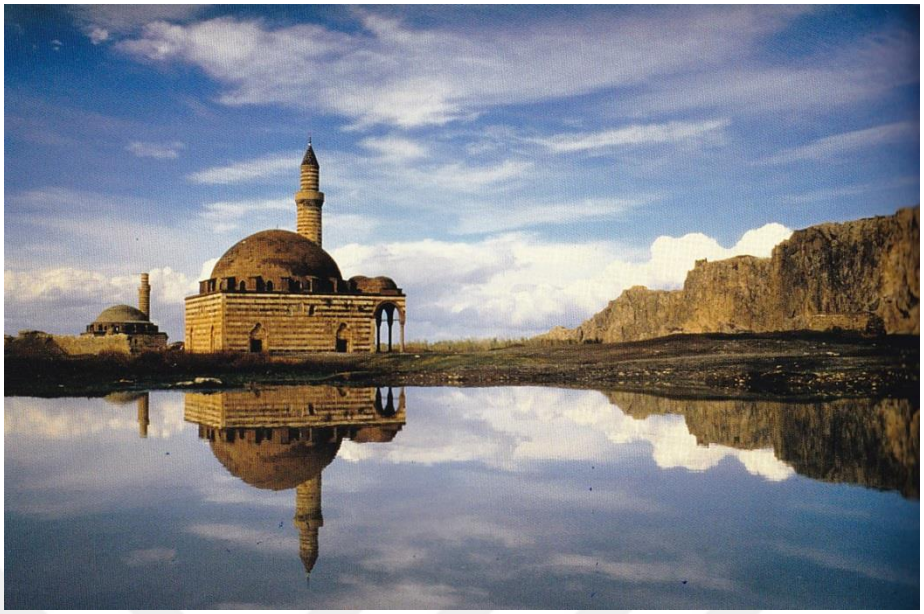
Görsel 185: Muğla, Pınara Antik Kenti, Sabit Kalfagil

(Kalfagil, 2002, s.180)

Görsel 186: Kütahya Zeus Tapınağı, Sabit Kalfagil

(Kalfagil, 2002, s.121)

Görsel 187: Van Kalesi, Eski Van Harabeleri Sabit Kalfagil

(Kalfagil, 2002, s.82)

Görsel 188: Kapadokya, Paşabağ, Sabit Kalfagil

(Kalfagil, 2002, s.109)

5. BÖLÜM

HATTUŞA'DA YER ALAN BAZI ANITSAL YAPILARIN FOTOĞRAFLARLA YENİDEN SUNUMU

5.1 Hitit Kent Suru

Hititlerin Boğazköy'ü başkent yapmalarının en önemli sebeplerinden birisinin stratejik konumu olduğu düşünülmektedir. Boğazköy'ün sağladığı doğal savunma sistemi sayesinde, kent güney, doğu ve batı yönlerinde yer alan derin vadiler ve çok yüksek olmayan ancak geçilmesi zor dağlarla korunmaktadır (Schachner, 2019, s.58). Hititler, kentin ilk döneminde yaklaşık 76 hektarlık bir alanı kaplarken, daha sonra ise bu sayı 2,5 kat artarak 186 hektarlık bir alanı kaplamıştır (Dinçol, 2006, s.72). Bu bilgiler ışığında I.Hattuşili döneminde kentte genişletme çalışmaları yapılmıştır. Kentin engebeli doğal yapısı bozulmadan, arazi biçimlendirilerek Hattuşa'ya uygun yeni mimari formlar inşa edilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda kent özgün ve anıtsal nitelikli bir görünüme kavuşmuştur. Kente inşa edilen yeni savunma yapıları sayesinde, nüfusu artan kent savunma bakımından da güçlenmiştir. 6,5 kilometre uzunluğunda Aşağı Şehir'i kapsayacak şekilde inşa edilen sur, paralel iki duvarın birbirine bağlanması ile sandık duvar tekniği kullanılarak oluşturulmuştur.

Görsel 189: Hitit Kent Surları
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Hitit Kent Suru, Aşağı Şehir'in önünde, ziyaretçilerin ise gezi noktasının başlangıcında yer almaktadır (Seeher, 2011, s. 6). Jürgen Seeher'in başkanlığında gerçekleştirilen 4.kazı döneminde Hitit kent surunun 65 metrelik kısmı o dönem kullanılan malzeme ve teknik ile yeniden canlandırılmıştır (Seeher, 2007, s.9). Yapılan rekonstrüksiyonda 7 metre kalınlığındaki iç sur sandık duvar tekniğiyle yapılmıştır ve yaklaşık 2 metre kalınlığında dış ile iç duvar birbirine bağlanmıştır. Kuleler ise 23 metre aralıkla ve 3-4 metre öne doğru çıkıntı yapacak biçimde yerleştirilmiştir (Seeher, 2007, s.20). Hitit kent surlarının rekonstrüksiyonu 2003-2005 yılları arasında 3 kazı mevsimini kapsayacak şekilde 11 ayda inşa edilmiştir. Kenti 3 boyutlu olarak ziyaretçilere sunan yapı aynı zamanda deneysel arkeoloji bakımından da önem taşımaktadır (Seeher, 2007, s.15)

Görsel 190: Hitit Kent Surları ve Aşağı Şehir
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 191: Hitit Kent Surları Günümüz
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 192: Hitit Kent Surları Havadan Görünümü
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

5.2 Aşağı Şehir

Hattuşa'da bulunan Kızlarkayası dere yatağı nedeniyle başkent kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmıştır. Kuzeyinde kalan bölümüne Aşağı Şehir ve güneyinde kalan kısmına ise Yukarı Şehir denilmektedir (Atilla 2015, s.54).).

Aşağı Şehir, Budaközü Vadisi'nin kuzey yamacı boyunca yer almaktadır. Kentin ikinci merkezini oluşturan bölgede, yüzyıllar içerisinde yerleşme ve mimari yapılar farklılık göstermiştir (Schachner, 2019, s.63). Hitit konutları başlangıçta küçük yapılardan ve açık avlulu evlerden oluşurken, sonrasında ise şehir tipi üzeri kapalı evlerden oluştuğu görülmüştür. Rahipler, memurlar, tüccar ve zanaatkârların oturdukları bu evlerde kısmen ahşap çerçevelerle desteklenmiş kerpiç tuğlalar bulunmaktadır. Damları düz olan bu evler çok odalı olup; içlerinde fırın, ocak ve banyo küvetlerinin bulunduğu, temiz suyun merkezi çeşmelerden sağlandığı, atık suyun ise kanallardan toplanarak kanalizasyona aktığı konutlar, günümüz şehircilik sistemini hatırlatmaktadır (Seeher, 2001, s.14).

Görsel 193: Aşağı Şehir'in Havadan Görünümü
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

5.3 Büyük Tapınak (1 nolu Tapınak)

Hititlerin çok tanrılı bir toplum olduğu ve panteonlarının büyüklüğünden dolayı ülkelerinin tanrılarına "Hatti'nin Bin Tanrısı" şeklinde hitap ettikleri bilinmektedir (Martino, 2019, s. 203). Hititler'de, Boğazköy hem siyasi bir başkent hem de dini bir merkez olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda kentin içerisinde bulunan 31 tapınak arasında en büyük olanı 65 x 42 metre boyutları ile Aşağı Şehir'de yer alan Büyük Tapınak ya da diğer adıyla 1.nolu Tapınaktır. İnşa yazıtı bulunmadığından yapım tarihi bilinmeyen tapınağın Büyük İmparatorluk Çağı'na kadar kullanıldığı düşünülmektedir. Çevresinden 8 metre yükseklikte yapay bir teras üzerine kurulan tapınak, böylelikle etrafındaki diğer yapılardan ayrılmaktadır (Seeher, 2011, s.16). Ayrıca Boğazköy'deki diğer yapılarda kullanılan kesme taş bloklardan farklı olarak, devasa taş blokların kullanılması ve içerisinde yer alan bir yapıda koyu yeşil renkteki gabro taşının kullanılması bu yapıyı Hititler döneminde yapılmış diğer yapılardan ayırmaktadır (Schachner, 2019, s. 147).

Görsel 194: Önde Büyük Tapınak, Arkada Hitit Surları
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 195: Büyük Tapınak'ın Girişi
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Büyük Tapınağın girişinde bir Aslanlı Taş Tekne bulunmaktadır. Rekonstrüksiyon çiziminde dört köşesinde aslanlar görülen bu teknede günümüzde iki aslan başı görülmektedir. Su teknesi olduğu kesin olmamakla beraber, bir heykelin alt kaidesi olabileceği de düşünülmektedir (Seeher, 2019, s. 18).

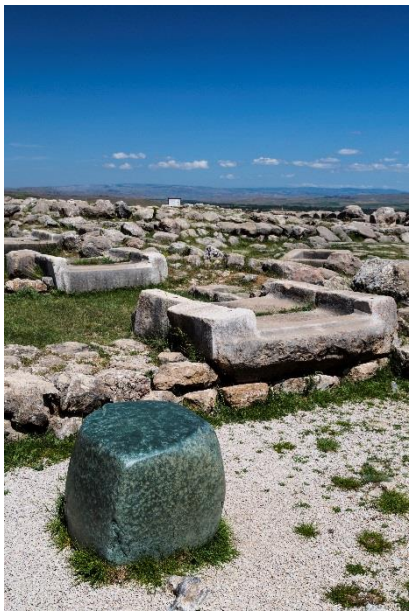

Görsel 196: Aslanlı Tekne, Günümüz
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 197: Teknedeki Aslan Başı
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Aslanlı Tekne'nin yanından geçilerek ulaşılan tapınağın girişinin hemen solunda depo odasının içerisinde Yeşil Taş yer almaktadır. Yazılı Hitit kaynaklarında kutsal taşlardan bahsedilmiştir ancak hiçbirinin rengi hakkında fikir verilmemiştir. Kült işlevinde bir rolünün olmuş olabileceği düşünülmektedir (Seeher, 2019, s.20).

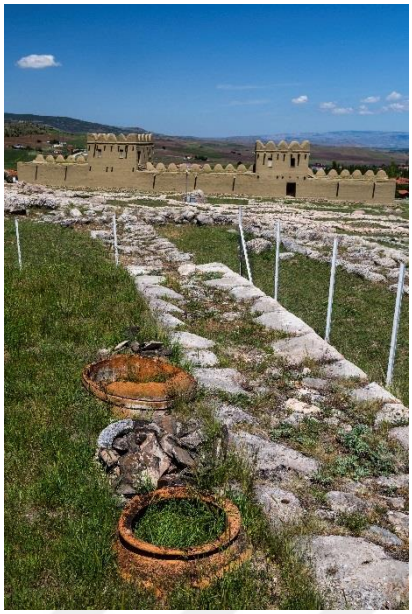
Görsel 198: Yeşil Taş
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Tapınağın ana yolu üzerinde ise kireçtaşı bloktan yontularak yapılmış, kültle ilgili bir işlevi olduğunu düşünülen dörtgen tekne bulunmaktadır (Seeher, 2019, s.21).

Görsel 199: Büyük Tapınak, Dörtgen Tekne
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Büyük Tapınak'ın içerisinde yukarıda bahsettiğimiz yeşil gabro taşından yapılmış iki adet kült odası görülmektedir. Ayrıca bu dini kompleksin etrafını çevreleyen 82 depo odasında, 2000 litreye kadar varan kapasitelerde içinde tahıl, baklagiller, yağ ve şarap gibi tapınakta ihtiyaç duyulacak erzakların saklandığı, toprağa gömülü pişmiş topraktan oluşan yüzlerce kap bulunmuştur. Bunların birkaç tanesi günümüzde görülebilmektedir.

Görsel 200: Büyük Tapınak, Erzak Küpleri
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Yapıda aynı zamanda dini tören ve geçitlerde kullanıldığı düşünülen çok odalı tapınak depoları bulunmaktadır. Bu depoların içerisinde pişmiş toprak ve madeni kap kacak, rahiplerin kıyafetleri ve kurbanlık hayvanlar gibi eşyaların olduğu düşünülmektedir.

Görsel 201: Büyük Tapınak'ın Kuzeyden Görünümü
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

5.4 Aslanlı Kapı

Boğazköy'de savunma mimarisinin vazgeçilmez unsuru surlar üzerine inşa edilen kapılardır. Bu kapılar hem kentin içine geçişi sağlamak için hem de simgesel amaçlar için kullanılmıştır (Schachner, 2019, s.127). Boğazköy'de bulunan kapıların isimleri Boğazköy halkı tarafından verilmiştir ve Hititler zamanındaki isimleri bilinememektedir. Boğazköy'de Yukarı Şehir'in güneybatısında yer alan Aslanlı Kapı, Hititler'in Büyük İmparatorluk Çağı olan M.Ö XIV. yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir.

Görsel 202: Aslanlı Kapı ve Yukarı Şehir'in Havadan Görünümü
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 203: Aslanlı Kapı'nın Havadan Görünümü
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Aslanlı Kapı, ismini dışında bulunan pervaz bloklara işlenmiş aslan kabartmalarından almaktadır. Aslanlı Kapı vb. mimari yapılar aynı dönemde Mezopotamya'da görülmekle birlikte, o dönem simgesel gücün sembolü olduğu bilinmektedir. Aslanlı Kapı'nın dışında bulunan kabartmalarda, ağzı kükrermişçesine açık, dili dışarıda ve gözleri pürdikkat açık duran aslanlar etkileyici bir görüntü vermektedir (Seeher, 2011, s.51). Aslanlı Kapı'nın sol kapısında ise yalnıza "kapı" kelimesinin okunduğu bir hiyeroglif işaret yer almaktadır.

Görsel 204: Aslanlı Kapı Panorama
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 205: Aslanlı Kapı'nın Detayları
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Kentteki diğer kapılar gibi Aslanlı Kapı'da 15x10 m boyutlarında dikdörtgen planlı iki kuleden oluşmaktadır. Büyük taş blokların arasında iç ve dış kapı geçidi bulunmaktadır. Geçitler bronz saçla kaplı ahşap kapılarla kapatılmıştır. Kapı kanatları

söve taşları içerisinde hareket ederek kapılar açılıp kapatılmaktadır. Aslanlı Kapı'nın bilgisayarda yapılan rekonstrüksiyonunda sivri kemer biçimli olduğu görülmektedir. Hititler döneminde kent suları ve kent kapılarının korunması belediye başkanı adına verilen HAZANNU-'nun sorumluluğundadır. HAZANNU-'nun görevlerin yazılı olduğu bir metinde her akşam kapı kanatlarına büyük bir bronz sürgü takılarak kentin kapılarının mühürlenmesi ve sabah kontrol edilmesi gerektiği yazmaktadır. Hititler şehir giriş çıkışları bu şekilde kontrol ederek güvenliklerini sağlamışlardır (Schachner, 2019, s.127).

Görsel 206: Aslanlı Kapı, Aslan Kabartması
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Aslanlı Kapı, yön olarak batıya bakmaktadır. Dolayısıyla bütün mevsimlerde öğleden sonra ışık almaya başlamaktadır. Ekstra olarak bir sur girintisi içerisinde olduğundan, kapıda bulunan aslanların yan duvarlar gölgesinde kalmamasına dikkat edilmelidir. Aslanlı Kapı'nın fotoğraf çekimi için en uygun saati 15.00 olarak düşünülmektedir (Kalfagil, 2002, s.103)

5.5 Yer Kapı

Yer Kapı, Boğazköy'ün en yüksek ve güney noktasında yer almaktadır. Batıda Aslanlı Kapı, doğuda ise Kral Kapı'nın ortasında geniş bir yay çizerek inşa edilen sur, üzerine yapay olarak yığılmış toprak setin üzerinden geçmektedir (Seeher, 2011, s.62).

Görsel 207: Yer Kapı'nın Havadan Panoraması
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 208: Yer Kapı'nın Üstündeki Hitit Surları
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Yer Kapı, Hitit dünyası ve eskiçağ kültürleri arasında önemli bir yere sahiptir. 250 metre uzunluk, 70 metre en ve 40 metre yüksekliğinde olan yapı, 20 kilometre öteden bile gözükebilmektedir. (Schachner, 2019, s.132).

Görsel 209: Yer Kapı ve Arkasında Başkent Hattuşa
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Yer Kapı, Boğazköy'de içine girilebilen tek tüneldir ve adını buradan almaktadır. Tünel, yapay toprak set üzerine yığılmadan önce bindirme tekniğinde yapılmıştır. Bu teknik uzun taş blokların bir alttakinden daha öne üstte üste koyulup, en üstte ortaya kilit taşı konularak sivri bir blok yerleştirilmesi ile inşa edilmiştir. Sonucunda sivri üçgen biçimli tonoz oluşturulmuştur (Seeher, 2011, s.64). Bindirme taş tekniği sayesinde Yer Kapı anıtsal bir görünüm elde etmekle beraber, M.Ö 14.yüzyıldan itibaren artarak gelişen Hitit – Mısır ilişkilerinin bir sonucu olarakta değerlendirilmektedir (Schachner, 2019, .132).

Görsel 210: Yer Kapı'nın Sivri Tonozları
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 211: Yer Kapı, Günümüz
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Yer Kapı'nın işlevi hakkında net bir bilgi bulunmamakla birlikte, savunma amaçlı kullanılmadığı, daha çok tören alayları ve dini törenler sırasında bir sahne işlevi gördüğü düşünülmektedir. Yer Kapı, devletin veya dinin gücünü ve büyüklüğünü vurgulayan, gösteriş amaçlı bir yapıdır. Yer Kapı'nın sağ ve solunda yer alan 102 dar ve dik basamaklı merdivenlerden Sfenksli Kapı 'ya çıkılmaktadır. Sfenksli Kapı'nın

Anadolu'ya özgü kanatlı yaratıklarla betimlenmiş olması da Yer Kapı'nın savunma amaçlı kullanılmamış olacağı fikrini pekiştirmektedir (Schachner, 2019, s.132).

Görsel 212: Altta Yer Kapı, Üstte Sfenksli Kapı
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 213: Yer Kapı'nın Kent İçi Girişi
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

5.6 Sfenksli Kapı

Yer Kapı'nın üstünde, Boğazköy kentinin en güneyinde Sfenksli Kapı yer almaktadır. Adını, kapı pervazlarının iç ve dış kısmında yer alan 4 sfenksten[3] almaktadır. Boğazköy'deki diğer kapı örneklerinin aksine, kapının yanında kuleler bulunmamaktadır. Kapı bir kule içinden geçmektedir. Sfenksler, insan başlı, aslan vücutlu karışık yaratıklar olarak betimlenmişlerdir. Sfenkslerin, Mısır kültürü etkisi ile yapıldığı düşünülmektedir (Seeher, 2011, s.70).

Görsel 214: Sfenksli Kapı Panorama
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

[3] İnsan başlı, genellikle kadın başlı, aslan gövdeli yaratık biçiminde betimleme (Saltuk, 2017, s 157).

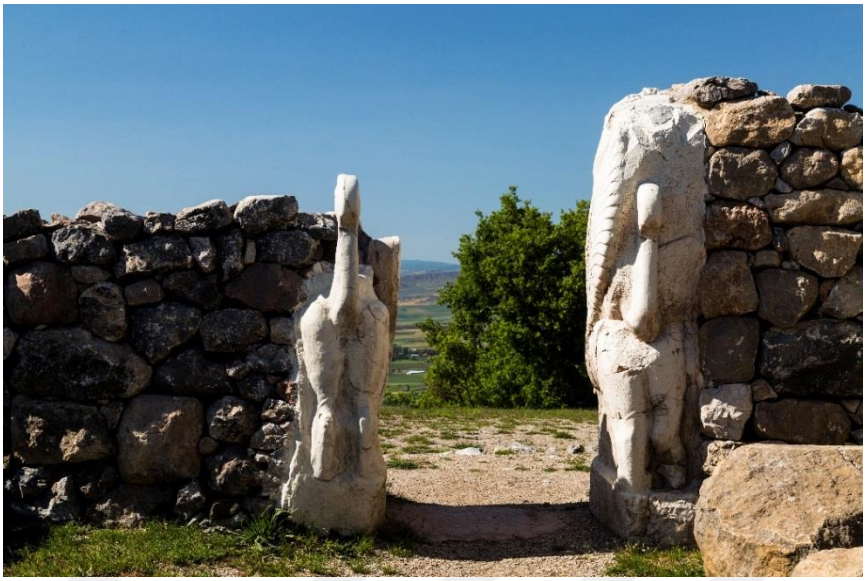

Görsel 215: Sfenksli Kapı Havadan Görünümü
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Sfenksler detaylı olarak incelendiğinde başın gövdeye egemen olduğu, bacakların küt ve ayakların beş parmaklı aslan pençesi şeklinde yapıldığı, kuyrukların yukarı dikilmiş ve uçlarının spiral şeklinde olduğu görülmektedir. Yumuşak yüz hattı, hotor saç biçimi ve ağızlarda yer alan arkaik gülümseme dikkat çekmektedir (Darga, 1992, s.123).

Görsel 216: Sfenksli Kapı Önden Görünüm
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

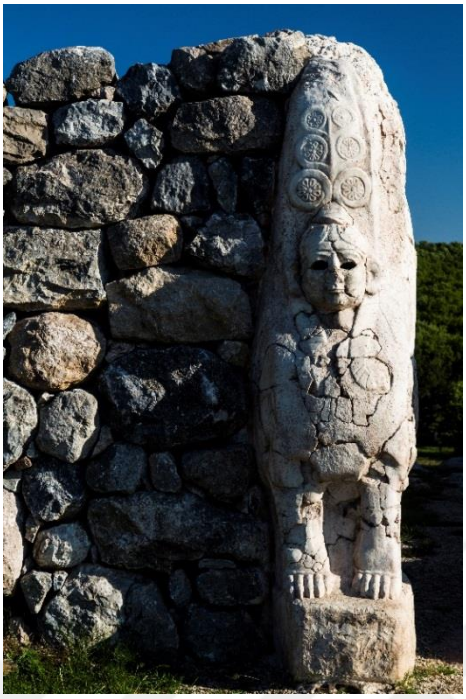

Görsel 217: Sfenksli Kapı Arkadan Görünüm
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Sfenksli Kapı'nın araç ve yaya geçişleri için kullanılmadığı, dini törenlerde bir geçit güzergahı ya da kutsal alan girişi olduğu düşünülmektedir (Seeher, 2011, s.75).

Görsel 218: Sfenkslerin Detayları
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 219: Sfenkslerin Detayları
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

1907 yılındaki kazılarda gün ışığına çıkarılan sfenksler, geçmiş bir dönemde geçirdikleri yangından dolayı harap halde bulunmuşlardır. Restorasyon ve koruma amaçlı sökülerek, batı sfenksi İstanbul Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne, doğu sfenks ise Berlin Ön Asya Müzesi'ne götürülmüştür. Sfenksler, 2011 yılından itibaren Boğazköy'de açılan Boğazköy Müzesi'nde sergilenmektedir.

Görsel 220: Boğazköy Müzesi'nde Sfenksler
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 221: Boğazköy Müzesi'nde Sfenksler
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

5.7 Kral Kapı

Yer Kapı'daki sur yayının doğu kesiminde bulunan Kral Kapı, plan ve şema bakımından Aslanlı Kapı'nın eşidir ancak kapıda yer alan kabartma, dışa değil içe dönüktür. İki kapı kulesi ve bunların arasında sivri kemer biçimindeki kapı geçidi görülmektedir. Şehrin iç tarafına bakan yüzünde tanrı/kral tasviri bulunmaktadır. Savaşçı Tanrı kabartması nedeniyle hafirler buraya Kral Kapı ismini vermiştir (Seeher, 2011, s.88).

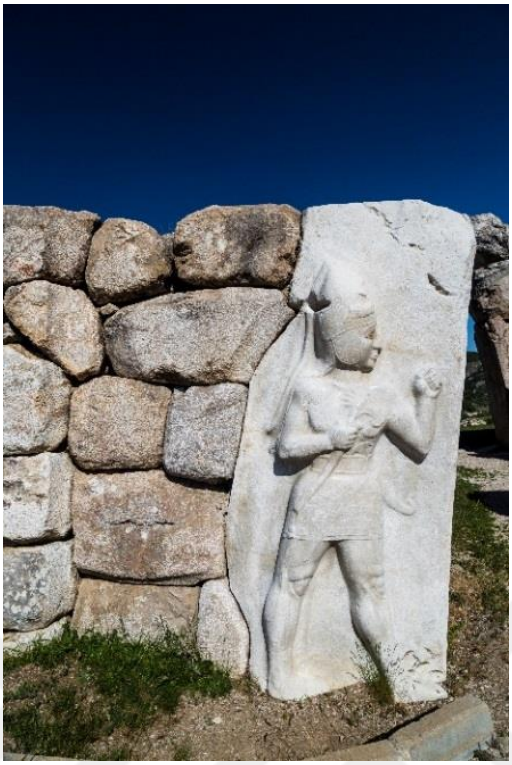

Görsel 222: Kral Kapı, Panorama
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 223: Kral Kapı
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Savaşçının vücudu, giysi ve silah detayları açık bir şekilde betimlenmiştir. Savaşçının bezemeli kısa bir eteği, kemerinde kabzası hilal biçimli kılıcı ve elinde baltası bulunmaktadır. Başında ise büyük yanaklıklı bir miğfer ve miğferin önünde kıvrık bir boynuz yer almaktadır. Kabartma uzun saçlı, sakalsız, iri bir burun, cepheden gösterilmiş büyük gözler, dolgun yanaklar ve ince dudak biçiminde tasvir edilmiştir. Tanrı kabartması, Hitit Tanrılarının giydiği ucu yukarı kalkık Hitit ayakkabıları yerine çıplak ayak ile yere basmaktadır (Darga, 1992, s.128).

Görsel 224: Kral Kapı, Savaşçı Kabartması
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Hafirlerin kabartmada yer alan figürün kral olduğunu düşündüğünden kapıya bu ismi verdikleri düşünülmektedir. Ancak miğferde yer alan boynuzlardan dolayı tanrı tasviri olduğu bilinmektedir.. Kral kapının kutsal yol güzergahında bulunmasından dolayı dini törenlerde bir geçit veya Hitit krallarının askeri seferlere çıkmadan önce uğradığı bir yer olduğu varsayılmaktadır (Seeher, 2011, 93). Tanrı Kabartması 1907 yılındaki kazılarda yerinden çıkartılmıştı ve o günden itibaren Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

Görsel 225: Kral Kapı, Kabartma Detayları
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Kral Kapı'da tıpkı Aslanlı Kapı gibi yön olarak batıya bakmaktadır. Dolayısıyla bütün mevsimlerde öğleden sonra ışık almaya başlamaktadır. Yer Kapı'nın fotoğraf çekimi için en uygun saati 15.00 olarak düşünülmektedir (Kalfagil, 2002, s.102)

5.8 Büyükkale (Kraliyet Sarayı)

Büyükkale- Kraliyet Sarayı olarak bilinen yer az engebeli bir düzlüğün etrafında sarp kayalık yamaç ile doğal olarak korunduğundan hem jeopolitik hem de coğrafi özellikleri nedeniyle kraliyet merkezi olmaya uygundur (Darga, 1992, s.84) Eski Hitit Dönemi'nde yerleşim yeri olarak kullanılan Büyükkale daha sonra Hititler tarafından kraliyet sarayı olarak kullanılmıştır. Sarayın kente ve çevresine hakim olması kralın hükümdarlık iddasını yansıtmakta ve olası bir iç huzursuzluk ya da savaş durumunda kentinde geri kalanından izole olmasını sağlamıştır (Schachner, 2019, s.111).

Görsel 226: Büyükkale Havadan Görünümü
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 227: Büyükkale'den Kente Bakış
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Büyükkale'de günümüzde görülebilen mimari kalıntılar, sarayın M.Ö 13.yüzyılda geçirdiği tadilattan sonraki görünümüdür (Seeher, 2011, s.115). Bu bölgede yapılan

kazılar sayesinde Hitit krallarının resmi, yönetsel ve özel yapıları gün ışığına çıkarılmıştır (Darga, 1992, s.84).

Kral sarayının ana kapılarından birisi olan güney kapısının yalnızca doğu girişi günümüze kadar gelmiştir. Hititler döneminde, kapının dış geçidinde Aslanlı Kapı'da olduğu gibi aslan kabartmalarının bulunduğu kapıdan kırmızı renkli yassı taşlarla döşeli bir yol ile ziyaretçilerinin saraya girişi sağlanmıştır. Günümüzde önemli ziyaretçiler için kullanılan kırmızı halı ile kırmızı renkli yassı taşların aynı anlamda olabileceği düşünülmektedir (Seeher, 2011, s.117).

Büyükkale'nin içinde yer alan yapıların fonksiyonları farklı olduğundan A harfinden M harfine kadar sıralanarak ayrılmıştır. C yapısının ortasında bulunan havuz nedeniyle kült işlevinin olduğunu düşünülmektedir. D yapısında bir kabul salonu bulunmaktadır. F ve G yapılarının kralın ailesinin yaşadığı yer olduğu öngörülmektedir (Seeher, 2020, s. 135).

Görsel 228: Sarayın İçindeki Yapıların Havadan Görünümü
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

A, K, E yapılarında ele geçirilen kil tabletler sayesinde Hititler hakkında birçok bilgi edinilmiştir. Çiviyazısı ile yazılmış anlaşmalar, devlet içi yazışmalar, kehanet metinleri, kült talimatları, edebiyat, mahkeme kararları ve tarihi metinlerin

kaydedildiği tabletler burada saklanmıştır. Sarayda çıkan büyük bir yangından dolayı tahta tabletlerin tamamı kaybolmuş, kil tabletler ise günümüze kadar gelebilmiştir. G yapısında 24 metre uzunluğunda bir havuz bulunmaktadır. Son olarak B, C, J, M, N yapılarının kutsal mekanlar olduğu bilinmektedir (Seeher 2013, 319-318). Aynı zamanda saray içerisinde üst düzey memurların ve saray muhafızlarının yaşadığı konutlar ile depo, mutfak, silah deposu, ahır ve atölyelerin varlığından bahsedilmektedir. (Seeher, 2011, s.125).

Görsel 229: Büyükkaleye Çıkan Merdivenler
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 230: Büyükkale'nin Girişi
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

5.9 Yazılıkaya

Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı, başkent Hattuşa'nın yaklaşık 1,5 kilometre kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Kentteki diğer tapınaklardan farklı olarak tepelerin eteğinde, yüksekliği 12 metreyi bulan kayalar arasına yer almaktadır. Yazılıkaya'da bulunan iki kült odasının (A ve B Odası) da üstü açıktır. Yazılıkaya'nın M.Ö 13.yy'dan itibaren kullanıldığı düşünülmektedir. Yazılıkaya'da tanrı ve tanrıça kabartmaları uzun sıralar halinde, Hitit sanatçıları tarafından yapılmıştır. Hititlerin, tanrılara açık havada ibadet etmek istediğinin bir kanıtı olmakla beraber, tapınakta yeni yıl, ilkbahar kutlamaları ve tahta geçiş törenlerinin yapılması için tüm tanrıların bir araya geldiği düşünülmektedir (Seeher, 2011, s.137).

Görsel 231: Yazılıkaya Panorama
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

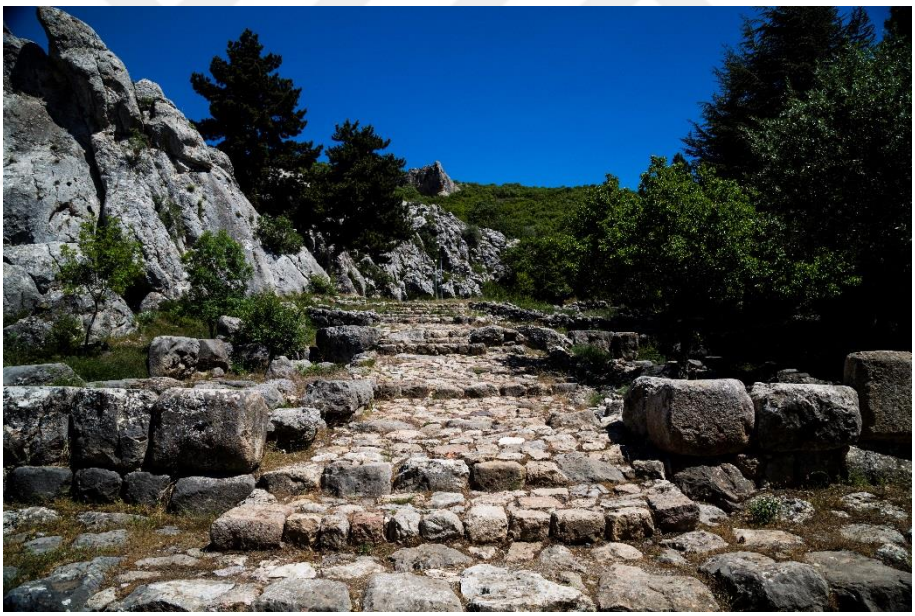

Görsel 232: Yüksek Kayalıklar Arasına Gizlenmiş Yazılıkaya
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Hititler ’de din ve devlet işleri birbirinden ayrılmamakla birlikte, kralın askeri, siyasi, ekonomik ve diğer alanlarda otorite olması, onun tanrı ve tanrılar aracılığıyla kendisine kentin emanet edilmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kralın yapılan dini törenlere katılması sorumlulukları arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra kralın, tanrılara adadığı adaklar ile onların gönlünü aldığını ve bu sayede ülkenin refah içerisinde yaşadığına inanılmaktadır. Kralın olumsuz davranışlarının ise imparatorluğu ve kenti tümüyle etkileyecek olumsuz sonuçlar getireceğini

düşünülmektedir. Bu bilgiler ışığında imparatorlukta yaşanılan her kötü olayın, felaketin, kralın yanlışı ya da dini sorumluluklarını yerine getirmemesi olarak yorumlanmıştır. Olumsuz durumlardan ancak dini ritüellerin tam anlamıyla yerine getirilmesi ile kurtulacağını düşünen Hititlerde, din önemli bir yere sahiptir. Hitit anlayışına göre din, kişisel bir inanç olmaktan öte, toplumun tümünü kapsamakta ve gündelik hayatta da uyulması gereken kaideler bütünü olarak görülmektedir (Schachner, 2019, s.141).

Yazılıkaya'da kabartmaların bulunduğu kaya tapınağı, büyük bir kompleks yapı ile dış dünyadan ayrılmıştır. Rekonstrüksiyon çiziminde ahşap iskeleler ile desteklenen kerpiç yapılar görülmektedir. Tapınağa önceden vadi tarafından bir merdiven aracılığı ile girildiği, buradaki avluda ise yıkanma ve ilk kült törenlerinin yapıldığı düşünülmektedir (Seeher, 2011, s.137).

Görsel 233: Yazılıkaya'nın Girişi
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Yazılıkaya'da bulunan dört bölümden iki tanesi kabartmalar ile kaplıdır ve tören yapılabilecek genişliktedir. Törenlere kraliyet ailesinin mensupları, yakınları ve üst düzey dinsel görevde bulunan yetkililer girebilmektedir. Bu bilgi karşımıza, IV.Tudhaliya dönemine tarihlenen bir antlaşma metninde de görülmektedir. Metne

göre kaya tapınağı Yazılıkaya'ya yalnızca hanedan soyundan gelenlerin girme hakkı tanınan Hititçe Çiviyazılı metinlerde adı geçen kuruluş *hekur* olarak tanımlanmaktadır. (Kıymet ve Yiğit, 2016, s. 27).

5.9.1 Yazılıkaya A Odası

Yazılıkaya Açık Hava Tapınağının A galerisi 30 metre uzunluğunda, 20 metre genişlikten başlayıp, daralarak 5 metreye kadar inmektedir. A odasının zemininin Hititler zamanında taş döşeli olduğu ve Hititlerin kabartmalara göz hizasından baktığı düşünülmektedir (Seeher, 2011, s. 140).

Odanın iki tarafında da şeritler halinde kireçtaşı kayaların duvarlarına işlenmiş kabartmalar bulunmaktadır. Sol tarafta tanrılar, sağ tarafta tanrıçalar ve tam ortada arka sahnede karşılaşma sahnesi görülmektedir (Seeher, 2011, s. 141).

Tanrılar kısa etekli, sivri başlıklı, ucu yukarı dönük ayakkabıları, hilal biçimli ucu kıvrık kılıç ve omuzlarında topuz taşıyarak betimlenmişlerdir. Tanrıçalar ise şal altına kemerli pileli uzun etek, geniş kollu bluz, ucu sivri yukarı kalkık pabuçlar, küpeleri, yüksek çıkıntılı başlık ile saçları at kuyruğu biçiminde sırta kadar inerken, sağ el yumruk şekilde ileri ve sol el başa doğru kalkık bir şekilde betimlenmişlerdir (Darga, 1992, s. 156).

Görsel 234: Yazılıkaya A Odası, On İki Tanrılar
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 235: On İki Tanrı ve Yazılıkaya A Odası
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

A odasının ana sahnesinde ise Hava Tanrısı Teşup ile Güneş Tanrıçası Hepat'ın karşılaşma sahnesi yer almaktadır. Hava Tanrısı ve Güneş Tanrıçası iki dağ tanrısının üzerinde kutsal hayvanları ile durmaktadır. Hemen solunda tanrı Kumarbi gelmektedir. Yıpranma dolayısıyla tanrıların kıyafetleri görülememekle birlikte, Hitit tanrı tasvirlerinde sıklıkla gördüğümüz kemerli, kısa etekli ve ucu sivri ayakkabıların olduğunu düşünülmektedir. Güneş tanrıçası ise uzun pilili elbise, yüksek başlığı ile yaban kedisi üzerine basarken betimlenmiştir. Hepat'ın eteğinin bitişiğinde Teşup'ta olduğu gibi sıçrayan bir boğa tasviri görülmektedir. Hemen arkasında Şarruma, tanrıçalar dizisinde yer alan tek erkek tanrı olarak dağ kolonileri üzerine basarak yaban kedisi üzerinde yükselmektedir. Çift başlı kartalın üzerinde bulunan iki kadın figürü ise Teşup ile Hepat'ın kızı Alanzu ve Teşup'un torununu tasvir etmektedir (Kıymet ve Yiğit, 2016, s.32).

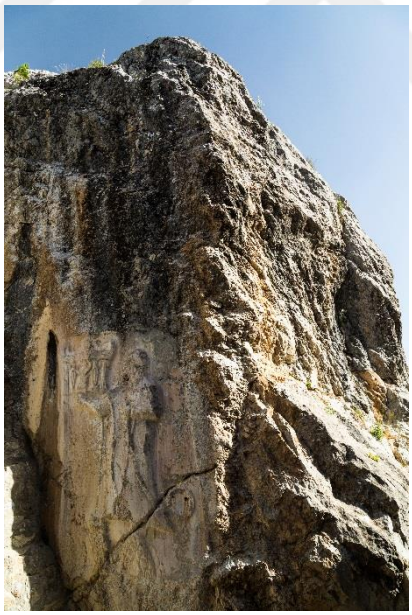
Görsel 236: Yazılıkaya Ana Sahnesi
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Tanrılar geçidinde yer alan figürlerin adları ise baş önünde ya da ileriye doğru uzatılmış bir el üzerinde Luvi hiyeroglifi ile yazılmıştır. Bütün tanrılara Hurrice isimler verilmesi ise Hurri kültürünün, Hitit kültürüne yansımasına bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Seeher, 2011, s. 145).

Yazılıkaya'da ana sahne olarak tanımlanan baş tanrı ve onun eşi tanrıçanın birlikte tasvir edildiği sahnenin tam karşısında, galerideki en büyük kabartma olarak IV. Tudhaliya'nın kabartması işlenmiştir (Kıymet ve Yiğit, 2016, s.60). Tapınakta yer alan en büyük kabartma ise Büyük Kral IV.Tudhaliya'ya aittir. Kalker tabakası ile korunduğundan aşınmadan günümüze kadar ulaşan kabartma ana sahnenin tam karşısında, tanrılara saygı sunmak için tasvir edilmiştir. Önü açık pelerin, uzun manto, ucu yukarı kalkık ayakkabı, yuvarlak bir başlık giyen kralın sol elinde ucu kıvrık asa bulunmaktadır. Adı ve unvanı ise öne doğru uzattığı sağ elinin üzerinden hiyeroglifle gösterilmektedir (Seeher, 2011, s. 157).

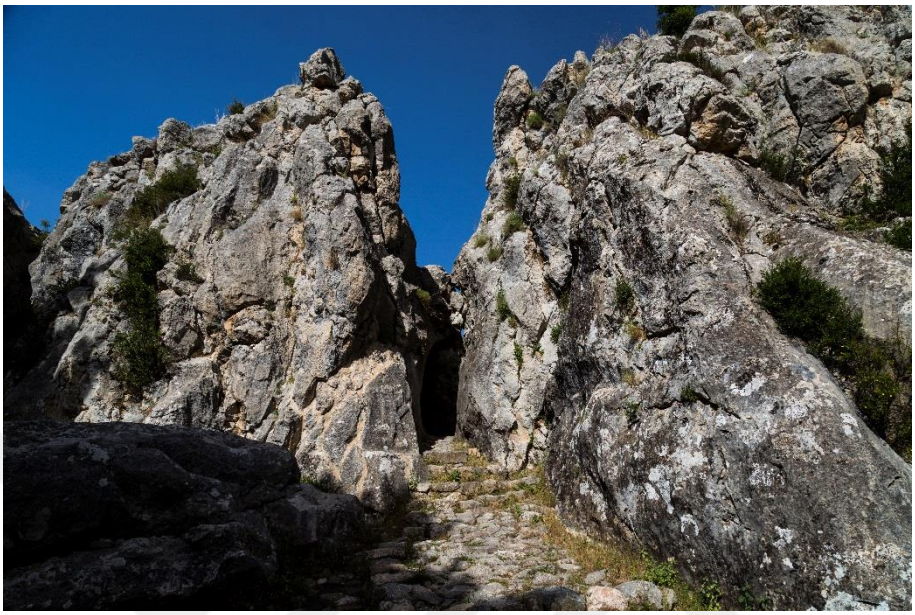
Görsel 237: Büyük Kral IV.Tudhaliya
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 238: Büyük Kral IV.Tudhaliya
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Yazılıkaya'daki diğer kült alanı olan B odasına ise kayaların arasından açılmış dar bir koridordan geçilmektedir. Bu koridorun başlangıcında kanatlı, insan başlı, insan gövdeli ve elleri pençe şeklinde tasvir edilmiş figürler bulunmaktadır. Demon adı

verilen bu figürün, elleri yukarıdadır ve tehditkâr görüntüsü nedeniyle kapıyı korumak istedikleri düşünülmüştür (Kıymet, Yiğit, 2016, s.69).

Görsel 239: B Odasına Geçilen Dar Koridor
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 240: Koridorun Girişinde Yer Alan Demon
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Yazılıkaya'daki A Odası kuzey – güney doğrultusunda yer almaktadır. A Odasında yer alan kabartmalar oldukça silik olduğundan yanal ve etkili bir ışıkta net bir şekilde görülebilmektedir. A Odasının sol tarafında yer alan Tanrıları çekmek için 12.30'da çekime başlanması gerekmektedir. Daha sonra ışık, sol taraftaki tanrılardan geçerek ana sahneyi, en son ise sağ tarafta yer alan tanrıçaları aydınlatmaktadır. Bu süreçte ışığı iyi gözlemleyerek, kısa süre içerisinde tüm kabartmaların fotoğrafları çekilmelidir (Kalfagil, 2002, s.105).

5.9.2 Yazılıkaya B Odası

Yazılıkaya'da bulunan B Odası, 18 metre yüksekliğinde genişliği kuzeyde 4, güneyde 2,5 metredir. B Odası 19.yüzyıla kadar toprakla kaplı olduğundan dolayı içerisinde bulunan kabartmalar çok iyi korunmuştur. Büyük Kral II.Şuppiluliuma'nın tarafından ölen babası IV. Tudhaliya'nın anılması için inşa ettirdiği düşünülmektedir (Seeher, 2011, s.159).

B Odası'nın girişinde hemen sağ tarafta On İki Tanrı Kabartmaları yer almaktadır. A Galerisindeki tanrı betimlemesi ile aynı olan figürler, B galerisinde daha iyi korunageldiğinden dolayı detaylar daha iyi gözlemlenebilmektedir (Kıymet, Yiğit, 2016, s.69). B Odasında bulunan kabartmalarda da gömlek, kemer, kısa etek, omuzlarında orak biçiminde kılıç ve boynuzlu sivri başlıklar görülmektedir.

Görsel 241: B Odası, On İki Tanrı Kabartması
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 242: B Odası, On İki Tanrı Kabartması
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

On İki Tanrı Kabartmasının hemen karşı duvarında ise üç tane kabartma bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Tanrı Şarruma'nın Büyük Kral IV.Tudhaliya 'ya sarılarak kılavuzluk ettiği kabartmadır. Kabartmada, Kral A odasındaki kıyafetleri ile tasvir edilmiştir. Tanrı Şarruma ise kral kabartmasından büyük bir şekilde, kısa kemerli bir etek, hilal biçimli kılıç ve sırtından uzun bir saç örgüsü ile görülmektedir. Tanrı Şarruma, sol kolunu kralın omzunun üstüne atmış ve eliyle kralın yukarı kaldırdığı sağ elini tutmaktadır. Şarruma'nın hemen yanında kralın adını ve unvanını içeren bir hiyeroglif bulunmaktadır (Seeher, 2011, s. 162).

Görsel 243: Tanrı Şarruma ve Büyük Kral IV.Tudhaliya
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 244: Tanrı Şarruma ve Büyük Kral IV.Tudhaliya Kabartma Detayları
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Yazılıkaya'daki B odasında bulunan bir diğer kabartma ise Kılıç Tanrısı ya da Yer altı Tanrısı Nergal'ın kabartmasıdır. Yazılıkaya'daki en yüksek ve diğer kabartmalardan ikonografik olarak farklı gözüken bu kabartmada, yere doğru saplanmış dikey bir kılıç

gözükmektedir. Kılıcın kabzasını boynuzlu sivri tanrı başlığı takmış bir erkek başı oluşturmaktadır. Erkek başında küpe ve ensesinden aşağı dökülen saç detayları dikkat çekmektedir. Devamında ise dört adet aslan başı yer almaktadır. İki aslanın bedenlerinin üst bölümü zıt yöne bakmış bir şekilde tasvir edilirken, diğer iki aslan aşağı doğru bakmaktadır ve devamında kılıcın kabzasının alt kısmı görülmektedir (Seeher, 2011, s.163).

Görsel 245: Solda Kılıç Tanrısı Nergal
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 246: Kılıç Tanrısı Nergal
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Yazılıkaya'daki B odasına ilk girildiğinde tam karşıda ise Büyük Kral IV.Tudhaliya'nın adını ve unvanını içeren hiyeroglifi bulunmaktadır. A odasındaki hiyeroglif ile aynı özelliklere sahip kabartmada kanatlı güneş kursunun altında kralın adı ve pullu etek ile yüksek sivri başlıklı, sağ elinde topuzu ile Dağ Tanrısı görülmektedir. Bu tasvirin sağ ve sol tarafında iki kez "Labarna" unvanı ve en dışında ise Büyük Kral unvanı gösterilmiştir. Bu kabartmanın ölmüş kralın kaide üzerinde durduğu varsayılan heykel olabileceği düşünülmektedir (Seeher, 2011, s.166).

Görsel 247: Büyük Kral IV.Tudhaliya İdeogramı
(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Yazılıkaya'daki B Odası, kuzey – güney doğrultuda uzanmaktadır. B odası, doğal kayalıklar arasında oluşmuş, dar ve etrafı geniş kayalıklarla çevirilidir. Bu bilgiler doğrultusunda buraya ışık, sadece güneşin en dikleştiği saatlerde girmektedir. B odasının ışığı tam 12.00'da (yaz saati ile 13.00) başlamaktadır ve 30 dakika ara ile karşılıklı bulunan iki duvarı da aydınlatmaktadır. Çekim planlamasının bu saatlerde yapılması, estetik açıdan güzel fotoğraflar için önemlidir. (Kalfagil, 2002, s.105).

ESERLERİM

Görsel 248: Hitit Kent Surları

(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 249: Aslanlı Kapı

(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 250: Aşağı Şehir

(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 251: Büyük Tapınak

(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

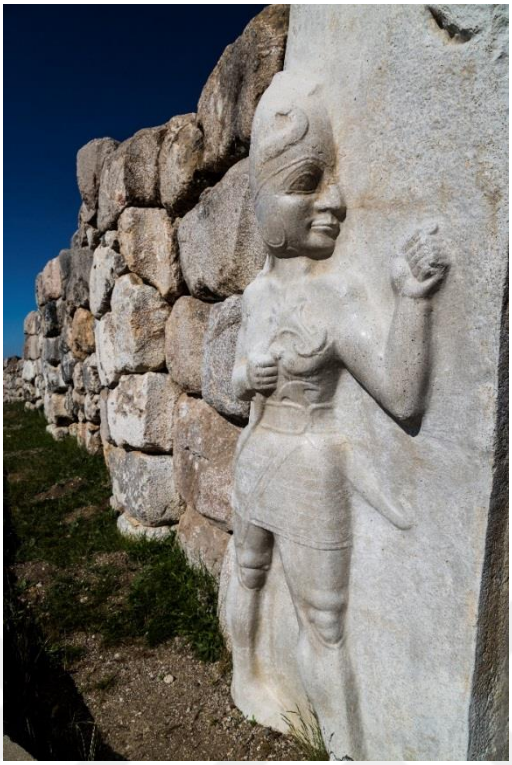
Görsel 252: Büyükkale

(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 253: Sfenksli Kapı

(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 254: Kral Kapı

(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 255: Yer Kapı

(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 256: Yazılıkaya Panorama

(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

Görsel 257: Yazılıkaya, On İki Tanrı

(Mahmut Emin Söylemez, 2021)

SONUÇ

Çağımızın en önemli ve yaygın kullanılan görsel sanatlarından biri olan fotoğraf, birçok alanda olduğu gibi tarihin izini sürme konusunda da önemli rol üstlenir. Tarih, Arkeoloji ve Fotoğraf Sanatı harmanı olarak ortaya konan "Hitit Başkenti Hattuşa ve Yaşam İzlerinin Fotoğraflarla Yeniden Sunumu" adlı bu çalışmanın ilk bölümü olan 'Hititler' başlığında, Hititler'in kim olduklarına dair sorulara cevap verilmiştir. Hattuşa kentinin iskân tarihi ele alınarak, Hititler'in Hattuşa'yı başkent olarak seçmelerinde etkili olan sebebin coğrafi koşullar olduğu, verilen bilgiler eşliğinde ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın 'Hitit Siyasi Tarihi' bölümünde ise, ilk olarak Anadolu'da Hitit İmparatorluğunun kurulmadan önceki evresinden bahsedilmiştir. Daha sonra ise Hitit İmparatorluğunun kuruluşundan, yıkılışına kadar ki geçen süreçteki yaşanan önemli olaylar hakkında bilgiler verilerek, Hititleri toplumsal, kültürel, siyasal ve diplomatik anlamda daha derinlemesine tanımamız amaçlanmıştır. Çalışmamızın 'Hitit Başkenti Hattuşa'nın Tarihi Fotoğrafları' isimli bölümünde, Hititler'e dair ilk bulguların görüldüğü olaylardan bahsedilmiştir. Daha sonra ise Hattuşa'nın keşfinden itibaren, kentte kullanılan belgeleme yöntemlerine ve belgeleme çalışmalarının ilk örneklerine yer verilmiştir. Kentte ilk olarak; kent planları, gravür, çizim gibi belgeleme yöntemleri kullanılmıştır. Fotoğrafın icadından sonra 1861 yılında ise Jules Delbet tarafından kentin ilk fotoğrafları çekilmiştir. Gezi kapsamında çekilen bu fotoğraflar, Anadolu'da arkeolojik amaçlarla çekilen ilk gezi fotoğrafları olarak da kayıtlara geçmiştir. Hattuşa'nın keşfiyle sistemli kazıların başladığı ilk yıllardan itibaren, günümüze kadar fotoğraf önemli bir belgeleme aracı olmuştur. Hattuşa'nın 1986 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesine girmesi ve Hattuşa'da bulunan çivi yazılı tabletlerin UNESCO Dünya Bellek Listesine dahil olmasında fotoğrafların da katkısının olduğu düşünülmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde fotoğraflar aracılığıyla Hattuşa'nın kazı arşivi hakkında bilgi verilmiştir. Aynı zamanda kazı arşivi fotoğrafları içerisinde yer alan tarihi mekanların ve tarihi objelerin, günümüzdeki fotoğrafları ile bir arada sunularak geçmiş ile günümüz arasında köprü kurulmuştur. Bu kapsamda çekilen fotoğraflar sayesinde, Hattuşa'da yıllar içerisindeki değişimin saptanmasına yardımcı olunacağı düşünülmüştür. Çalışmamızda da bahsedildiği üzere arkeoloji ve fotoğraf biliminin temelleri Rönesans Çağında atılmıştır. Rönesans Çağında insanlar skolastik düşüncenin etkisinden kurtularak hümanizm etkisi altına girmişlerdir. Bu gelişmelerin sonucunda birçok alanda faaliyet gösteren bireyler, arkeoloji ve fotoğraf alanında da çalışmalar yapmışlardır. Arkeolojinin geniş kitlelere yayılması, arkeolojik kazıların çoğalması ve kurumlar tarafından desteklenmesi bu dönemde gerçekleşmiştir. Fotoğraf alanında ise daha önceden icat edilen Camera Obscura geliştirilerek yoğun olarak arazide kullanılmaya başlanmıştır. Çalışmamızın 'Tarihi Mekân ve Fotoğraf İlişkisinin Başlangıcı' isimli bölümünün ilk kısmında, arkeoloji ve fotoğrafın benzer süreçler içerisinde gelişme göstererek, bilim olma yolunda birbirlerine destek oldukları ve geçmişten günümüze kadar birbirleri için ayrılmaz bir olgu haline dönüştükleri verilen

tarihsel bilgiler doğrultusunda okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır. Fotoğrafçıların arkeolojik ve tarihi mekanları eserlerinde tema olarak kullanmaları 'Excursion Daguerriennes' serisi ile başlamıştır ve günümüzde de devam etmektedir. 'Tarihi Mekân ve Fotoğraf İlişkisinin Başlangıcı' bölümünün alt başlığı olan 'Tarihi Mekanların Fotoğraflanması Üzerine Çalışma Yapan Fotoğrafçılar' isimli bölümde, temalarında tarihi mekanları kullanan fotoğrafçılara ve eserlerine yer verilmiştir. Bu bağlamda geçmişten günümüze fotoğrafçıların eser üretiminde arkeolojik ve tarihi mekanlara yaklaşımları tespit edilmiştir. Joseph Koudelka ve Sabit Kalfagil'in tarihi mekanların belgelenmesi ile ilgili yaptığı çalışmalar incelediğinde, iki fotoğrafçının da farklı üsluplar içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmamızın 'Hattuşa'da Bazı Anıtsal Yapıların Fotoğraflarla Yeniden Sunumu' bölümünde, Hattuşa'da yer alan bazı anıtsal mekanların tarihsel süreçleri, Hititler'deki işlevi ve önemini aktaran genel bilgiler ile fotoğrafları bir arada sunulmuştur. Bu bağlamda fotoğrafı çekilen mekanlar hakkında genel bilgi sahibi olunmasının, çalışmamız kapsamında üretilen eserleri daha anlamlı kılacağı düşünülmüştür. Hattuşa'da bulunan bazı anıtsal mekanların yapısal özellikleri göz önüne alındığında, havadan fotoğrafının çekilerek belgelenmesinin, çekilen anıtsal mekânın coğrafik ve topografik özelliklerini daha iyi anlaşılmasında etkili olduğu gözlemlenmiştir. Sabit Kalfagil'in 'Türkiye'nin Üzerindeki Işık' adlı kitabında yer alan bilgiler ve dijital güneş uygulamaları rehberliğinde, çekimi yapılacak anıtsal mekânın bulunduğu konuma, doğru ışığın hangi saatlerde geldiği hesaplanmıştır ve bu doğrultuda eser üretimi yapılmıştır. Anıtsal mekanlarda gerçekleştirilen eser üretimine ek olarak, anıtsal mekanların doğru ışık saatlerinin de bilgi olarak verilmesinin gelecekteki çalışmalar için önem teşkil edeceği düşünülmüştür.

Tez kapsamında çekilen fotoğrafların, dijital çağın bir gereği olarak, internet ortamında ve güncel harita üzerinde izleyiciye sunulması planlanmıştır. İzleyici fotoğraflarda gösterilen taşınamayan kültürel mirasımız hakkında verilen bilgiye de ulaşabilecektir.

Dünyada yer alan kültürel miras, arkeolojik alanlar ve tarihi mekanlara yönelik yapılan çalışmalar bilimin ve sanatın farklı dallarında gün geçtikçe önem kazanan araştırma konusu olduğu görülmüştür. Hititler ve başkenti Hattuşa, arkeoloji, tarih ve fotoğraf açısından önemli bir yere sahiptir. Tezimiz, Hititler ve Hattuşa'nın geçmişteki izlerini tarih aracılığıyla anlatan, fotoğraf aracılığıyla saptayan ve geleceğe taşıyacak olan bir çalışma olmuştur.

KAYNAKÇA

Alp, S. (2000) Hitit Çağında Anadolu: Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

Aral, C. [Coşkun]. (2019, 19 Nisan). Tarihe Saklambaç: Ara Güler ve Afrodisias Antik Kenti [Video]. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=bRz6YzFH3u4&t=312s

Atila, N. (2015). M.Ö önce II. bin yılda Boğazköy ve çevresinin jeopolitiği (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (393093)

Azakoğlu, N. (2006). Tarihi eserlerin fotoğraflanması (erken fotoğrafçılık dönemi: 1839–1899) (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (190620)

Baykal, A. (2001). Boğazköy'den Karatepe'ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi. Fatma Canpolat (Ed.), Hitit Dünyasına Kısa Bir Bakış (14-17) içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Böcekler, B. (2007). Fotoğraf-arkeoloji ilişkisi ve çağdaş fotoğraf sanatında temsili (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (219414).

Bryce, T., 2021, Hititler Anadolu Savaşçıları (2.Baskı), Kronik Kitap, İstanbul.

Darga, M. (1992). Hitit Sanatı (1.baskı). Akbank Kültür Sanat Yayınları. İstanbul

Dinçol, M. A. (1982) Hititler Anadolu *Uygarlıkları Ansiklopedisi*. Ankara: Görsel Yayınlar Ansiklopedisi. 18-120.

Dorrell C. P. (1994). Photography In Archaeologhy And Conservation. Cambridge.

Hacking, J. (2015). Fotoğrafın Tüm Öyküsü. (A. Bozkurt, Çev). İstanbul: Hayalperest Yayınevi

Hout, V. (2019). Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu. Meltem Doğan Alparslan - Metin Alparslan (Ed.), Hitit Krallığı ve İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi (11-29) içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Jean, E. (1999) Kayıp Zamanların Peşinde. (Ü. Öztürk, Çev.), Bir Yeniden Doğuşun Tarihçesi: Hitit Uygarlığı (148-169) içinde İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kalfagil, S. (2002). Türkiye'nin Üzerindeki Işık. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

Karasu, C. (2019). Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu, Meltem Doğan Alparslan - Metin Alparslan (Ed.), Hititçe ve Hitit Çivi Yazısı (136-150) içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Klinger, J. (2019). Hititler Hititlerin Yeniden Keşfi (1.baskı). Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul

Köşkerler, B. (2002). Arkeoloji 'de fotoğraf (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (121828**).**

Martino, S. (2019). Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu. Meltem Doğan Alparslan - Metin Alparslan (Ed.), Din ve Mitoloji (203-218) içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Murat, L. (1998). III. Uluslar arası Hititoloji Kongresi Bildirileri 1.Cilt. Hitit Dünyasında Kaskaların Yeri, 436-443.

Müller, G. (2017). Bir Anadolu İmparatorluğunun Keşfi. Meltem Doğan Alplarslan-Andreas Schachner – Metin Alplaraslan (Ed.), Virtual Tablets in 3D From Documentation to Analysis, (306-335) içinde. İstabul: Yapı Kredi Yayınları

Özener, A. (2006). Arkeoloji biliminde fotoğraf teknikleri (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanın erişildi (187195).

Peker, H. (2019). Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu. Meltem Doğan Alparslan - Metin Alparslan, (Ed.), Hitit Devletinin Uluslararası İlişkileri ve Politik Enstrümanları Savaş ve Diplomasi, (42-54) içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Saltuk, N. (2017). Arkeoloji Sözlüğü (10.Baskı). İstanbul: İnkilap Kitapevi.

Schachner, A. (2019). Hattuşa Efsanevi Hitit İmparatorluğunun Peşinde (1.baskı). İstanbul: Homer Yayın Evi.

Schachner, A., Doğan Alparslan, M. Ve Alparslan, M. (Ed). (2017). Bir Anadolu İmparatorluğunun Keşfi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Schachner, A. (2008). 30.Kazı Sonuçları Toplantısı 3.Cilt. Boğazköy-Hattuşa 2007 Yılı Çalışmaları, 475-498.

Schachner, A. (2009). 31.Kazı Sonuçları Toplantısı 1.Cilt. Boğazköy-Hattuşa 2008 Yılı Çalışmaları, 285-315.

Schachner, A. (2010). 32.Kazı Sonuçları Toplantısı 4.Cilt. Boğazköy-Hattuşa 2009 Yılı Çalışmaları, 212-232.

Schachner, A.(2011). 33.Kazı Sonuçları Toplantısı 3.Cilt. 2010 Yılı Boğazköy – Hattuşa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, 461-484.

Schachner, A. (2017). 40.Kazı Sonuçları Toplantısı 1.Cilt. 2010 Yılı Boğazköy – Hattuşa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, 179-200.

Schachner, A. (2019). 40..Kazı Sonuçları Toplantısı 1.Cilt. 2017 Yılı Boğazköy – Hattuşa'da Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, 179-200.

Schachner, A. (2019a). IX.Uluslararası Hitotoloji Kongresi Bildirileri 1.Cilt. Teşup 'un Boğaları: Hattuşa ve Çevresinden İki Yeni Boğa Tasviri, 835-850.

Schoop, U. (2011). 1.Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempezyumu. Çamlıbel Tarlası ve Kuzey -Orta Anadolu'da Geç Kalkolitik Dönemi, 137-160.

Seeher, J. (2011). Hattuşa Rehberi Hitit Başkentinde Bir Gün (4. baskı). İstanbul: Ege Yayınları.

Seeher, J. (2007). Hattuşa Kerpiç Kent Suru Bir Rekonstrüksiyon Çalışması (1.Baskı). İstanbul: Ege Yayınları.

Seeher, J. (2001). Boğazköy'den Karatepe'ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi. Fatma Canpolat (Ed.), Hitit Başkentinin Keşfi Boğazköy: Pteria? Tavium?, (98-115) içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Seeher, J. (1999) Kayıp Zamanların Peşinde. (Ü. Öztürk, Çev.), Hititlerin Başkenti Hattuşa. (98-115) içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Seeher, J. (2020). Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu (3.baskı). Meltem Doğan Alparslan - Metin Alparslan (Ed.), Hitit Mimarlığı (129-148) içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Seeher, J., Schachner, A., & Baykal Seeher, A. (2012). Hattuşa'da 106 Yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü (T. Erdoğan (Ed.); 1.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Smith, L. H. (2018). Fotoğrafın Kısa Öyküsü. (D. Öztok, Çev.) İstanbul: Hep Kitap

Sontag, S. (2005). Fotoğraf Üzerine (5.baskı). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Sevin, V. (1999). Arkeolojik El Kazı Kitabı. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Taş, İ. (2021). Düşmanlıktan Sonsuz Barışa Kadeş. Arkeo Duvar Dergisi *Mart – Nisan (1.Sayı)* s. 32-37.

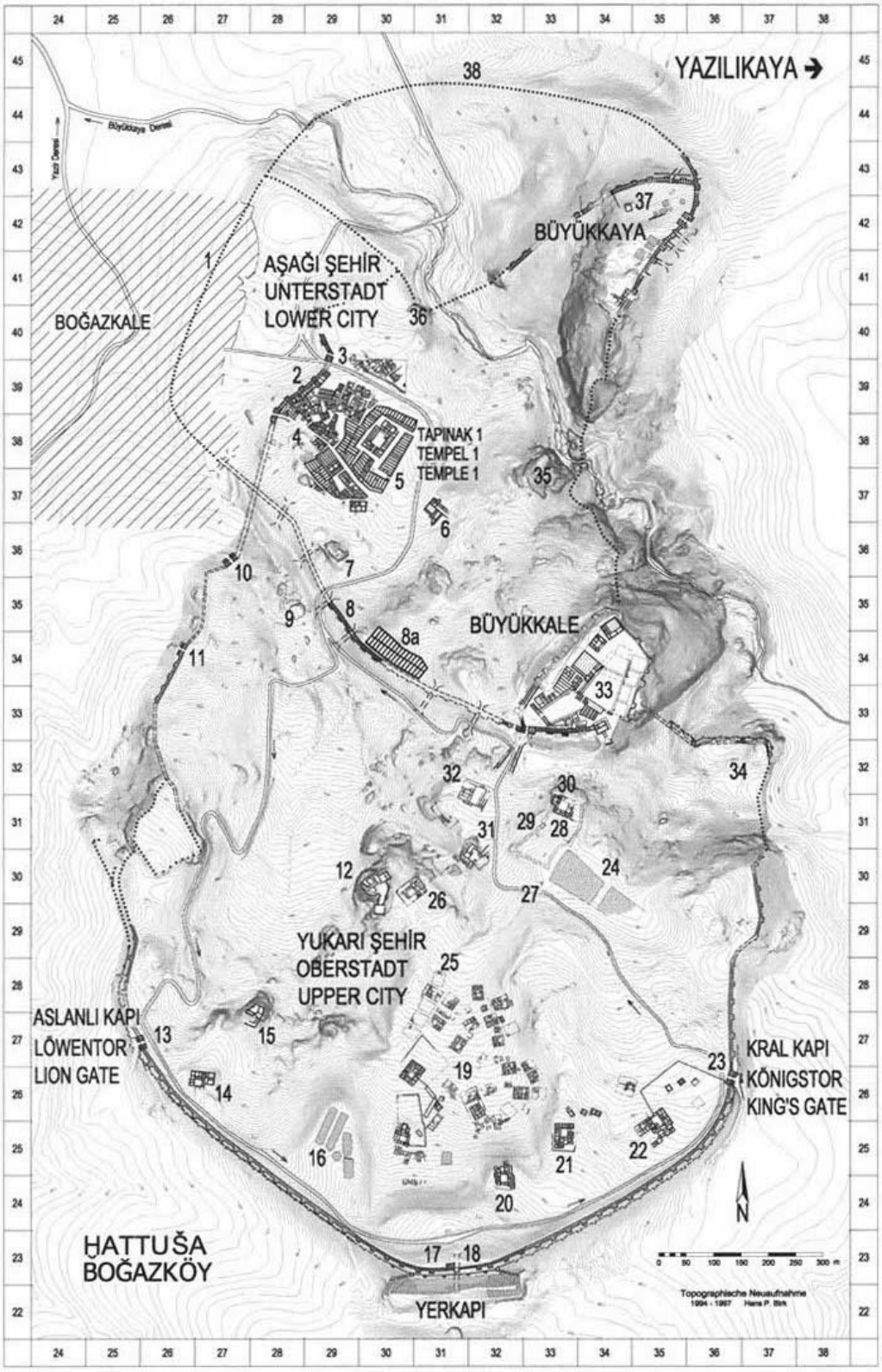
Texier, C. (2002). Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi. (A. Suat, Çev.). Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

Ünal, A. (2002). Hititler Devrinde Anadolu I. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Kıymet, K., Özcan, A., & Yiğit, T. (2016). Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları (1.baskı). Bilgin Kültür Sanat.

KAYNAK KİŞİLER

Prof. Dr. Andreas Schachner, 1967, Lisansüstü, Arkeolog, Akademisyen, (A. Schachner ile video röportaj, 23 Eylül 2021).

Harita 9: Jürgen Seeher Hattuşa Kent Planı

T. C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Mahmut Emin SÖYLEMEZ
Doğum Yeri	
Doğum Tarihi	
İletişim Bilgileri	
Telefon	
e-posta	
Adres:	
Eğitim Bilgileri	
Lise	
Lisans	
Yüksek Lisans	
Kariyer Bilgileri*	
İş Deneyimi	
Kurs-Sertifika	
Aldığı Ödüller	
Üyelikler	
İlgi Alanları	
Referanslar	

İmza